

AMFORELE ROMANE TIMPURI ȘI TÂRZII DE LA DINOGETIA

Andrei Opaïț
Bianca Grigoraș

Astăzi lumea științifică recunoaște că imensa cantitate de ceramică descoperită în siturile antice constituie o importantă dovadă a nivelului de elenizare sau romanizare, a atestării unei identități etnice, a naturii și intensității comerțului antic, un prețios instrument pentru identificarea unor modele de cerere și aprovizionare, a stratificării sociale, precum și a integrării economice a respectivului sit în cadrul Imperiului Roman¹.

Marele avans cunoscut de studiul amforelor în ultimii 50 de ani ne ajută să înțelegem mai bine unele din produsele transportate în aceste recipiente ce ajungeau pe *limes*-ul de la Dunărea de Jos. Studiul ceramicii descoperite la Dinogetia constituie o importantă adăugire la cercetările anterioare despre ceramica descoperită pe alte situri dobrogene cum ar fi cele de la Tropaeum Traiani², Topraichioi³, Halmyris⁴, Troesmis⁵, Ibida⁶, Histria⁷, Capidava⁸, Tomis⁹ și Ulmetum¹⁰. Ele se adaugă unor studii de sinteză despre amforele descoperite în Dobrogea romană¹¹. Desigur că toate aceste lucrări au anumite limite și lacune datorate stadiului incipient al cercetării din aceea perioadă, dar ele sunt lucrări de pionierat pe baza cărora s-au construit actualele tipologii. În final, ceramica Dobrogei romane este cea mai bine cercetată de pe tot teritoriul României.

În lucrarea de față vom grupa amforele pe categoriile produselor agricole și piscicole transportate, iar acestea vor fi la rândul lor prezentate în cadrul regiunilor producătoare cunoscute, locale (amforele de masă și așa numitele ulcioare amforoidale), pontică, egeeană, ciliciană, levantină, sud-italică, nord-africană, spaniolă, precum și amfore de origine necunoscută. Fiecare tip va fi divizat în secvențele sale cronologice, respectiv subtipuri și variante, păstrând intactă unitatea tipului, respectiv a zonei de producție. Prin această împărțire în subtipuri și variante este posibil să urmărim evoluția amforei atât diacronic (prin subtipuri), cât și sincron (prin variante), păstrând coerența tipului pe timpul duratei sale. De exemplu, tipul I a fost făcut simultan în atelierele a două orașe învecinate în cursul secolului I d.Chr. Avem, astfel, două variante contemporane. Tot așa în secolul al II-lea d.Chr. apare un nou subtip în ambele ateliere, reprezentat de noi ca variante ce au caracteristicile morfologice puțin modificate. În acest mod, avem două subtipuri diacronice, fiecare având variante sincronice.

Prin această împărțire tipologică se obține o mai bună viziune holistică a economiei unei anumite zone geografice și a relațiilor sale comerciale cu situl analizat. Deoarece amforele acționează ca un *proxy* pentru produsele agricole pe care le transportă, ele ajută la identificarea rețelelor comerciale care au fost implicate în aprovizionarea Dinogetiei. Aceste rețele comerciale au fost multiple, acționând într-un mod specific și

¹ Purcel 1985, 16; Tchernia 1986, 28-37; Peacock, Williams 1986; Unwin 1996, 119; Green 2005.

² Cătănciu, Barnea 1979.

³ Opaïț 1991b.

⁴ Opaïț 1991a; Topoleanu 2000.

⁵ Opaïț 1980.

⁶ Opaïț 1991c; Honcu 2017.

⁷ Suceveanu 2000.

⁸ Opriș 2003; Opriș, Rațiu 2017.

⁹ Opaïț 1997/1998; Băjenaru 2013.

¹⁰ Băjenaru, sub tipar.

¹¹ Rădulescu 1976, Scorpan 1977, Opaïț 1984; Opaïț 1996; Opaïț 2004; Paraschiv 2006.

satisfăcând diverse categorii sociale. Putem spune chiar că ierarhia produselor transportate de amfore se plia pe cerințele, puterea economică și conexiunile diverselor straturi existente în cadrul ierarhiei Dinogetiei¹².

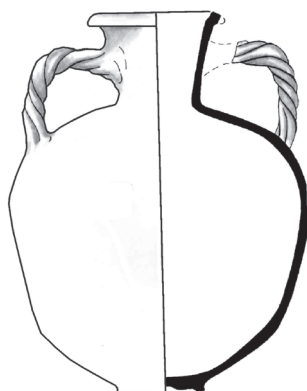
AMFORELE PENTRU VIN

Amforele incluse în această categorie, deși domină din punct de vedere numeric celelalte recipiente de transport, nu predomină și din punct de vedere cantitativ, deoarece, începând mai ales cu secolul al III-lea d.Chr. își reduc capacitățile. Totuși, este greu de spus dacă se reduce în același timp și prețul vinului transportat. Ar fi fost excelent să avem o listă a prețurilor din epoca romană timpurie, pe care să o comparăm cu *Edictum de pretiis rerum venalium* al lui Diocletian¹³. Probabil că și în epoca romană timpurie exista o diferență de preț de 3-4 ori mai mare între vinul de masă și vinul nobil. Cert este însă că sosirea lui la Dinogetia răspundea unei comenzi a elitei locale, militare și civile, iar larga varietate a surselor sugerează existența unui comerț liber, practicat mai ales în epoca romană timpurie, conectat cu o mulțime de regiuni producătoare de vinuri nobile. În epoca romană târzie, după marile invazii de la sfârșitul secolului al IV-lea d.Chr. și prima jumătate a secolului al V-lea d.Chr., odată cu dispariția satelor și *villae*-lor, dispar probabil și multe din podgoriile locale, astfel că statul este nevoit să stimuleze producția viticolă a altor zone din estul Mediteranei, cum ar fi de exemplu Cilicia, Cipru, sau zona Palestinei, care să transporte vin în cadrul *annonae militaris*. Tot acum, anumite tipuri de amfore devin standardizate¹⁴ și executate în diverse module de capacitate. Acest vin, desigur, era un supliment ce se adaugă producției, mult diminuate, a vinului local.

Amfore pentru vin romane timpurii

Recipiente locale pentru vin

Amfore de masă

Această categorie este reprezentată de trei exemplare, din care doar unul este întreg, dar reconstituit din mai multe fragmente (**2038**). Este notabilă prezența redusă a acestui tip de vas, probabil datorită unor săpături de mică amploare, care să cerceteze epoca romană timpurie. Această lipsă este surprinzătoare cu atât mai mult cu cât la Troesmis¹⁵, Barboși¹⁶, cât și la Niculițel¹⁷, deci în imediata apropiere, vasul este relativ bine documentat. Pentru existența acestui vin provincial avem totuși extrem de numeroase „ulcioare amforoidale”, principalul concurent al amforelor de masă. Ultimul sit, probabil o importantă vilă romană, judecând după numărul mare și variat de amfore de masă, era specializat în producerea unui vin de masă, destinat pieței locale. În același timp, descoperirile de ulcioare amforoidale sunt extrem de puține în această vilă.

Amfora este bine cunoscută din publicațiile anterioare¹⁸. Gura este largă, cu buza rotunjită, gâtul evazat spre gură, corpul globular așezat pe o bază inelară, concavă ușor în centru. Toartele sunt elegante, fie răsucite, fie în bandă, atașate de mijlocul gâtului și cad perpendicular pe umerii bombați. Pasta este fină, compactă, fără incluziuni vizibile cu ochiul liber, culoare brună (light reddish brown 2.5YR7/3-7/4)¹⁹, acoperită de o vopsea brună, (weak red-reddish brown 2.5YR 4/2-4/3). Capacitatea vasului este de 17 litri.

¹² Pentru ierarhia vinurilor ce corespunde ierarhiei sociale vezi discuția la Tchernia 1986, 28-39.

¹³ Giacherro 1974.

¹⁴ Fenomenul standardizării se observă în epoca romană târzie nu doar în cazul amforelor, ci și în acela al veselei de masă sau bucătărie.

¹⁵ Opaț 1980, 294, pl. I.1, 3-4.

¹⁶ Sanie 1981, 137, pl. 13.5.

¹⁷ Nuțu, Stanc, Paraschiv 2014, 58-60, pls. 12.75, 78-80; 13.81-84; 14.91, 94-96.

¹⁸ Ștefan *et alii* 1953, 264, fig. 24.1; Opaț 1980, 294.

¹⁹ Pentru a nu se crea confuzii preferăm să indicăm culoarea atât în limba română cât și echivalentul ei în Munsell soil color charts.

Fragmentul de parte superioară (**1147**) prezintă o buză ușor îngroșată, aplatizată la exterior, iar toartele sunt în bandă. Pasta este locală, fină, din caolin cu destul de multe aglomerații (mari nuclee?) brune de argilă, bogată în fier. Exteriorul este acoperit de o vopsea brună, subțire. Contextul roman timpuriu în care apare acest fragment sugerează o producție precoce a acestei categorii ceramice.

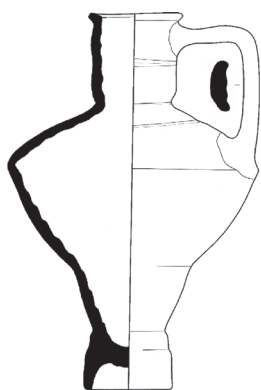
Catalog²⁰

Inv. 1147. Fragment partea superioară. Dinogetia 1958, S3A, carourile 1-10, -3,5m. DG 12; DT 4,8/1,2; ÎP 5. (Pl. 1).

Inv. 2224. Toartă. Dinogetia 1968, mal sud *Domus*, caroul 9. DT 3,2/3; ÎP 15. (Pl. 1).

Inv. 2038. Amforă aproape completă, restaurată. Dinogetia SI, -3,20-3,70m. DG 16; DT 2,5/2,5; DM 34,8; DB 10; Î 43,5. (Pl. 1).

Ulcioare amforoidale

Aceste vase, care au o formă atât de particulară, intrate în literatura de specialitate românească sub acest nume, sunt întâlnite frecvent în nordul și vestul Mării Negre, precum și în spațiul est carpatic. Ele erau într-o strânsă competiție cu amforele de masă în timpul epocii romane timpurii²¹. Pasta acestor vase, atât a celor descoperite la Dinogetia, cât și a celor de la Callatis²² sau Ibida²³, arată o mare varietate, iar cea a unui fragment descoperit tot la Ibida, sugerează chiar o origine sud-pontică, probabil heracleeană. Vasul apare la Poșta/Frecăței²⁴, Troesmis²⁵, Niculițel²⁶, Enisala²⁷. Bine reprezentat este acest vas și în orașele grecești de pe litoral Tomis²⁸, Histria²⁹, Callatis³⁰, dar în aceste centre morfologia vaselor arată o intensă influență grecească. Interesant este că îl întâlnim și într-un grup de așezări subcarpatice din Moldova³¹. Sunt deosebit de populare și pe coasta nord-pontică la Olbia³², Kozyrskoe³³, Ust'-Al'ma³⁴, Chersones³⁵, Charsk³⁶, Mirmekion³⁷ și Tanais³⁸, zonă în care se pare că supraviețuiește până în secolul al IV-lea³⁹. Pe suprafața interioară a vaselor apar frecvent urme de rășină, ceea ce sugerează folosirea lor pentru vin. Este foarte posibil să fi fost importate de pe coasta sudică a Mării Negre după cum arată pasta unui vas descoperit la Ibida⁴⁰, deci, trebuie să privim cu circumspecție originea lor locală. Capacitățile lor variază între 9-12 litri, ocazional însă pot ajunge și la 14 litri.

²⁰ Următoarele prescurtări vor fi folosite în catalog: Diametru gură=DG; Diametru maxim= DM; Diametru toartă=DT; Diametru bază=DB; Înălțime= Î; Înălțime păstrată= ÎP. Dimensiunile sunt date în cm. Alte prescurtări: S-sectiune, b sau B-bordei, gr-groapă, T-turn, SPV-Sector Poarta de Vest, TA-turn A, M-mormânt, MSD-martor sud domus.

²¹ Opaïț 2003.

²² Opaïț, Ionescu 2016, 65-67.

²³ Observații personale în depozitul sitului.

²⁴ Rusu-Bolindeț, Botiș 2018, 248, cat. no.687.

²⁵ Inedite din săpăturile din 1977; Waldner 2016, 329, pl. 41.K 989, K 990.

²⁶ Nuțu, Stanc, Paraschiv 2014, 60-61, pls. 14.92; 15.101-103.

²⁷ Mănușu-Adameșteanu 1984, 32-33, 437, pl. III.

²⁸ Rusu-Bolindeț, Botiș 2018, 223, no. 611, 612.

²⁹ Suceveanu 2000, 158-159, pls. 75.1; 76.

³⁰ Opaïț, Ionescu 2016, 65, pls. VIII.46; IX.47.

³¹ Croitoru 2011, harta 46.

³² Krapivina 1993, 104, figs. 63.3-5; 64.1-3.

³³ Burakov 1976, 102, pl. X.17-31.

³⁴ Puzdovskiiy 2007, 186, fig. 160.3-4.

³⁵ Strjeletskiiy et alii 2005, 107, pl. 25.11-15; 115, fig. 19.1-2.

³⁶ Kamelina 2012, 52-53, pls. 4.1;10.4; 18.13-16; 22.23-25.

³⁷ Gaidukevich 1952, 168, fig. 61.

³⁸ Guguev, Naumenko 2021, 540, fig. 10.1.

³⁹ Strjeletskiiy et alii 2005, 116, fig. 19.1.

⁴⁰ Opaïț 2017a, 588.

Materialul extrem de fragmentar face dificilă orice încercare de definire tipologică mai precisă. Există doar desenul unui singur exemplar întreg, dar vasul lipsește din colecția Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București (**0000**). Oricum, la Dinogetia, acest recipient se pare că s-a bucurat de multă popularitate.

În funcție de înălțimea bazelor păstrate, se pot distinge două categorii: cu înălțimea de numai 2,5-3,5 cm și altele de 4,5-5 cm.

Unele ulcioare amforoidale pot avea exteriorul gâtului și al umărului decorate cu benzi albe sau brune (**812, 1188, 1296, 2012 și 2032**), altele sunt fără decorații (**755, 759, 820, 1193, 1497, 1843**).

Diferențieri există și în privința pastelor acestor vase. O prima grupă ar fi:

A. 755, 820, 821, 1296, 1193, 1321, 1302, 2032: este fină, dură, bogată în cuarț rotund și semirodun gălbui închis, rare particule albe calcaroase, puțin vizibile cu ochiul liber. Culoarea este roșie deschis (light red 2.5YR 6/6). Această grupă corespunde cu cea a vaselor nedecorate.

B. 759, 1011, 1091, 1121, 1206, 1301, 1497: este mai fină decât precedenta, are puțin cuarț cenușiu, unghiular și e bogată în cuarț feruginos de culoare brună. Culoarea este brun roșcată (red 2.5YR 5/6-5/8).

C. 1159, 1843: are o combinație de particule calcaroase mari; albe și mai rar cuarț feruginos. Culoarea este roșie (light red 2.5YR 6/6-6/8). Tot deosebit este și învelișul cenușiu de la exteriorul pereților.

D. 812, 1188: pasta este fină, fără incluziuni vizibile cu ochiul liber, foarte fin și abundent în cuarț feruginos. Culoarea este orange (yellowish red 5YR 5/6-5/8). La exterior apar benzi de culoare alburie.

Catalog

Inv. 0000 (fără inventar). Dinogetia passim. DG 9; DT 4,6/1,5; DM 24; DB 8,4; Î 35. (Pl. 1).

Inv. 755. Gură. Dinogetia 1957, S4A, -4-6m. DG 11; ÎP 5. (Pl. 1).

Inv. 759. Gură. Dinogetia 1957, S4A, -4-6m. DG 10; ÎP 8. (Pl. 1).

Inv. 812. Gură. Dinogetia 1954, IV-1-gr. sud-vest, b57. DG 10; ÎP 9. (Pl. 2).

Inv. 820. Gură. Dinogetia 1957, S4A, -4-6m. DG 10; ÎP 4. (Pl. 2).

Inv. 821. Gură. Dinogetia 1957, S4A, -4-6m. DG 12; ÎP 4. (Pl. 2, 99).

Inv. 1011. Bază. Dinogetia 1960, SI, T6-7, caroul 2, -2,20m. DB 11; ÎP 5. (Pl. 2)

Inv. 1091. Bază. Dinogetia passim. DB 9; ÎP 4,5. (Pl. 2, 99).

Inv. 1121. Partea superioară. Dinogetia passim. DB 10; DT 4,6/1,5; ÎP 5. (Pl. 2).

Inv. 1159. Bază. Dinogetia 1957, S4A, -4-6m. DB 9,8; ÎP 6,4. (Pl. 2, 99).

Inv. 1188. Gură. Dinogetia 1968, grădina CAP, S4. DG 10; ÎP 9,5. (Pl. 2).

Inv. 1193. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 12,4; DT 4,6/1,6; ÎP 9,5. (Pl. 2, 99).

Inv. 1206. Bază. Dinogetia 1972, „La nisipi”. DB 12,2; ÎP 4,5. (Pl. 3).

Inv. 1296. Partea superioară. Dinogetia 1958, S3A, carourile 29-30, -5,60m. DG 9,2; DT 4,7/1,6; ÎP 10. (Pl. 3, 99).

Inv. 1301. Partea superioară. Dinogetia 1958, S3A, carourile 30-31, -5,40m. DG 10; DT 4,8/1,5; ÎP 5. (Pl. 3).

Inv. 1302. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 8,8; DT 4,1/1,7; ÎP 4. (Pl. 3).

Inv. 1321. Bază. Dinogetia 1952, SI, gărlă. DB 10,2; ÎP 5. (Pl. 3).

Inv. 1497. Gură. Dinogetia passim. DG 10,8; ÎP 4,3. (Pl. 3).

Inv. 1841. Gură. Dinogetia 1965, *Thermae* A, colț nord-vest podea. DG 13,4; ÎP 5,3. (Pl. 3).

Inv. 1842. Gură. Dinogetia 1969, SPV, caroul 7, -3m. DG 11,2; ÎP 3,7. (Pl. 3).

Inv. 2012. Partea superioară. Dinogetia 1969, SPV caroul 1, -3,20 m. DG 9,8; DT 4,4/1,2; ÎP 8,5. (Pl. 3).

Inv. 2570. Gură. Dinogetia 1957, S4A, -4-6 m. DG 8,4; ÎP 6. (Pl. 3).

Inv. 2663. Bază. Dinogetia 1957, S4A, -4/-6 m. DB 9; ÎP 5,6. (Pl. 2).

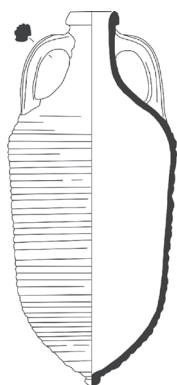
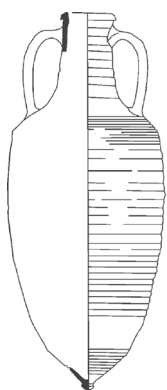
Amforele pentru vin pontice

Zona pontică este o producătoare activă de vinuri pentru export, de preferință pe piața nordică și vestică a Mării Negre, incluzând aici și spațiul extracarpatic. Amforele din Heraclea pontică, Sinope, la care se adugă mai târziu și Chersones, sunt cunoscute în acest spațiu încă de la sfârșitul epocii clasice, cu creșteri și descreșteri în epoca elenistică, romană timpurie și târzie. Abundența lor pe aceste piețe se poate explica fie prin transportul la

mică distanță între producător și consumator, cât și, probabil, prin calitatea inferioară a vinurilor în comparație cu cele egeene.

Amfore nord-pontice

Amfore tip Zeest 72/73

Prezența a cca. douăsprezece exemplare, majoritatea datate în epoca romană timpurie, este relativ surprinzătoare la Dinogetia. În opinia noastră, despărțirea în două tipuri 72 și 73 este forțată de către Zeest⁴¹. Principalele diferențe între cele două „tipuri”, o buză rotunjită și o toartă cu o secțiune ceva mai ovală la tipul 72, terminat cu un buton romboidal. Subtipul 73 are o buză cu profil dreptunghiular⁴², cu marginea inferioară atârând, completată de o toartă ceva mai aplatizată în secțiune și cu o șanțuire longitudinală la partea inferioară, iar baza este simplă, conică cu caneluri largi. Acestea sunt diferențe minore ce sunt definitorii doar pentru două subtipuri ale aceluiași tip. În rest, forma corpului aproape cilindric, brăzdat de caneluri largi, cu partea inferioară conică terminată într-un buton și toartele cu nervuri longitudinale la partea superioară, precum și angoba alburie sunt tipice pentru ambele subtipuri, Zeest 72 și Zeest 73. Ele sunt datate mai ales în secolul al III-lea, dar există și variante târzii datate până spre sfârșitul secolului al IV-lea d.Chr., cu eventuale supraviețuiri până spre mijlocul secolului al V-lea⁴³. Recent Sazanov a propus o datare doar până în secolul al IV-lea d.Chr.⁴⁴. Se pare că în faza ultimă, de sfârșit a secolului al IV-lea și început a secolului al V-lea d.Chr., baza subtipului 73 devine cilindrică așa cum sunt **1153** și **1179**. Astfel de exemplare datate în secolul al IV-lea au fost descoperite la Mirmekion⁴⁵ și Iatrus⁴⁶. Alteori este total estompată așa cum apare la Iatrus⁴⁷. Pe de altă parte subtipul 72 păstrează butonul romboidal în secolul al IV-lea așa cum arată descoperirile de la Chatyr-Dag⁴⁸, Charax⁴⁹ și Tyras⁵⁰.

Pasta este compactă, relativ dură cu frecvente incluziuni brune (oxid de fier?), largi de 0,5-1 mm, unele exemplare având și scoică pisată. Culoarea este roșie (red 2.5YR 5/6-5/8). Exteriorul ambelor subtipuri este acoperit de un soi de angobă alburie. Frecvent apar dipinti pe gât, atunci când condițiile de conservare din sol permit păstrarea acestora. Toate exemplarele, mai puțin **781** provin din zona Chersonesului. **781** are o pastă diferită, foarte dură, probabil și pentru că este supra arsă, cu mult cuarț și particule brune și negre (oxid de fier?) de culoare roșu închis (dark red 10R 3/4) iar exteriorul și interiorul pereților sunt cenușii (dark reddish gray 10R 3/1). Acest exemplar provine probabil din zona Panticapaeum.

Aceste amfore au fost produse în volume fracționare. Capacitatea unor amfore întregi descoperite în necropola Sovhoz No.10⁵¹ este de 13⁵², 26⁵³, sau 64 litri⁵⁴, iar amfora de la Tyras are cca. 93 litri⁵⁵. Această atență

⁴¹ Zeest 1960, 111-112, pl. XXX.

⁴² La Chersones și Bliznitza există și variante cu buza trapezoidală sau verticală ascuțită.

⁴³ Opaît 2004, 27, tip B-la.

⁴⁴ Sazanov 2012.

⁴⁵ Zeest 1960, 111-112, pl. XXX.72a.

⁴⁶ Böttger 1991, 161, pl. 46. 632.

⁴⁷ Böttger 1982, 44, tip I.5, pl. 21.5.

⁴⁸ Myts *et alii* 2006, 10, pl. 4.1.

⁴⁹ Blavatskiy 1951, 272, fig. 13.3.

⁵⁰ Kravchenko, Korpusova 1975, 23, fig. 3.1.

⁵¹ Strjeletskiy *et alii* 2005.

⁵² Urna 33.

⁵³ Urna 75.

⁵⁴ Urna 95.

⁵⁵ Kravchenko, Korpusova 1975, 23, fig. 3.1.

execuție în volume fracționare, ca și frecvențele inscripții pictate pe multe dintre ele⁵⁶, denotă controlul atent al exportului de vin nord-pontic.

Zona de producție a acestor amfore este indicată de arheologii ruși ca fiind nord-estul Crimei și bazinul Mării de Azov, conform unor analize chimice⁵⁷. Deși nu excludem fabricarea unei variante și în acea zonă nu putem uita ca teritoriul Chersonesului continuă să producă abundant vin după cum atestă marile platforme pentru strivitul strugurilor existente la Chersones și în *chora* lui⁵⁸, precum și podgoriile antice vizibile pe aerofotograme⁵⁹.

La Dinogetia predomină subtipul Zeest 72. Acest tip se datează mai ales în secolul al III-lea d.Chr. Este prezent în multe situri din nordul pontic, la Tyras⁶⁰, Olbia⁶¹, Chersones⁶², Mangup⁶³, Neyzats⁶⁴, Kazacaya Bay⁶⁵, Bliznetzy⁶⁶, Gorgippia⁶⁷, Tanais⁶⁸, Mirmekion⁶⁹, Ilurat⁷⁰, și Kerkinitis⁷¹. În Moesia Inferior apare la Callatis⁷², Greci⁷³, Sarichioi⁷⁴, Aegyssus⁷⁵, Noviodunum⁷⁶, dar, foarte interesant, doar ocazional la Novae⁷⁷. Uneori apare și la nord de Dunăre la Gogoșari⁷⁸. Pe coasta bulgară a Mării Negre amfora apare la Bizone⁷⁹, Odessos, Deultum și Apollonia Pontica⁸⁰. Sunt prezente și în siturile de secol IV d.Chr. la Topraichioi, Halmyris⁸¹, Iatrus⁸² și Tyras⁸³, iar în Crimeea la Aiy-Todora⁸⁴, Tyras⁸⁵, Chatyr-Dag⁸⁶ și Charax⁸⁷. De menționat este prezența acestei amfore în Creta⁸⁸, Beirut⁸⁹, Antipatris⁹⁰ și Caesarea⁹¹. Aceste amfore apar atât în varianta mare cât și în cea mică într-o epavă descoperită în apropierea arhipelagului Fournoi din Egeea⁹².

⁵⁶ Două fragmente de amfore descoperite la Barabanskoiy Balke au dipinti *NO* (59) și *NE* (55) cf. Khrapunov *et alii* 2009, 13, fig. 30; alte două fragmente de amforă descoperite la Beirut par să indice capacități de ME (45) și M (40), cf. Reynolds 2010, 91, fig. 2c-d. Dipinti fragmentari apar și pe două amfore de la Bliznitsy cf. Klenina 2004, 19, fig. 3.1-2; Soznik 2005, 238-239, fig. 2.2-3. Problema este că amforele nefiind întregi nu le putem verifica capacitățile pentru a fi siguri de unitatea de măsură folosită.

⁵⁷ Vezi o recentă discuție la Klenina 2016, 414.

⁵⁸ Carter, Mack 2003, 84, fig. 8.33; Kovalevskaya, Suhanova 2008, 11-12, figs.1-2; Strykova, Ushakov 2011, 9, fig. 1.

⁵⁹ Nikolaenko 2018, 70-71, figs. 79-80; Smekalova 2019, 231, figs. 1-2.

⁶⁰ Samoilova 1978, 260, fig. 2.2-4.

⁶¹ Krapivina 1993, 97, tip 19, fig. 30.1-3.

⁶² Strjeletskiyy *et alii* 2005, 68, pl. V.5.5; Klenina 2015, 85, fig. 5; Nikolaenko 2018, 280-281, pl. 30. 1-3.

⁶³ Ivanova 2013, 97-110, figs. 2-11.

⁶⁴ Vlasov *et alii* 2011, 185-187, fig. 18-19; cf. tab. I, sunt reprezentate în proporție de ca. 35%.

⁶⁵ Nessel', Dem'yanchuk 2017, 204, fig. 7.

⁶⁶ Kovalevskaya 1998, 89-99, fig.3.2; Klenina 2004, 20, fig. 4. 12, 16; Soznik 2005, 238-239, fig. 2. 2,3,6

⁶⁷ Alexeeva 1997, pls. 90.9, 11; 95.11; 149.16.

⁶⁸ Arsen'eva, Naumenko 1992, 145, fig. 25.1.

⁶⁹ Langovaya 1941, 290.

⁷⁰ Zeest 1960, 112.

⁷¹ Kutaiysov 2004, fig. 66.1.

⁷² Preda 1980, 29, pl. 73.M 208.1.

⁷³ Opaïț 1991b, 141, pl. 24.40669.

⁷⁴ Baumann 1995, 209, pl. XXIV.4.

⁷⁵ Săpățuri A. Opaïț, apare într-un nivel distrus la 295 d.Chr.

⁷⁶ Barnea, Barnea 1984, 102, pl. IX.12; Honcu, Stănică, 2019, 214-215, fig. 4.11.

⁷⁷ Klenina 2016, 414-415, fig. 7.11.

⁷⁸ Kogălniceanu, Morintz 2013, 38, fig. 35.

⁷⁹ Kuzmanov, Salkin 1992, 36-37, pl.III.38.

⁸⁰ Dobрева 2017, 277, fig. 194.

⁸¹ Opaïț 2004, 28.

⁸² Böttger 1982, 44, tip I-5, pl. 21,5, 7-8; Conrad 2007, 211; fig. 1.1068.

⁸³ Kravchenko, Korpusova 1975, 23, fig. 3.1.

⁸⁴ Langovaya 1941, 290.

⁸⁵ Kravchenko, Korpusova 1975, fig. 3.1.

⁸⁶ Myts *et alii* 2006, 10, fig. 4.1.

⁸⁷ Ai'babın 1999, 264, pl. XXI.5.

⁸⁸ Hayes 1983, 153, 156, tipurile 34, 35, 42; Portale, Romeo, 2001, 294-295, pl. LXVII.a.

⁸⁹ Reynolds 2010, 93, fig. 2c-d.

⁹⁰ Informație de la Moshe Fischer.

⁹¹ Johnson 2008, 112-113, nos. 1350-1351, 1363.

⁹² Koutsouflakis, Campbell 2021, 271-272, figs. 5, 8.

Catalog

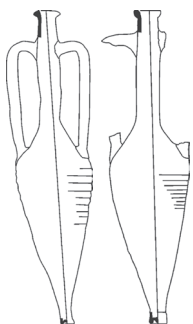
- Inv. 13.** Partea superioară. Dinogetia passim. DG 13; DT 4/2,5; ÎP 11. (Pl. 4).
- Inv. 781.** Partea superioară. Dinogetia 1952, SI 1951, -3,20m. DG 13; DT 4,7/2,4; ÎP 8. (Pl. 5, 99).
- Inv. 1110.** Partea superioară. Dinogetia, TA. DG 14; DT 4,25/3,1; ÎP 29. (Pl. 4, 99).
- Inv. 1111.** Partea superioară. Dinogetia TA. DG 13,2; DT 3,8/2,5; ÎP 19,3. (Pl. 5).
- Inv. 1114.** Partea superioară. Dinogetia 1960, AIII, stradă romană, sub b11. DG 9,6; DT 3,85/2,3; ÎP 17,5. (Pl. 5).
- Inv. 1153.** Bază. Dinogetia 1967, S5; T6-7, caroul 2, -2,20m. DB 4,25; ÎP 5. (Pl. 7).
- Inv. 1162.** Bază. Dinogetia 1970, 11m sud *Praetorium*, -2m. DB 5,5; ÎP 6,5. (Pl. 7).
- Inv. 1179.** Bază. Dinogetia 1958, S5, caroul 5, -2-2,20m. DB 3,8; ÎP 9,5. (Pl. 7).
- Inv. 1243.** Partea superioară cu dipinti. Dinogetia 1965, *Thermae*. DG 10,8; DT 4,2/2,4; ÎP 18,5. (Pl. 7, 94).
- Inv. 2086.** Bază. Dinogetia passim. DB 4,2; ÎP 7. (Pl. 7).
- Inv. 2097.** Partea superioară. Dinogetia passim. DG 10, DT 2,5/2,7; ÎP 20,5. (Pl. 6).
- Inv. 2185.** Bază. Dinogetia 1963, A, passim. DB 4,9; ÎP 4,5. (Pl. 7).
- Inv. 2155.** Partea superioară. Dinogetia 1966, Bα5, T6/3, -1,90m. DG 10,4; DT 3,2/1,8; ÎP 16,5. (Pl. 6).

Amfore sud-pontice

Amfore tip Heraclea

Aceste amfore au o lungă evoluție care a fost analizată de mai mulți specialiști⁹³. Amforele heracleene romane timpurii, frecvent cunoscute în literatura de specialitate ca tipurile Shelov A-D își au originea în amforele de tip pseudo Cos heracleene și continuă să existe până spre sfârșitul secolului al IV-lea d.Chr. La Dinogetia apar în cantități apreciabile, așa cum apar în mai toate siturile nord- și vest-pontice, dar având în vedere capacitățile acestor subtipuri, care se reduc treptat de la cca. 6 litri la 1,5-2 litri în secolul al IV-lea d.Chr., cantitățile reale de vin heracleean nu trebuie exagerate. La Dinogetia par să predomine exemplarele foarte timpurii, Shelov B din primul sfert al secolului al II-lea d.Chr. și cele foarte târzii, Shelov F, din secolul al IV-lea d.Chr. Nu excludem că această situație s-ar putea datora și stadiului cercetărilor, care s-a concentrat în zona fortificată și mai puțin în spațiul *extra muros*.

Amfore tip Shelov B

Subtipul ce apare către sfârșitul secolului I d.Chr. (Shelov B) are două variante, cu dimensiuni apropiate, care, deși au diferențe minore, merită a fi reliefate. Un exemplar complet descoperit la Noviodunum are înălțimea de 76 cm și diametrul maxim de 19,5 cm⁹⁴, iar un altul la Neptun are tot 76 cm înălțime și 19 cm diametrul maxim⁹⁵.

O primă variantă are buza discoidală, gâtul este înalt, ușor umflat, toartele se prind la 6-7 cm sub buză, iar corpul fusiform se termină într-o bază îngustă, tubulară, ușor evazată cu diametrul de 3,5 cm.; caneluri se observă pe corp⁹⁶.

A doua variantă are buza rotunjită, atașul superior al toartelor este ceva mai apropiat de buză, decât în cazul variantei anterioare, corpul este fusiform, terminat într-o bază tubulară, cilindrică, separată de corp printr-o slabă linie despărțitoare⁹⁷. La Dinogetia predomină mai ales varianta a doua (**39, 1164, 1201**).

Extrem de importantă este apariția unui fragment de gât și ataș superior de toartă (**2643**) care este făcut dintr-o pastă similară cu pasta amforelor de tip „carrot” heracleene. Este o dovadă concludentă că aceste amfore de tip „carrot” erau făcute în teritoriul Heracleei. Pasta exemplarului nostru este puțin neregulată în

⁹³ Zeest 1960, 110, 117-118, tipurile 64, 91-94; Shelov 1978; Shelov 1986; Kamenetskiy 1963; Deopik, Krug 1972; Abramov 1993; Vnukov 2003; Vnukov 2016; Opaïț 2004, 31-32; Opaïț 2011, 451-457; Paraschiv 2006, 19-24, pls. 2-3.

⁹⁴ Paraschiv 2006, 20-21, pl.1.5.

⁹⁵ Iconomu 1968, 254, fig. 29.

⁹⁶ Opaïț 2011a, 457, fig. 16.

⁹⁷ Opaïț 2011a, 457, fig. 17.

spărtură („hackly”), cu foarte puțin piroxen, dar foarte multe particule brun-roșcate (oxid de fier?) și nisip de cuarț feruginos. Culoarea este brun deschis (light red 2,5YR 6/6-6/8)⁹⁸.

Acest subtip poate fi datat pe baza descoperirilor de la Mălăiești⁹⁹, Vetrișoia¹⁰⁰, Răcătau¹⁰¹, Brad¹⁰², Barboși¹⁰³, Moinesti, Căndești, Palanca, Poiana, Bâta Doamnei, Cozla, Dumbrava¹⁰⁴, Carsium¹⁰⁵, Aegyssus¹⁰⁶, Troesmis¹⁰⁷, Histria¹⁰⁸, Tomis¹⁰⁹, Callatis¹¹⁰, Odessos, Anchialos, Akra, Apollonia Pontica, Deultum, Messambria, Novae, Oescus, Viminacium, Pontes, Sexaginta Prista, Transdierna, Diana¹¹¹, iar de pe coasta nordică a Mării Negre prin cele dela Tyras¹¹², Scythian Neapolis¹¹³, Olbia¹¹⁴, Charax¹¹⁵, Kalos Limen¹¹⁶, Donul Inferior¹¹⁷ și Tanais¹¹⁸ în timpul domniei lui Traian.

Nu se cunosc ștampile pe acest subtip, doar un dipinti descoperit pe o amforă de la Barboși¹¹⁹. La Dinogetia este relativ bine cunoscut, fiind descoperite 6 fragmente de gură și 7 baze.

Catalog.

Inv. 15. Bază. Dinogetia passim. DB 3,7; ÎP 8,5. (Pl. 8).

Inv. 39. Fragment partea superioară. Dinogetia 1950, IV 1, S1, -3,75m, caroul 4. DG 6,2; DT 4,1/2,7; ÎP 25. (Pl. 8, 99).

Inv. 1164. Fragment partea superioară. Dinogetia 1966, mal T7. DG 7,6; DT cca. 4,8/3,3; ÎP 9. (Pl. 8).

Inv. 1201. Fragment partea superioară. Dinogetia 1969. SPV, caroul 7, -3,40m. DG 7; DT 4,3/3; ÎP 13. (Pl. 8).

Inv. 1207. Bază. Dinogetia 1969, TA, caroul 7, -3,20m. DB 5,1; ÎP 3,4. (Pl. 8).

Inv. 1211. Bază cu zgură. Dinogetia 1966, S3, T6-7, caroul 2, -0.80m. DB 5.4; ÎP 9. (Pl. 8).

Inv. 2070. Partea superioară. Dinogetia 1997, TN C1. DG 7,2; DT 4,7/2.7; ÎP 26,5. (Pl. 8).

Inv. 2643. Partea superioară. Dinogetia passim; ÎP 7. (Pl. 9).

Amfore tip Shelov C

Din al doilea sfert al secolului al II-lea d.Chr. apare următorul subtip, Zeest 94/Shelov C. El va evolua până spre primul sfert al secolului al III-lea d.Chr., tendința fiind de diminuare treptată a dimensiunilor, respectiv a capacității. Înălțimea variază între 56-63 cm, iar diametrul maxim este în jur de 23 cm. Două amfore de acest tip apar în necropola de la Noviodunum și sunt datate cu o monedă de la Hadrian¹²⁰. În Dobrogea mai

⁹⁸ Opaț, sub tipar a.

⁹⁹ Inedite.

¹⁰⁰ Sanie 1973, 427, pl. 9; Sanie 1981, 133, pl. 28.1-3.

¹⁰¹ Căpitanu 1976, 60, fig. 36.2-4.

¹⁰² Ursachi 1995, 189-190, pls. 173.6; 178.7; 180.2-3, 7; 181.1-2; 184.6.

¹⁰³ Sanie 1981, 135, pl. 32.6; 33.2.

¹⁰⁴ Croitoru 2011, 311-312, harta 43.

¹⁰⁵ Buzdugan *et alii*, 1998/2000, 440, fig. 9/7.

¹⁰⁶ Opaț *et alii* 1980, 268, fig. 7.1.

¹⁰⁷ Opaț 1980, 302, pl. VII.3.

¹⁰⁸ Alexandrescu 1966, 204, 206, tumulus XVI, pl. 79.

¹⁰⁹ Iconomu 1968, 254, fig. 29.

¹¹⁰ Opaț, Ionescu 2016, 59, pls. 1.4-6; 2.7-9.

¹¹¹ Bjelajac 1996, 65-67, fig. 22.116-118, 122; Dobrova 2017, 251-253.

¹¹² Samoilova 1978, 260, fig. 2.5-7.

¹¹³ Puzdrovskiiy 2001, 130, fig. 7.1.

¹¹⁴ Krapivina 1993, 94, fig. 29.3.

¹¹⁵ Kamelina 2012, 52, pl. 7.11,18; 17.7.

¹¹⁶ Uzhentsev 2001, 166, fig. 7.1-4.

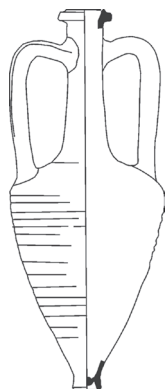
¹¹⁷ Kamenetskiy 1963, 30, fig. 6.1, 4.

¹¹⁸ Naumenko 2021, 37, fig. 2; Guguev, Naumenko 2021, 539, fig. 5.1-3.

¹¹⁹ Sanie 1981, 135, pl. 32.6; 33.2.

¹²⁰ Simion 1984, 84, pl. XII.3-4.

apare la Barboși¹²¹, Ibida¹²², Sfântu Gheorghe¹²³, Gura Portița¹²⁴, Făgărașul Nou¹²⁵, Tomis¹²⁶ și Callatis¹²⁷ în nordul Mării Negre la Scythian Neapolis, fiind numit „Neapolitan”¹²⁸, la Kerkinitis¹²⁹, Illurat, Myrmekion¹³⁰, Charax¹³¹ și Tanais¹³². Uneori ștampile rotunde cu una sau mai multe litere apar pe gât¹³³. În Bulgaria apare la Bizone, Odessos, Anchialus, Mesambria, Apollonia Pontica, Deultum, Sexaginta Prista, Iatrus, Novae, Dimum¹³⁴. În Pannonia este cunoscută la Aquincum¹³⁵, în Egeea la Demetrias¹³⁶, Knossos¹³⁷ și Atena¹³⁸, iar în Italia la Roma¹³⁹ și Ostia¹⁴⁰. La Dinogetia doar patru fragmente de părți superioare aparțin acestui subtip.

Catalog

Inv. 69. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 8; DT 4,1/2,6; ÎP 17. (Pl. 9, 99).

Inv. 1020. Partea superioară. Dinogetia 1967, în baltă (gârlă). DG 8; DT 4,5/2,7; ÎP 30,5. (Pl. 9).

Inv. 1175. Fragment partea superioară. Dinogetia 1957, S4A, -4m. DG 8,1; ÎP 17. (Pl. 9).

Inv. 2200. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 8; DT 3,9/2,65; ÎP 15,5. (Pl. 9).

Amfore tip Shelov D

Subtipul apare în jurul mijlocului secolului al III-lea d.Chr., ori chiar puțin mai devreme. El este bine documentat pe coasta nordică a Pontului, fiind bine cunoscut la Tanais, de unde și denumirea de „amfora de tip Tanais” în literatura rusă¹⁴¹. Este, practic, prezent în toate situările din Crimeea, fiind inclus în mai multe tipologii sovietice ca cea a lui Zeest¹⁴², Kamenetskiy¹⁴³, Shelov¹⁴⁴, Deopik și Krug¹⁴⁵ și Abramov¹⁴⁶. Ai’babin include acest subtip în prima grupă datată 255-300 d.Chr.¹⁴⁷ în timp ce Yurochkin și Trufanov îl includ în faza II (260/270-310/320)¹⁴⁸.

¹²¹ Sanie 1981, 136, pl. 32.3.

¹²² Observații personale în depozitul sitului.

¹²³ Paraschiv 2006, 21.

¹²⁴ Nuțu *et alii* 2017, 56-58; Nuțu *et alii* 2018, 41-42.

¹²⁵ Paraschiv 2006, 43-44, pl. 2/12, 14.

¹²⁶ Observații personale în expoziția și depozitul muzeului.

¹²⁷ Opaț, Ionescu 2016, 59, pl. II.7-8.

¹²⁸ Shelov 1986, 397, fig. 1.c.

¹²⁹ Kutaiysov 2004, fig. 65.1-3, 5-6, 8.

¹³⁰ Zeest 1960, type 94, 118, pl. 38.94.

¹³¹ Kamelina 2012, 52, pls.7.16-17; 8.1; 7.8-10.

¹³² Arsen’eva, Böttger 2000, fig. 19.

¹³³ Sanie 1981, pl. 23; Kutaiysov 2004, fig. 65.5.

¹³⁴ Dobrea 2017, 253-255, cu bibliografia și harta de la fig. 168 pentru răspândirea subtipului.

¹³⁵ Hárshgyi 2008, 177, fig. 10.

¹³⁶ Observație personală în muzeul din Volos.

¹³⁷ Hayes 1983, 147, tip 14, fig. 21.32.

¹³⁸ Opaț 2010b, 111, fig. 3.

¹³⁹ Panella 1986, 628, fig. 27.

¹⁴⁰ Rizzo 2014, 347-348, pl. 64. 515-516.

¹⁴¹ În 1999 peste 188 amfore de acest subtip cu dipinti ΠΟΜΑ au fost descoperite într-o pivniță cf. Arsen’eva și Böttger 2000, 512, fig. 26 și 27; în anul 2000 peste 28 de amfore ștampilate au fost descoperite într-o altă pivniță cf. Arsen’eva *et alii* 2001, 341, fig. 9.1.

¹⁴² Zeest 1960, 117-118, tipurile 91-93.

¹⁴³ Kamenetskiy 1963, type C.

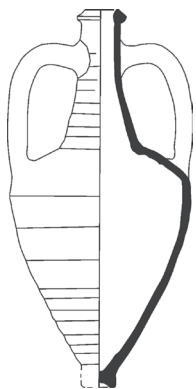
¹⁴⁴ Shelov 1978, 1986, type D.

¹⁴⁵ Deopik, Krug 1972.

¹⁴⁶ Abramov 1993, pl. 53.

¹⁴⁷ Ai’babin 1999, 251, pl. X.5.

¹⁴⁸ Yurochkin, Trufanov 2007, 362-365, fig. 4.

Este frecvent descoperit și la Dunărea de Jos la: Botoșani, Bacău, Draxini, Galați¹⁴⁹, în Dobrogea, la Gura Portiței (Tulcea)¹⁵⁰, Niculițel¹⁵¹, iar în Bulgaria la Novae, Iatrus, Nicopolis ad Istrum¹⁵².

Așa cum Shelov a arătat, fabricarea acestui tip devine mai puțin îngrijită decât cea a subtipurilor anterioare. Totuși, se păstrează grija pentru standardizarea amforelor, capacitatea variind între 3 și 4 litri¹⁵³. Se continuă și marcarea pe gât prin ștampile sau dipinti a acestor vase¹⁵⁴. La Tanais s-a identificat și sistemul de închidere a vaselor. Partea superioară a gâtului era blocată de un mic disc decupat din peretele unei amfore peste care se pune un dop de noroi ce era bombat la partea superioară. S-au găsit mai multe astfel de „dopuri” ce s-au păstrat deoarece pivnițele în care erau depozitate au fost incendiate și astfel „dopul” s-a întărit în urma arderii.¹⁵⁵

Capacitatea acestui subtip este deja redusă la jumătate față de subtipul Shelov B. Calculul matematic al amforei de la Gura Portiței indică o capacitate de 3,85 l, ceea ce sugerează că până la baza gâtului putea avea 3,27 l, deci 1 congius¹⁵⁶. Având în vedere că subtipul următor, Shelov F, are dimensiunile și mai reduse este de bănuț că volumul acestor amfore se reduce treptat. Ilustrativ este tabelul cu amfore de tip Shelov D descoperite la Tanais în două locuințe unde cele mai multe amfore au volume care oscilează între 2,8 și 3,8 litri, în timp ce amforele cu capacitate variind între 3,9 și 5,4 sunt extrem de rare. Greutatea amforelor oscilează între 1,8 și 2,2 kg, cele mai multe cântărind în jur de 2 kg¹⁵⁷. Trebuie verificat dacă toate aceste amfore sunt contemporane sau dacă există diferențe cronologice, respectiv, dacă amforele de capacitate ridicată nu se datează eventual mai devreme. La Dinogetia numărul acestor exemplare este redus, fiind descoperite doar două fragmente de părți superioare și două baze. Pentru exemplarele ștampilate de la Dinogetia vezi capitolul Ștampile, dipinti și grafiti.

Catalog

Inv. 358. Partea superioară. Dinogetia 1952, SI, -3,20m. DG 6,2; DT 3,4/2.1; ÎP 16. (Pl. 10).

Inv. 1240. Fragment partea superioară. Dinogetia 1952, SI, -3,10m. DG 6; DT 3,3/2; ÎP 11. (Pl. 10).

Inv. 1313. Bază. Dinogetia 1957, S4, -4-4,50m. DB 4,2; ÎP 5,2. (Pl. 10).

Inv. 2227. Bază. Dinogetia 1963 passim. DB 3,7; ÎP 4,3. (Pl. 10).

Amfore tip Sinope

De la bun început trebuie remarcată lipsa tipurilor clasice sinopeene romane timpurii, tip Tezgör B Snp 1 și 2¹⁵⁸. Surprinzătoare este deci apariția unui fragment de parte superioară a unei amfore sinopeene relativ rară, Vnukov Sin VI¹⁵⁹. Gura este îngustă, cu buza verticală, ușor profilată, gâtul cilindric, corpurile ovoidale în secțiune (**2154**). Pasta fragmentului descoperit la Dinogetia este tipic sinopeană cu destul de mult piroxen, dar și cu multă foraminifera, unele din ele relativ mari, variind de la 0,5 la 3-4 mm. Culoarea este brun rozie (2.5YR 6/6).

Se datează la sfârșitul secolului al II-lea – începutul secolului al III-lea d.Chr.

¹⁴⁹ Pentru lunga listă de situri cu astfel de descoperiri și harta descoperirilor, vezi: Croitoru 2011, 312, harta 44, în care însă include atât amfore de tip Shelov C cât și de tip Shelov D. Trei amfore complete au fost descoperite într-un mormânt la Barboși (Galați), dateate cu monede de la sfârșitul secolului al III-lea cf. Sanie 1981, pl. 68bis.

¹⁵⁰ Paraschiv 2006, 44, pl. 2.13.

¹⁵¹ Nuțu, Stanc, Paraschiv 2014, 56-57, cat. nos. 62-70, pls. 9.62; 10.63, 70; 11.64-69.

¹⁵² Dobrova 2017, 255-257, fig. 172, pentru harta răspândirilor.

¹⁵³ Shelov 1986, 397; Böttger, Shelov 1998, 139; Il'yashenko 2008.

¹⁵⁴ Sanie 1981, 138-146, pls. 35-41; Il'yashenko 2008.

¹⁵⁵ Il'yashenko 2008, 158, fig. 1.3-5.

¹⁵⁶ Paraschiv 2006, 44 indică pentru această amforă o capacitate de 5 litri; dacă amfora a fost măsurată cu apă este posibil ca 1,150 l să fi fost absorbit de pereții vasului.

¹⁵⁷ Il'yashenko 2008, 163-165, Tabela 1; 162, fig. 3.

¹⁵⁸ Garlan, Kassab Tezgör 1996, 327; Kassab Tezgör, Tatlıcan 1998, 424; Kassab Tezgör 2010, 125-127, pl. 15.1-2.

¹⁵⁹ Vnukov 2012, 366, figs. 2.5-8; Vnukov 2017, 106, figs. 5.2.9.

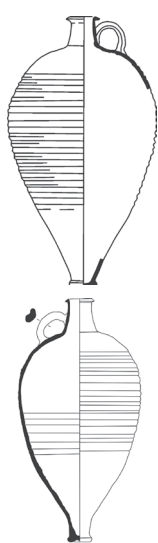
Catalog

Inv. 2154. Fragment parte superioară. Dinogetia passim. DG 7,2; DT 3,3/2,2; ÎP 7,5 (Pl. 10, 99).

Amfore pentru vin egeene**Amfore tip Proto LRA3**

În această categorie au fost incluse fragmente de părți superioare ale unor amfore ce preced tipul LRA3 (430, 526, 527, 1335, 1498, 1845, 2228). Aceste exemplare sunt diferite între ele, atât din punct de vedere morfologic, cât și al pastei. Varietatea lor sugerează (astfel) diversitatea de centre de producție. Caracteristica principală a acestui grup este prezența unei singure toarte, atașată pe umăr, la partea inferioară a gâtului scurt. Din păcate, exemplarele nu provin din contexte sigur datate, deci le vom data conform analogiilor.

A. Probabil că cel mai timpuriu exemplar al acestui grup de amfore este reprezentat de baza **1219**. Gâtul este scund, puțin tronconic cu umerii puternic ridicați, o toartă în bandă, puternic arcuită, care se atașează la baza gâtului și pe umeri. Corpul conic se termină cu acest tip de bază inelară, cu puternică concavitate interioară și diametru mare de 5 cm. El aparține unei variante de amforă foarte apropiată, descoperită în epava de epocă augusteană la Comacchio, care are diametre variind între 7,5 și 9 cm¹⁶⁰. Diametrul redus al fragmentului de la Dinogetia, de numai 5 cm, sugerează o datare mult mai târzie, probabil a doua jumătate a secolului I sau începutul secolului al II-lea d.Chr., așa cum demonstrează un fragment descoperit în castrul de la Mirebeau-sur-Bèze¹⁶¹. Bune analogii are și cu un exemplar descoperit în Agora Atenei deși acesta pare a fi de o dată mai timpurie¹⁶².

B. Această variantă (**2228**) este reprezentată doar de o toartă, gât și umăr. Toarta este sub formă de urechiușă cu o canelură adâncă longitudinală la exterior având atașamentul inferior foarte lățit. Pasta este extrem de fină, compactă, foarte micacee, de culoare galben închis (reddish-yellow 7.5YR 7/6). La exterior se văd urmele unei angobe brune (brown 7.5YR 4/2-5/2). Are analogii la Slăveni¹⁶³, Niculițel¹⁶⁴, Gorgipija¹⁶⁵, Ai-Nikola¹⁶⁶ (lângă Charax), Chersones¹⁶⁷, Tanais¹⁶⁸, Olbia¹⁶⁹, Novae¹⁷⁰, Viminacium¹⁷¹. În Mediterana apare la Agora Atenei¹⁷², Brescia¹⁷³, Augst¹⁷⁴, Martigny¹⁷⁵ și Lyon¹⁷⁶. Acesta este tipul de amforă produs probabil în zona Efes-Pergam, cel mai prezent în spațiul pontic și al Dunării de Jos.

C. Se păstrează partea superioară a vasului (**430**). Gura este mică, buza scundă, triunghiulară, gâtul este scurt, tronconic, înalt de circa 5 cm. La baza gâtului apar trei caneluri mici, slabe. Umărul este ridicat și nu înclinat. Toarta are formă de urechiușă și este atașată pe umăr și la baza gâtului. Pasta este fină, compactă, dar nu are finețea variantei A. Se pot observa mici incluziuni albe (foraminifera), și incluziuni brune și puțin cuarț gălbui, rotunjit, precum și puțină mica aurie. Exteriorul este acoperit de o vopsea roșie brună. Culoarea pastei este orange

¹⁶⁰ Lemaître 1997, 312, fig. 2.1.

¹⁶¹ Lemaître 1997, 313, fig. 3.3.

¹⁶² Observații personale în Stoa lui Attalos, inv. P 11339.

¹⁶³ Popilian 1976, 172, no. 202, pl. XV.202.

¹⁶⁴ Nuțu, Stanc, Paraschiv 2014, 54, Cat. nos. 49, 51, pl. 8.49, 51.

¹⁶⁵ Alexeeva 1997, pls. 128.7; 156.21; 223.5.

¹⁶⁶ Myts, Lysenko, Zhuk 1999, 171, fig. 5.1-3.

¹⁶⁷ Kovalevskaya 1998, 94, fig. 3.1; Klenina 2015, 88, fig. 7.5-6.

¹⁶⁸ Arsen'eva, Naumenko 1992, 158, fig. 38.3.

¹⁶⁹ Melent'eva 1969, 25-26, fig. 3.1-2; Krapivina 1993, figs. 64.4-5.

¹⁷⁰ Klenina 2016, 416, fig. 7.9.

¹⁷¹ Bjelajac 1996, 46, fig. XIV. 61.

¹⁷² Observații personale în Stoa lui Attalos, inv. P 30996.

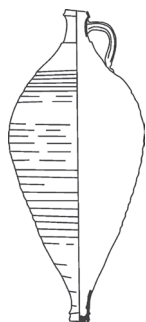
¹⁷³ Bruno, Bocchio 1999, 235, pl. XCVIII.6.

¹⁷⁴ Martin-Kilcher 1994, 784, no. 5523, pl. 243.5523.

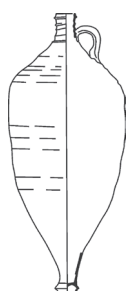
¹⁷⁵ Haldimann 1998, 45, fig. 11.5.

¹⁷⁶ Lemaître 1997, 316, fig. 7.1-2.

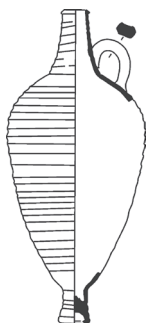
(reddish-yellow 5YR 6/6). Se datează probabil în secolul al II-lea sau la începutul celui de-al III-lea secol d.Chr. O paralelă bună există la Niculițel¹⁷⁷ și Vienne¹⁷⁸.

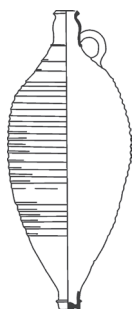
D. Se păstrează partea superioară a unei amfore (**1335**). Gura este îngustă, buza triunghiulară, gâtul scurt, tronconic (3,2 cm). Toarta este în formă de urechiușă cu o șanțuire adâncă longitudinală și cu atașul inferior larg întins pe umărul vasului. Pasta este foarte micacee (mai mult argintie cu puține paiete aurii), cu foarte puține particule de cuarț nisipos. Exteriorul are o culoare brună (light reddish-brown 5YR 6/4). Are paralele bune în Agora Atenei¹⁷⁹. Se datează în secolul al III-lea d.Chr.

E. Se păstrează un fragment din partea superioară (**1498**). Gura este mică, cu o buză triunghiulară, gâtul este scund (circa 5 cm), nediferențiat de umerii abrupti. Se păstrează atașul superior al toartei, în formă de bandă, care se întinde ușor spre mijlocul gâtului. Pasta este fină, compactă, micacee, fără incluziuni vizibile. Suprafețele (exterior, interior) sunt de culoare neagră (black 2.5) Miezul este roșu-brun (red 2.5YR 4/8). Are bune paralele la Atena¹⁸⁰. Acesta este exemplarul care sugerează cele mai strânse legături cu viitoarea amforă de tip LRA3.

F. Exemplarul **1845** are culoarea brună. Interiorul are o culoare cenușie (light greenish-grey GLEY 7/1). La exterior se observă pe gât două-trei slabe nervuri în spirală. Are paralele bune în Agora Atenei¹⁸¹ și Berenice¹⁸².

G. Dintr-o altă variantă ar putea să facă parte și baza **2146**. Ea ar putea aparține unei amfore cu gâtul ușor umflat și corp fusiform, a cărei producție se presupune a fi la Pergam¹⁸³. Are bune analogii în Agora Atenei¹⁸⁴. Exemplarul **2146** are incluziunile calcaroase mult mai vizibile. Culoarea variază între galben (yellow 10YR 7/6) și orange (reddish-yellow 7.5YR 7/6).

¹⁷⁷ Nuțu, Stanc, Paraschiv 2014, 54, Cat. no. 50, pl. 8.50.

¹⁷⁸ Lemaître 1997, 316, fig. 8.4.

¹⁷⁹ Observații personale în Stoa lui Attalos, inv. P 14081.

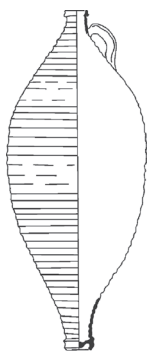
¹⁸⁰ Observații personale în Stoa lui Attalos, inv. P 25794

¹⁸¹ Observații personale în Stoa lui Attalos, inv. P 9794.

¹⁸² Riley 1979, 185, fig. 83.228.

¹⁸³ Japp 2018, 103, fig. 5.

¹⁸⁴ Observații personale în Stoa lui Attalos, inv. P 14082.

G. Un fragment de parte superioară (527) mai păstrează atașul superior al toartei. El se remarcă printr-o buză înaltă, ascuțită (1,2 cm) și prin nervurile proeminente, în spirală, de pe exteriorul gâtului. Trecerea de la gât la umăr este continuă. Pasta este fină, micacee, predominând cea aurie, fără incluziuni vizibile, de culoare galben-roșcat (reddish-yellow 5YR 6/6-6/8). Exteriorul vasului este ușor abraziv la pipăit. Se mai păstrează mici porțiuni acoperite cu o vopsea brună roșcată (reddish-brown 2.5YR 4/4). Se datează în secolul al IV-lea d.Chr.

H. Se păstrează partea superioară (gură, gât, toartă) (526). Gura este mică cu buza rotunjită, gâtul este scund (2 cm), păstrând însă și puțin din începutul umărului. Toarta este în formă de bandă atașată pe gât, iar atașul se prelungește spre mijlocul gâtului. Această toartă depășește nivelul gurii cu 0,5 cm și are o nervură puternică longitudinală la exterior. Pereții sunt foarte subțiri (0,3 cm). Două linii incizate decorează gâtul. Pasta este fină, compactă, cu foarte puține incluziuni albe (calcar?). Culoarea este roșie (light-red 2.5YR 6/8). Exteriorul este acoperit de o vopsea gălbuie (very pale brown 10YR 7/3). Se datează, probabil, tot în secolul al IV-lea d.Chr.

Catalog

Inv. 430. Dinogetia passim. DG 4,2; DT 2,2/1,2; ÎP 9. (Pl. 11).

Inv. 526. Dinogetia passim. DG 3,3; DT 2,2/1,1; ÎP 5. (Pl. 11).

Inv. 527. Dinogetia passim. DG 3,3; ÎP 5,7. (Pl. 11).

Inv. 1219. Bază. Dinogetia passim. DB 5; ÎP 2,8. (Pl. 11, 99).

Inv. 1335. Dinogetia TB. DG 3,8; DT 2,6/1,2; ÎP 10. (Pl. 11).

Inv. 1498. Dinogetia T5. DG 3,7; DT 2,6/1,3; ÎP 8. (Pl. 11).

Inv. 1845. Dinogetia passim. DG 3,5; DT 3/1,5; ÎP 6. (Pl. 11).

Inv. 2146. Bază. Dinogetia 1963, groapa 9-10. DB 3,3; ÎP 5. (Pl. 11).

Inv. 2228. Fragment din partea superioară. Dinogetia passim. DT 2,6/1,2 cm, ÎP 6 cm. (Pl. 11).

Amfore tip egeean/cilician cilindric tip 1

Numai patru fragmente de gură s-au păstrat (1171, 1887, 2123, 2124). Caracteristicile lor morfologice și argila le împart în două variante. Este un tip bine cunoscut, fiind recent publicat un studiu despre evoluția lui¹⁸⁵. Interesantă este și pătrunderea acestei amfore în mediul sciților târzii din Crimeea¹⁸⁶ sau la Tanais¹⁸⁷. O descoperire recentă sugerează că unul din centrele de producere a acestor amfore ar putea fi Cilicia¹⁸⁸. Se datează în perioada secolelor II-III d.Chr., deși Böttger sugerează că a fost exportată la Iatrus și în secolele IV-V d.Chr., ceea ce ni se pare neverosimil¹⁸⁹.

Varianta A (1887)

Gura este relativ largă (14 cm), cu buza rotunjită, gâtul scund, ușor îngustat la partea inferioară, toartele masive (DT 4/2,3 cm), ovoidale în secțiune, cu două nervuri longitudinale, mediane, umerii relativ abrupti.

¹⁸⁵ Opaïț 2014b, 50-52.

¹⁸⁶ Khrapunov *et alii* 2009, 16, fig. 14.1-2.

¹⁸⁷ Guguev, Naumenko 2021, 539, fig. 5.6.

¹⁸⁸ Opaïț *et alii* 2018, 315, fig. 13.

¹⁸⁹ Böttger 1982, 42-43 type I 3 pl. 11c; Böttger 1991, 163, pl. 46.681.

Pereții au o grosime de 1,2 cm. Pasta este dură, compactă, particule brune abundente (mineral de fier?). Culoarea este roșie (light red 10R 5/8).

Catalog

Inv. 1887. Partea superioară. Dinogetia 1993, S3, carourile 1-5. DG 12; DT 4/1,7; ÎP 5,2. (Pl. 12).

Varianta B (1171, 2123, 2124)

Cele trei fragmente păstrate au o gură largă de 11-12 cm, iar pereții groși de 1 cm. Buza este rotundă cu o concavitate internă, iar un exemplar (**2123**) are amprenta degetului olarului lăsată în momentul aplicării toartei pe gât. Pasta este calcaroasă, extrem de fină și compactă, cu nicio incluziune vizibilă cu ochiul liber, de culoare gălbuie (pale yellow 2.5Y 8/4).

Catalog

1171. Fragment din partea superioară. Dinogetia passim. DG 14; DT 4/2; ÎP 14. (Pl. 12, 99).

2123. Fragment din partea superioară. Dinogetia 1960, AIII, -2,20m, 5m nord de b11. DG 11,6; DT 3,8-2,2; ÎP 8,5. (Pl. 12).

2124. Fragment din gură și urma atașului superior. Dinogetia passim. DG 12; DT 3,8/2,2; ÎP 4,6. (Pl. 12).

Amfore tip egeean/cilician? cilindric tip 2

O amforă păstrată în condiții extrem de fragmentare (**1288**) aparține unui tip de amforă cilindrică mai puțin studiată.

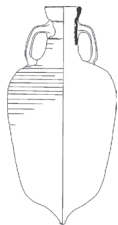
Gura este relativ largă (14 cm), buza este plană la exterior cu o concavitate internă ce are forma unui cârlig, gâtul scund, ușor îngustat spre bază, toarte scurte, aproape rectangulare în secțiune, corpul, probabil cilindric, se termină într-un picioruș scurt, cilindric, ușor evazat la bază. Prezintă urme de amprentă a degetului în partea internă a peretelui când s-a fixat toarta. Corpul este acoperit de caneluri largi, iar baza este delimitată de corp prin caneluri marcante. Pasta este fină, compactă, dură, fără incluziuni vizibile cu ochiul liber, foraminifera cu margini brune, multe particule albe, probabil scoici, cuarț unghiular translucid. Culoarea este gălbuie-verzuie (green pale yellow 5Y8/2-8/3), slip propriu.

Probabil că cele mai bune paralele sunt oferite de unele exemplare descoperite în Agora Atenei¹⁹⁰, Corint¹⁹¹, Punta Mazza¹⁹², Knossos¹⁹³.

Catalog

1288. Fragmente păstrate din partea superioară și inferioară. DG 14; TD 2,5/2; BD 3,5. (Pl. 12, 99).

Amfora tip Agora M 235

Acest tip este reprezentat doar de o parte inferioară de amforă terminată într-un mic picioruș conic, care păstrează încă striatiile ce acopereau partea inferioară a corpului (**2052**). Acest tip de amforă are o lungă evoluție din secolul I până în secolul al VI-lea d.Chr.¹⁹⁴. Conform paralelelor din Agora Atenei se poate data în a doua jumătate a secolului al III-lea d.Chr.¹⁹⁵. La Dunărea de Jos apare la Iatrus¹⁹⁶ (datat la sfârșitul secolului al III-lea -începutul secolului al IV-lea d.Chr.) și Aegyssus¹⁹⁷. Pasta este fină, compactă, nu prea dură, cu unele rare incluziuni albe ce au lăsat, prin calcinare, goluri alungite în pastă, rară mica aurie, și mici incluziuni de foraminifera și scoică (<0.1mm). Culoarea

¹⁹⁰ Observații personale, inv. P 11123, P 32199.

¹⁹¹ Williams, Zervos 1983, 15-16, pl. 7.29.

¹⁹² Olla 1997, 66, pl. VIII.16.

¹⁹³ Sacket 1992, 249, pl. 189.30.

¹⁹⁴ Opaț 2014b.

¹⁹⁵ Opaț 2014b, 45, figs. 4-5.

¹⁹⁶ Conrad 2007, 256, fig. 54.752.

¹⁹⁷ Inedită, săpături A. Opaț.

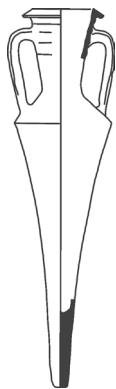

exterioară este roșie (light red 2.5YR 6/6), cea interioară este roșie-gălbuie (reddish yellow 5YR 6/6), iar angoba este roșie (red 2.5YR 5/6).

Catalog

Inv. 2052. Bază. Dinogetia 1958, S3A, caroul 30, -4,80m. (Pl. 12).

Amfore tip egean „carrot”

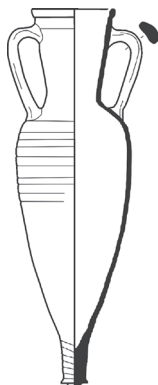

Acest tip de amforă este reprezentat doar de două fragmente de gură (**450, 784**). Dacă primul exemplar poate fi sigur atribuit acestui tip, al doilea ar putea reprezenta o variantă. Fragmentul este prea mic pentru a face atribuirii sigure. Un exemplar complet se află în muzeul din Kythera și a fost recent publicat¹⁹⁸. Buza acestui vas este trasă spre exterior, ușor aplecată, ca marginea unei pălării, iar o nervură proeminentă o separă de gât, toartele sunt aplatizate, cu o slabă nervură mediană, longitudinală, atașul superior al toartei este amplasat chiar sub această nervură, iar cel inferior pe umărul abrupt. Gâtul se îngustează ușor spre partea inferioară. Corpul este zvelt, conic și se termină într-un picior masiv. Diametrul gurii este de 17,4 cm, diametrul maxim de 20 cm, iar înălțimea de 79,5 cm. Mai multe exemplare fragmentare, datând probabil, de la începutul secolului al II-lea d.Chr., au fost descoperite la Ibida, Tibiscum și Diana (Moesia Superior)¹⁹⁹. Ocazional apare și în zona Egee la Athena²⁰⁰ și Kythera²⁰¹. Pasta este foarte fină, compactă, cu rare particule de mica galbene, muscovite, mici incluziuni de cuarț cristalin. Culoarea este bej (reddish yellow 5YR 6/6). Suprafața este acoperită de un înveliș („skin”) gălbui (pale yellow 2.5Y 8/4).

Catalog

Inv. 450. Fragment de gură. Dinogetia 1957, S4A, -4-6 m. DG 15,5 ; ÎP 4,5. (Pl. 13).

Amfore tip Peacock & Williams Class 50 similis

Am denumit astfel acest tip deoarece unele elemente morfologice sunt asemănătoare cu amfora publicată de Peacock și Williams²⁰². Ea are un gât ușor evazat, buză trapezoidală, teșită către interior. O striație fină separă buza de gât, iar câteva caneluri largi, slabe, apar pe partea superioară a gâtului. Gâtul este înalt, tronconic, corpul conic se termină într-o bază lungă cilindrică cu buton central. Toartele sunt masive, rectangulare în secțiune. Corpul este acoperit de caneluri largi. La Dinogetia apare doar un fragment de gura (**369**) și probabil două baze (**120, 2143**). Pasta este extrem de fină, cu nicio incluziune vizibilă la exterior, ocazional apar doar fine particule de cuarț translucid și puțină foraminifera. Culoarea este cafenie (reddish yellow 5YR 6/6-6/8). Suprafața este acoperită de un înveliș („skin”) alburii (10YR 8/1). Exemplare identice apar la Viminacium²⁰³, Niculițel²⁰⁴, Histria²⁰⁵, Charask²⁰⁶ și Chersones²⁰⁷.

Catalog

Inv. 120. Bază. Dinogetia 1957, S4A, -4m. DB 5; ÎP 10. (Pl. 13, 99).

Inv. 369. Gură. Dinogetia 1957, S4A, -4-6 m; DG 13; ÎP 13. (Pl.13, 99).

Inv. 2143. Bază. Dinogetia 1957, S4A, -4/-6 m. DB 3,8; ÎP 8. (Pl. 13, 99).

¹⁹⁸ Opaïț 2011b, 133, fig.1; Opaïț, Paraschiv 2012, 119, figs. 13-14.

¹⁹⁹ Opaïț 2011b, 134, fig. 2-3, 135, pl. I.2; Opaïț, Paraschiv 2012, 118-120, figs. 13-14.

²⁰⁰ Böttger 1992, 349, Cat. no.77, fig. 3.12.

²⁰¹ Opaïț, Paraschiv 2012, fig.14.

²⁰² Peacock, Williams 1986, Class 50, 200-201, fig. 118.

²⁰³ Bjelajac 1996, 31, no. 40, fig. VII.40.

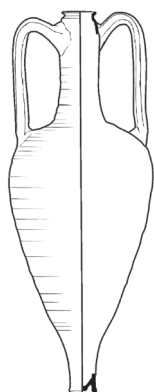
²⁰⁴ Nuțu, Stanc, Paraschiv 2014, 59, Cat. no. 85, pl. 13.85.

²⁰⁵ Exemplar aproape întreg la Histria, informație I. Achim.

²⁰⁶ Kamelina 2012, 52, 56, pl. 8.2; 21.12.

²⁰⁷ Exemplar întreg păstrat în depozitul muzeului din Chersones, inv. 65/37267; Doroshko, Doroshko, D'yachikov 2019, 74-75, fig. 1.2.

Amfore tip Proto Kapitän 2A

Apariția a trei fragmente de gură care pot fi atribuite acestui subtip este interesantă deoarece această amforă are o distribuție relativ rară în siturile de la Dunărea de Jos. Este, însă, posibil să nu fi fost recunoscută și identificată ca atare de arheologi. Sugerăm într-un recent articol că originea acestor exemplare pare să fi fost Chios, după cum arată unele reprezentări de amfore pe monedele chiote²⁰⁸. Gura este îngustă cu buza ușor îngroșată și strangulată în zona unirii cu gâtul înalt, cilindric, cu o slabă umflătură la partea superioară, corpul e ovoidal, îngustat puternic spre baza inelară. Toartele sunt aplatizate cu câteva nervuri la exterior. Pasta celor trei exemplare este fină, compactă, bine epurată, spărtura fină, cuarț unghiular cenușiu-gălbui, foarte rare particule brune-violet (oxid de fier), rare particule albe calcaroase și rară foraminifera. Culoarea variază între brun deschis (light reddish brown 2,5YR 6/4) și orange (light red 2,5YR 6/8).

Este posibil ca amforele heracleene de tip Shelov B să încerce imitarea acestui tip. Subtipul apare la Transdierna²⁰⁹, Gorsium²¹⁰, Ampelum²¹¹, Slăveni²¹², Novae²¹³, Callatis²¹⁴, Ibida²¹⁵, Charax²¹⁶, Eretria²¹⁷ și Buto²¹⁸.

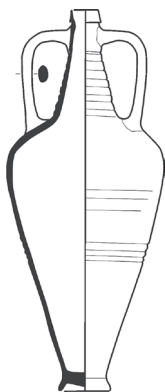
Catalog

Inv. 756. Gură. Dinogetia 1957, S4A, -4-6m. DG 7,6; ÎP 5. (Pl. 13, 99).

Inv. 822. Gură. Dinogetia 1957, S4A, -4-6m. DG 8; ÎP 3,5. (Pl. 13, 99).

Inv. 823. Gură. Dinogetia 1957, S4A, -4-6m. DG 10; ÎP 2,5. (Pl. 13).

Amfore tip Proto Kapitän 2C

O epavă descoperită în Dunăre, lângă malul bulgăresc, la Batin, transporta mai multe exemplare de acest tip, păstrate întregi, împreună cu amfore de tip Dressel 24 similis. Gura este îngustă cu buza verticală, ușor teșită la exterior, gâtul puțin tronconic și ușor umflat la partea superioară, umeri abrupti, iar corpul conic are un picior larg, inelar și ușor evazat cu baza convexă. Toartele sunt ovoidale în secțiune. Este un produs al unei *koine* ce gravita, probabil, în jurul insulei Chios.

Doar un fragment din partea superioară a unei amfore a fost descoperit la Dinogetia (**1325**). Buza este mică, aplatizată la exterior, separată de gâtul umflat, toarta este ovoidală în secțiune. Culoarea lui **1325** este roșie (light red 10R 6/8), iar exteriorul este brun roșcat (light red 2.5YR 6/6). Gura de amforă se datează în secolul al II-lea d.Chr.

Catalog

Inv. 1325. Partea superioară. Dinogetia 1969, SPV, caroul 7, -3,45m. DG 5; DT 3/2; ÎP 7. (Pl. 14, 99).

²⁰⁸ Opaïț, sub tipar b.

²⁰⁹ Bjelajac 1996, 66, fig. 22.120.

²¹⁰ Kelemen 1990, 177, type 21, fig. 6.13.

²¹¹ Negru, Bădescu, Avram 2003, 121, fig. 2. 24.

²¹² Informație D. Bondoc.

²¹³ Klenina 2005, 405, fig. 13a.

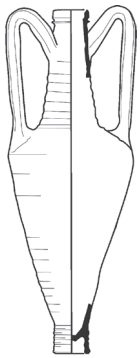
²¹⁴ Opaïț, Ionescu 2016, 62, pl. IV.20-22

²¹⁵ Observații personale în depozitul șantierului.

²¹⁶ Kamelina 2012, 52, pl. 8.6.

²¹⁷ Palaczyk 2015, 37, fig. 3.5-6; Palaczyk 2020, 66, cat.no.174, pl. 27.174.

²¹⁸ Bourriau, French 2007, 125, fig. 3.2.

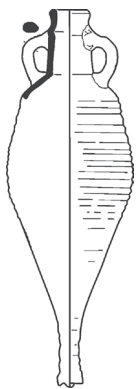
Amfore tip Kapitän 2

În pofida faptului că această amforă este una din cele mai răspândite în Imperiul Roman, fiind probabil făcută în Chios²¹⁹, la Dinogetia nu apare decât un fragment de gură (**2647**) și o bază de amforă (**1808**). Ele se datează la Dinogetia spre sfârșitul secolului al III-lea și începutul secolului al IV-lea. Desigur că această situație se datorează stadiului săpăturilor.

Catalog

Inv. 1808. Bază. Dinogetia 1962, A, nord-vest, b7, -2,30 m. DB 5; ÎP 5. (Pl. 13).

Inv. 2647. Gură. Dinogetia 1958, S5 caroul 6, -3,10- 3,40 m. DG 6,4; ÎP 5. (Pl. 13, 99).

Amfore Pseudo Cretane

Este un tip de amforă care are toartele cu proeminențe ascuțite la partea superioară, gât îngust cilindric, corp ovoidal terminat într-un picior lung, masiv, cilindric, terminat într-un mic buton central. De remarcat că piciorul este puternic evazat la partea finală, ceea ce îl deosebește de piciorul amforei de tip Peacock și Williams class 50 similis. Foarte probabil în secolele III-IV d.Chr. toartele își pierd proeminențele ascuțite, iar baza, deși este cilindrică, devine goală la interior²²⁰. Vinul transportat în această amforă pare să fi fost foarte apreciat în fortificațiile de pe *limes*-ul Dunării de Jos, dovada fiind frecvențele descoperiri de la Serdica²²¹, Viminacium, Singidunum, Pontes, Mala Vrbica, Kurvingrad²²², Drobeta, Sarmizegetusa, Romula²²³, Slaveni²²⁴, Cioroiul Nou²²⁵, Barboși, Troesmis, Nifon, Ibida²²⁶, Ampelum²²⁷, Tyras, Neapolul Scitic²²⁸, Charax²²⁹, Tanais²³⁰ și Gonio-Apsarus²³¹. La Dinogetia a fost descoperit doar un astfel de picior de amforă, făcut dintr-o pastă fină, dură, acoperită tot de un înveliș („skin”) alburiu, slab păstrat (**2145**).

Catalog

Inv. 2145. Bază. Dinogetia 1966; D/60, caroul 2. -1,50m est. DB 5; ÎP 6,3. (Pl. 13, 99).

Amfore tip Zeest 67

Doar un singur tip ar putea fi analog cu tipul Zeest 67 (**2151**)²³². Piciorușul se termină într-o bază tubulară și un prominent buton central. Pasta este bej, fină și asemănătoare cu a tipului precedent.

Catalog

Inv. 2151. Bază. Dinogetia passim. DB 2,5; ÎP 5,5. (Pl. 13, 99).

²¹⁹ Opaïț, sub tipar b.

²²⁰ Opaïț 2004, 14-15.

²²¹ Borislavova 2020, 469, figs. 2.3-4.

²²² Bjelajac 1996, 40-41, fig. XII.

²²³ Ardeț 2006, 188, pl. XXV. 201-203.

²²⁴ Bondoc 2016, 218, pl. VII. 6.

²²⁵ Bondoc 2014, 105, fig. 7.

²²⁶ Opaïț 2004, 14.

²²⁷ Lipovan 1994, 229, pl. I.4.

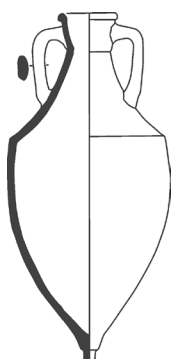
²²⁸ Kropotov 2019, 150, fig. 1.3.

²²⁹ Kamelina 2012, 52, 56, pls. 8.2; 21.12.

²³⁰ Naumenko 2021, 37, fig. 5.

²³¹ Opaïț 2017a, 590.

²³² Zeest 1960, 118-119, pl. XXIX.67.

Tip Samos

Un singur fragment de buză a fost descoperit la Dinogetia. Buza este îngroșată în formă de migdală, iar gura în formă de pâlnie este separată de gât printr-o linie incizată. Pasta este fină, cu mult material calcaros, incluzând și foraminifera, ce lasă unele mici găuri în pastă prin calcinare, rar cuarț opac, unghiular. Culoarea este cafeniu închis (light yellowish brown 10YR 6/4), iar miezul este roșu (red 2.5YR 5/8). Recentele analize petrografice sugerează o origine în Samos²³³. Aceste amfore au fost descoperite în nordul pontic, la Dunărea de Jos, dar și în Egeea și vestul Mediteranei²³⁴.

Catalog

Inv. 2160. Buză. Dinogetia 1958, S5, caroul 4, -3,10-3,40 m. DG 13; ÎP 6,8. (Pl. 13, 99).

Tipuri necunoscute**Amforă cu gura pâlniformă, buza triunghiulară**

Dinogetia a furnizat doar un singur fragment de amforă, cu gura pâlniformă, buza triunghiulară cu o adâncă concavitate internă. Pasta este extrem de fină, cu multe și minuscule incluziuni albe, calcaroase și rare particule brune. Culoarea este bej (reddish yellow 7.5YR 6/8). O paralelă bună există la Halmyris²³⁵ și Chersones²³⁶.

Catalog

Inv. 2105. Gură. Dinogetia passim. DG 15; ÎP 7. (Pl. 13).

Amforă cu gura mică și tronconică

S-a păstrat doar o mică porțiune din gură, gât și toartă. Buza este ușor îngroșată, abia diferențiată de gâtul tronconic. Toarta este ovală în secțiune, cu gâtul îngustat la partea inferioară. Pasta este foarte fină, calcaroasă, fără incluziuni vizibile cu ochiul liber, rare incluziuni brune și puține granule de cuarț opac, unghiular. Culoarea este bej închis (reddish yellow 7.5YR 6/8).

Catalog

Inv. 2175. Gură și toartă. Dinogetia 1958, S3A, caroul 30, -3,50 m. DG 8,4; ÎP 6,5. (Pl. 13, 99).

Baze de amfore egeene (?) necunoscute

Un grup de trei picioare aparțin unui tip necunoscut de amforă. Au o formă ușor conică cu masive caneluri și coaste ce coboară în spirală spre partea de jos ce se termină în forma unui mic disc. Pasta este foarte fină, cu mica aurie, cuarț opac, unghiular și rare incluziuni maronii. Culoarea este roșie gălbuie (7.5YR 6/6). Contextul descoperirii sugerează o datare în secolul al II-lea d.Chr. Este posibil ca aceste amfore să reprezinte un subtip mai timpuriu al amforelor cu baze similare incluse la sfârșitul prezentării (**379, 1204, 1231**).

Catalog

Inv. 2148. Bază. Dinogetia 1958, S3A, caroul 28 -4,30m; DB 2,9; ÎP 6. (Pl. 13, 99).

Inv. 2156. Bază. Dinogetia 1993, S3, caroul 14. DB 2,8; ÎP 5. (Pl. 13).

Inv. 2176. Bază. Dinogetia 1957, S3/A, -4/-6 m. DB 3; ÎP 5,2; (Pl. 13).

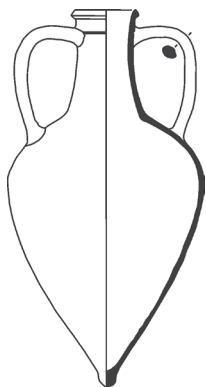
²³³ Analize petrografice executate de M. A. Cau Ontiveros și L. Fantuzzi de la Universitatea din Barcelona.

²³⁴ Pentru răspândirea și bibliografia descoperirilor acestui tip de amforă vezi Opaț 2017a, 584.

²³⁵ Opaț 1991a, 136, nr. 4, pl. 4.24.

²³⁶ Inv. 3734/10 în depozitul muzeului arheologic din Chersones; piesa încă prezintă urme de ipsos de la sigilarea vasului.

Amfore tip Troesmis X

Pentru acest tip de amforă, foarte prezent în spațiul est carpatic, Dunărea de Jos și vestul Crimeii nu se cunoaște zona producătoare. Prezența ei masivă în această zonă sugerează o posibilă producție vest pontică. Existența mai multor variante de buză indică mai multe ateliere producătoare. Lipsa unor contexte precis datate îngreunează urmărirea evoluției tipologice. Deoarece această amforă a fost discutată de noi în mai multe articole nu insistăm asupra definirii ei²³⁷. Este o amforă de mari dimensiuni cu gura largă, buza rulată spre exterior, gâtul cilindric, uneori chiar ușor evazat, corp ovoidal terminat într-un picior masiv; toartele sunt masive, rotunde sau ușor aplatizate în secțiune. Pasta are o culoare roșie-brună (light reddish brown-reddish yellow 5YR 6/4-6/6), dură, cu mult cuarț. O bază de amforă (2568) pare a aparține tot unei amfore de mari dimensiuni, dar care are piciorul gol în interior, iar la exterior se termină într-un mic buton. Pasta este dură, dar cu o fractură lamelară, bogată în cuarț fin, cristalin precum și cuarț gălbui, rotund, rare particule brune (oxid de fier). Culoarea este brun deschis (red 2.5YR 5/6-5/8).

Nu există ștampile sau dipinti pe acest tip de amforă, dar ocazional, apare un fel de litera „V”, incizată în pastă înainte de ardere, pe piciorul conic alungit al vasului (1251).

Amfora are în mod sigur mai multe variante, deocamdată nu prea sigur definite. A circulat între mijlocul secolului I d.Chr. și cel puțin al treilea sfert al secolului al II-lea d.Chr., conform descoperirilor de la Troesmis²³⁸. Descoperirile de la Dinogetia se adaugă altora făcute la Brad²³⁹, Poiana-Tecuci²⁴⁰, Aegyssus²⁴¹, Ibida²⁴², Histria²⁴³, Troesmis²⁴⁴, Kalos Liman²⁴⁵ și Kara Tobe²⁴⁶. Este important de notat apariția acestei amfore la Atena²⁴⁷, dar mai ales la Lyon²⁴⁸.

Catalog

- Inv. 1048.** Fragment toartă. Dinogetia 1969, SPV, caroul 6, -3,20m. DT 3,6/2,7; ÎP 11. (Pl. 14).
- Inv. 1051.** Fragment toartă. Dinogetia 1969, SPV, caroul 6, -3,20m. DT 4,5/3,6; ÎP 13. (Pl. 14).
- Inv. 1053.** Fragment toartă. Dinogetia 1960, AIII, stradă romană, sub b11. DT 5,3/3,4; ÎP 18. (Pl. 14).
- Inv. 1057.** Partea superioară. Dinogetia 1965, mal S11-12, caroul 4, -1,30m. DG 16,8; DT 5/3,4; ÎP 10,5. (Pl. 14).
- Inv. 1126.** Bază. Dinogetia 1950, IV, 1-S1, est, -4,20m. DB 5,5; ÎP 20. (Pl. 16).
- Inv. 1138.** Fragment gură. Dinogetia 1968, grădina CAP., S2. DG 19; ÎP 8. (Pl. 14, 99).
- Inv. 1183.** Fragment gură. Dinogetia 1969, SPV, caroul 7, -2,80m. DG 18,3; ÎP 7,5. (Pl. 15).
- Inv. 1190.** Fragment gură. Dinogetia 1969, SPV, caroul 7, -3,20m. DG 18,1; ÎP 6,5. (Pl. 15).
- Inv. 1192.** Fragment gură. Dinogetia 1969, SPV, caroul 7, -3,20m. DG 17,7; ÎP 7. (Pl. 15).
- Inv. 1203.** Bază. Dinogetia 1950, passim. DB 5; ÎP 14,5. (Pl. 16).
- Inv. 1251.** Bază. Dinogetia 1958, S5, caroul 3, -3,40-3,85m. DB 3,5; ÎP 8,5. (Pl. 16).
- Inv. 1569.** Fragment gură. Dinogetia 1958, S3A, carourile 29-30, -6m. DG 17; ÎP 6. (Pl. 15).
- Inv. 1582.** Bază. Dinogetia 1967, D1, -0,20m. DB 4,2; ÎP 9. (Pl. 16).
- Inv. 1585.** Partea superioară. Dinogetia 1965, mal S11-12, caroul 2, -1,50m. DG 16, ÎP 11,5. (Pl. 15).
- Inv. 2225.** Bază. Dinogetia 1968, mal sud *Domus*, caroul 11. DB 2,4; ÎP 7,5. (Pl. 16).
- Inv. 2226.** Bază. Dinogetia passim. DB 3,5; ÎP 8,5. (Pl. 16, 99).
- Inv. 2568.** Bază. Dinogetia 1960, AIII, strat roman sub b11. DB 4,5 ÎP 10. (Pl. 16).

²³⁷ Opaïț 1987, 245-258; Opaïț 2011a, 463; Opaïț 2015.

²³⁸ Opaïț 1980, 308.

²³⁹ Ursachi 1995, 189-190, pl. 175 (4), 182 (1, 3), 183 (17), 184 (18, 22-23).

²⁴⁰ Vulpe, Teodor 2003, 332, fig. 243 (10).

²⁴¹ Material inedit.

²⁴² Material inedit.

²⁴³ Material inedit.

²⁴⁴ Opaïț 1980, 308, tip X, pl. X.2, XV.2; Waldner 2016, 323, pls. 37. K 912-K921; 38. K 922-932.

²⁴⁵ Uzhentsev 2001, 166, fig. 6 (7-8).

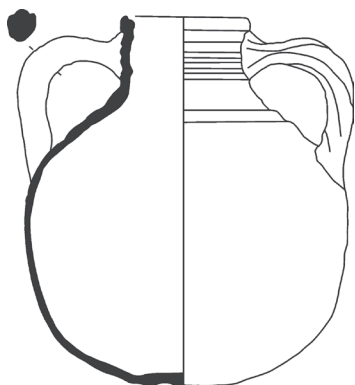
²⁴⁶ Vnukov 2013, fig. 11B.

²⁴⁷ Opaïț 2015, 327-345.

²⁴⁸ Bertrand 1992, 271, fig. 9.6-9.

Amfore pentru vin romane târzii

Amforele de masă locale

Această categorie este bine reprezentată atât la Dinogetia, cât și în alte situri din provincia Scythia²⁴⁹. Prezența lor numeroasă era de așteptat deoarece această regiune continuă să producă din abundență un vin local care, deși nu putea rezista căldurii primăverii, prin abundența sa suplinea cu succes vinul de import care era accesibil mai mult păturii superioare a populației, militarilor și funcționarilor imperiali. Desigur, unele soiuri ajungeau să aibă o calitate mai ridicată ce le făcea exportabile, cel puțin în spațiul nord dunărean²⁵⁰. Aceasta a și dus la apariția unor ateliere de amfore la Telița²⁵¹ sau Noviodunum²⁵², care exportau la nord de Dunăre. Dar, desigur, cele mai numeroase erau amforele de masă, produse local și în cantități apreciabile în mai toate așezările care produceau și vin. Nu există modificări notabile în morfologia vasului în

comparație cu subtipurile romane timpurii. Gura are tot dimensiuni medii varind între 10-12 cm, înălțimea și diametrul maxim rămân tot aceleași la fel ca și capacitățile, în jur de 15 litri, deși existau și amfore fracționale de numai 7 litri, așa cum era amfora de la Telița²⁵³. Deoarece nu ni s-au păstrat decât părți superioare, de cele mai multe ori doar buze, împărțirea tipologică a fost făcută doar pe baza acestora. Varietatea lor este semnificativă pentru a demonstra multitudinea de olari implicați în confecționarea acestor vase precum și a fenomenului în sine, acela al consumării vinului local. Având în vedere asemănările morfologice ale multor tipuri de amforă descoperite în provinciile de la Dunărea de Jos, este posibil să presupunem existența unei anume circulații a acestor olari, precum și o anumită modă existentă în această zonă. Tot așa, nu trebuie uitat că aceste amfore erau reutilizabile mulți ani, ele fiind recipiente intermediare pentru vinul care era probabil scos din butoi și păstrat în aceste amfore de masă în timpul petrecerii respective.

Pe baza criteriilor mai sus enunțate am împărțit aceste amfore în următoarele tipuri.

Tipul 1 (1187, 1195, 1220, 1237, 1592, 2639, 2642)

Are buza verticală, ușor îngroșată, în formă de migdală, gâtul este relativ scund, numai 7 cm, ușor umflat, probabil pentru a primi un capac, toarta este în bandă, ușor profilată la partea superioară. Corpul era probabil globular și așezat pe o bază puțin inelară. Pasta este foarte fină și compactă, cu rare incluziuni albe, calcaroase și rare particule brune. Culoarea este roșie deschis (light red 2,5YR 6/8). Există însă și două exemplare (1187, 1237) care sunt arse reducător, având o culoare brună-cenușie (light gray-very pale brown: 10YR7/1-7/3). Același gen de buză verticală, în formă de migdală și gât umflat la mijloc era la modă și în fortificațiile de la Dichin²⁵⁴, Iatrus²⁵⁵ și Ulmetum²⁵⁶. Pare un tip de amforă favorizat de mediile militare de la Dunărea de Jos și se datează în secolele al IV-lea și al V-lea d.Chr.

Catalog

Inv. 1187. Partea superioară. Dinogetia 1963, nord camera b3, groapă. DG 12,5; DT 4/2; ÎP 11. (Pl. 17, 100).

Inv. 1195. Partea superioară. Dinogetia 1970, 11 m sud colț sud-vest *Praetorium*, -2,50 m. DG 12,5; DT 4/2; ÎP 18. (Pl. 17, 100).

Inv. 1220. Partea superioară. Dinogetia 1966, S3, T6-7, caroul 1, -1,60 m. DG 12; DT 5/2; ÎP 11. (Pl. 17, 100).

²⁴⁹ Opaț, Paraschiv 2013, 320.

²⁵⁰ Opaț 2017b, 211, pl. II. 8-9.

²⁵¹ Baumann 1995, 269-437.

²⁵² Honcu, Mămălaucă 2021, 117, pl. I.C, E.

²⁵³ Baumann 1995, 418-421, pl. VIII.1.

²⁵⁴ Swan 2019, 546-548, figs. 20.30. 39.664, 40.665, 40.666.

²⁵⁵ Böttger 1982, 124, pl. 29.353, 355, tot din pastă cenușie.

²⁵⁶ Băjenaru 2018, 241, tip IC. fig. 2.4.

Inv. 1237. Partea superioară. Dinogetia 1954, A1, caroul 13. DG 11,5; DT 4/2; ÎP 10,5. (Pl. 18, 100).

Inv. 1592. Fragment gură. Dinogetia 1958, S3A, caroul 30, -2,55 m. DG 12; ÎP 5. (Neilustrat)

Inv. 2592. Fragment gură. Dinogetia 1968, *Domus*, F -0,70, sub podea. DG 14; ÎP 3. (Pl. 18).

Inv. 2639. Partea superioară. Dinogetia 1960, AIII, -2,20m, 5m vest b10. DG 12,6; ÎP 6,5. (Pl. 18).

Inv. 2642. Fragment gură. Dinogetia 1960, AIII, stradă romană, sub vatra b11. DG 12; ÎP 3,4. (Pl. 18).

Tipul 2.A (370, 1142, 1166, 1169, 2601)

Are în general caracteristici similare cu tipul anterior doar că buza este trapezoidală în secțiune, iar unele exemplare pot avea sau nu o mică șanțuire la partea superioară a buzei. În general predomină toartele torsionate (**1142, 1166, 1169, 2601**) și doar exemplarul **370** are toartele plate. Gâtul este ușor umflat, iar la exterior prezintă caneluri proeminente, zonă în care se atașează și toarta. Pasta este fină, dură, fără particule vizibile cu ochiul liber, similară cu a tipului I, având fie culoarea roșie (light red 2,5YR 6/8), fie arsă ușor reducător, cenușie brună (reddish gray 5YR 5/2). Exemplarul **2601** este ars tot reducător, dar cu un degresant grosier, cu particule largi de calcar de 2-3 mm, care se observă și la exteriorul pereților. Are bune analogii nu doar în atelierul de la Telita²⁵⁷, dar și la Halmyris²⁵⁸, Dichin²⁵⁹, Novae²⁶⁰, Viminacium, Boljetin, Ravna, Mora Vagei²⁶¹.

Catalog

Inv. 370. Partea superioară. Dinogetia 1957, D, -3,50 m. DG 10; ÎP 6 (Pl. 18, 100).

Inv. 1142. Partea superioară. Dinogetia 1966, S1 T6-7, caroul 3, -1,80 m. DG 13; DT 2,5/2,5; ÎP 5,5 (Pl. 18, 100).

Inv. 1166. Toartă fragmentară. Dinogetia 1958, S3A, caroul 28, -2,20m. DT 3/2,5; ÎP 4. (Pl. 18).

Inv. 1169. Partea superioară. Dinogetia 1958, S3A, caroul 27, -3m. DG 10, DT 3/2,5; ÎP 5,5. (Pl. 18).

Inv. 2601. Fragment gură. Dinogetia 1960, AIII, nord b19. DG 10,5; DT 3,9/2,6; ÎP 5,8. (Pl. 18).

Tipul 2.B (249, 1343, 2738)

Această variantă are o buză aproape identică cu varianta **A**, dar secțiunea toartei este ovală cu ușoare nervuri la partea superioară. Pasta este roșie (light red 2,5YR 6/8), asemănătoare cu a tiplui I, cu urme de vopsea roșie-brună la exterior (light red 2,5YR 5/4). Are bune analogii la Capidava²⁶² și Diana²⁶³. Un exemplar întreg, foarte asemănător cu exemplarul **1343**, apare și la Iatrus²⁶⁴.

Catalog

Inv. 249. Partea superioară. Dinogetia 1957, AIII, strat roman, -2,30 m. DG 12,5; DT 4/2; ÎP 3,5. (Pl. 19, 100).

Inv. 1343. Fragment gură. Dinogetia 1962, nord-vest b7. DG 11,5; ÎP 3. (Pl. 19).

Inv. 2738. Partea superioară. Dinogetia 1993, S3, caroul 12; DG 12; DT 3,4/1,5; ÎP 3,5. (Pl. 19).

Tipul 2.C (2066)

Buza este trapezoidală dar poate fi ușor teșită spre interior sau plană la partea superioară. Toarta este masivă, aplatizată cu două nervuri proeminente longitudinale. Exemplarele aparțin unui atelier care folosea caolinul și se datează, probabil, în secolele IV-V d.Chr. O vopsea brună, neglijent aplicată se observa la exterior. Aceste vase aparțin unui atelier care confecționa produse din caolin și includea nu doar amfore de masă, dar și

²⁵⁷ Baumann 1995, 418-421, pl. VIII.

²⁵⁸ Topoleanu 2000, 159, pl. LII. 416.

²⁵⁹ Swan 2019, 548, figs. 20.30. 41a.669, 41b, 670.

²⁶⁰ Klenina 2014, 933, fig. 2.4; Biernacki, Klenina 2015, 101, fig. 4.

²⁶¹ Bjelajac 1996, 102-103, fig. XXXVI.199, 200, 202, 203.

²⁶² Opreș 2003, 85-86, pl. XXX.174-175.

²⁶³ Bjelajac 1996, 102-103, fig. XXXVI. 201.

²⁶⁴ Conrad 2007, 243, fig. 39. 1098.

vesela de bucătărie și de băut. Are bune analogii la Topraichioi unde se datează la începutul secolului al V-lea²⁶⁵. Ar putea fi probabil echivalat cu o variantă mai nordică a tipului IA identificat la Ulmetum²⁶⁶.

Catalog

Inv. 2066. Partea superioară. Dinogetia 1982, intrarea D4. DG 11,4; DT 4,3/2; ÎP 6,3. (Pl. 19, 100).

Tipul 3 (1268)

Este reprezentat doar de exemplarul **1268**. Are buza teșită către exterior, iar o șanțuire puternică o separă de gâtul aproape cilindric care, la rândul său este separat de umărul convex printr-o altă linie puternic incizată. Toartele sunt în bandă cu slabe nervuri la partea superioară. Umerii sunt destul de ridicați ceea ce sugerează un corp globular. Interesantă este și pasta dură și cenușie, compactă, fără incluziuni vizibile cu ochiul liber. Culoarea este cenușie (bluish gray Gley 6/1). Probabil că se datează în secolele V-VI d.Chr.

Catalog

Inv. 1268. Partea superioară. Dinogetia 1951, caroul 24, -1,50. DG 11,5; DT 3,8/2; ÎP 15. (Pl. 20).

Tipul 4 (2103)

Această parte superioară de amforă se distinge printr-o buză foarte simplă, ușor îngroșată, puțin ascuțită la partea superioară, gâtul scund, cilindric cu umerii bombați, iar toartele rotunde în secțiune și torsionate. Pasta este foarte dură și compactă cu rare particule brune și rare scoici pisate. Culoarea este bej-brună (light brown 7.5YR 7/4). Pare a se data în secolul al VI-lea d.Chr.

Catalog

Inv. 2103. Partea superioară. Dinogetia 1952, carourile 2-1. DG 11,4; DT 3/2,9; ÎP 15. (Pl. 20).

Tipul 5 (1035)

Este reprezentat tot de o amforă fragmentară. Buza este plată la exterior, dar puternic teșită la interior ceea ce crează o buză destul de ascuțită la partea superioară. Este totuși bine diferențiată de gâtul scund și ușor restrâns la bază, umerii destul de oblici ceea ce crează un corp mai mult ovoidal decât globular. Toartele sunt ovale, dar fără a fi aplatizate, cu o nervură mediană, longitudinală. Pasta este asemănătoare cu a tipului 1, iar la exterior este aplicată neglijent o vopsea brun-roșcată. Se datează în secolele V-VI d.Chr.

Catalog

Inv. 1035. Partea superioară. Dinogetia 1962, A, nord-vest b7, -2,20. DG 12,3; DT 3,5/2; ÎP 25,5. (Pl. 21, 100).

Tipul 6 (2083)

Am inclus și acest vas în categoria amforelor de masă deși nu există nicio distincție între gura și gâtul vasului. Corpul pare a fi globular. Buza este diferențiată de gât doar printr-o ușoară îngroșare, după care urmează o zonă de caneluri. Toartele se prind bine de această zonă canelată și pe maximum diametru al corpului și au o secțiune ovoidală. Pasta este fină și compactă, cu foarte rare incluziuni de cuarț fin. Culoarea este gălbuie (redish-yellow 7.5YR 6/6). Nu este exclus însă ca viitoarele descoperiri să stabilească că acest tip de vas a fost utilizat ca simplu vas de depozitare.

Catalog

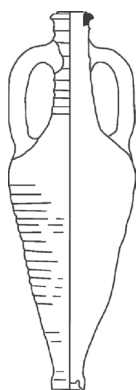
Inv. 2083. Partea superioară. Dinogetia 1952, CSIM 24, -2m; DR 11; DT 2,3/1,3; ÎP 9. (Pl. 21).

²⁶⁵ Opaț 1991b, 256, nr. 65, pl. 28.3.

²⁶⁶ Băjenaru 2018, 241, fig. 2.1-2.

Amfore sud-pontice

Amfore tip Heraclea-Shelov F

Acest subtip a fost cercetat cu atenție de mai mulți cercetători sovietici²⁶⁷.

Este una dintre cele mai frecvente amfore descoperite în nordul și vestul Mării Negre în secolul al IV-lea d.Chr.²⁶⁸. Datarea cea mai târzie pe care o știm pentru această amforă este un exemplar găsit la Topraichioi pe un nivel de sfârșit de secol IV d.Chr. Aceasta corespunde bine cu datarea lui Yurochkin și Trufanov care le încadrează în faza III (310/320-370/380)²⁶⁹. Dimensiunile ei continuă să se reducă având o înălțime de cca. 42-44 cm și un diametru maxim de cca. 14-15 cm și o capacitate de 1,8-2 litri. Remarcabilă rămâne standardizarea acestui subtip. În mod frecvent apar dipinti pe aceste amfore, ceea ce confirmă că o autoritate centrală supraveghea confecționarea, umplerea și distribuția lor.

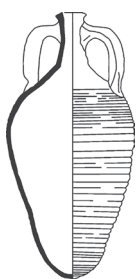
Unele exemplare din Crimeea mai păstrează urme, fie de rășină, fie de păcură, dovadă că au fost reutilizate²⁷⁰.

În provincia Scythia apare la Beroe²⁷¹, Caugagia, M. Bravu, Slava Rusă-Coșari, Telița-Amza, Topraichioi, Halmyris²⁷². S-au găsit și la nord de Dunăre în necropolele din Moldova²⁷³ și Muntenia²⁷⁴. La Dinogetia s-au descoperit șapte părți superioare și patru baze de amfore. Interesant este că toate părțile superioare posedă dipinti²⁷⁵.

Catalog

- Inv. 23.** Partea superioară. Dinogetia passim. TAI. DG 7,8; DT 3,9/2,45; ÎP 23,5. (Pl. 23, 100).
Inv. 1019. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 6,7; DT 3,5/2,4; ÎP 21. (Pl. 22, 94).
Inv. 1083. Fragment parte de mijloc cu dipinti. Dinogetia 1950. DT 4/2,3; ÎP 13,5. (Pl. 22, 94).
Inv. 1116. Partea superioară cu dipinti. Dinogetia passim. DG 6; DT 3,4/2,4; ÎP 20,5. (Pl. 23, 94).
Inv. 1205. Bază. Dinogetia 1962, pe curtină, T11-12. DB 6,8; ÎP 4,3. (Pl. 23).
Inv. 1546. Bază. Dinogetia 1967, S4, T6-7, caroul 4, -0,60m. DB 7; ÎP 4,5. (Pl. 23).
Inv. 2098. Fragment partea superioară cu dipinti. Dinogetia passim. DT 3,8/2,4; ÎP 18. (Pl. 22, 94).
Inv. 2107. Fragment partea superioară cu dipinti. Dinogetia DT 4/2,4; ÎP 16,5. (Pl. 22, 94).
Inv. 2199. Fragment partea superioară cu dipinti. Dinogetia T. 4. DG 6,8; DT 3,5/2,5; ÎP 17,5. (Pl. 23, 95).

Amfore tip Heraclea-Shelov E

Este un tip de amforă produs la Heraclea, dar în cantități mai reduse decât tipurile anterioare, deși este relativ bine documentat în bazinul pontic²⁷⁶ ajungând până la Atena²⁷⁷. Este o amforă atribuită tot Heracleei datorită pastei care este comună cu a subtipurilor A-D. Cu toate acestea, corpul este ovoidal alungit și nu se termină în picioruș, ci este rotunjit. La Dinogetia apare doar un singur exemplar fragmentar cu dipinti pe gât și umăr²⁷⁸. Exteriorul este acoperit de un înveliș („skin”), creat în timpul coacerii în cuptor, ceea ce ar sugera un atelier care utiliza apă de mare sărată.

²⁶⁷ Shelov 1978; 1986; Sazanov 1989, 45; 1993, 18-19; Abramov 1993, pl. 61; Kropotov 1998, 128-34; Loboda 1977; Veiymarn 1963; Yurochkin, Zubarev 2001; Yurochkin, Trufanov 2007.

²⁶⁸ Opaïț 1991b, 256, nr. 61, pl. 27.3.

²⁶⁹ Yurochkin, Trufanov 2007, 367-370, fig. 5.

²⁷⁰ Observații personale în muzeul arheologic din Sevastopol.

²⁷¹ Petre 1987, 19, mormânt C 110, pl. 32.43d.

²⁷² Opaïț 2004, 32; Paraschiv 2006, 23-24.

²⁷³ Croitoru 2011, harta 45.

²⁷⁴ Diaconu 1965, 70, M 258, 83-84, pl. CXXVI/1; Mitrea, Preda 1966, 38, M64.3.

²⁷⁵ Pentru discuții despre aceste inscripții vezi capitolul Ștampile, dipinti și graffitti.

²⁷⁶ Zeest 1960, 121-122, pl. XLI.104; Shelov 1986, 398, fig. 1.e; Arsen'eva, Naumenko 1992, 154-155, fig. 34.1,4; Opaïț 2004, 32.

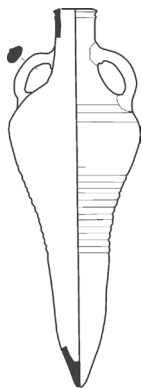
²⁷⁷ Opaïț 2010b, 112, fig. 5a-c.

²⁷⁸ Vezi discuția la capitolul Ștampile, dipinti și graffitti.

Catalog

Inv. 1049. Dinogetia 1945. T4. ÎP 11 (Neilustrat).

Amfore tip „carrot” heracleene?

Acesta este un tip de amforă mai puțin cunoscut, deseori fiind confundat cu amforele sinopeene. Această amforă a fost prezentată într-un recent studiu al nostru²⁷⁹. Forma vasului este foarte asemănătoare cu a celor „carrot” sinopeene. Buza este plată, la partea superioară și despărțită de gât printr-o șanțuire puternică, iar toartele sunt masive, ovoidale cu o nervură proeminentă la partea superioară. Corpul poate fi acoperit în întregime sau doar pe gât de caneluri largi. Uneori pot apărea și dipinti pe gât și umăr. Pasta are un degresant prost sortat cu abundant piroxen (?), incluziuni brune și nuclei de fier de culoare negru-brună. Culoarea variază între rozaliu (pink 7.5YR 8/4) și brun deschis (light brown 7.5YR 6/4). Originea heracleeană a acestei amfore este demonstrată de apariția unui gât de amforă de tip Shelov B tot la Dinogetia și descris mai sus, precum și a unei baze de amforă de tip Pseudo Cos descoperită la Histria²⁸⁰, ambele executate în această pastă²⁸¹. Inscripții pictate apar frecvent

pe gâtul acestor amfore (**1286**)²⁸².

La Dunărea de Jos amfora apare la Ravna²⁸³, Iatrus²⁸⁴, Capidava²⁸⁵, Topraichioi²⁸⁶, Halmyris²⁸⁷ și Histria²⁸⁸. În nordul pontic apare la Gusinka²⁸⁹. Interesantă este descoperirea lui la Atena, atât în Agora²⁹⁰, cât și în Kerameikos²⁹¹, precum și la Limyra²⁹², iar cel mai sudic exemplar a fost găsit la Gaza²⁹³. La Heraclea există mai multe exemplare întregi în muzeul sitului²⁹⁴. La Dinogetia au fost identificate doar trei părți superioare ale acestui tip de amforă și mai multe baze. Datarea acestei amfore este în secolele IV-VI d.Chr., exemplarul **1148**, cu o buză foarte puțin reliefată putând fi datat chiar în secolul al VI-lea d.Chr., fiind analog cu amforele din epava găsită la Capul Planka²⁹⁵. Remarcabilă este apariția unui exemplar fragmentar, de mici dimensiuni, cu o capacitate de 1,350 litri, la Capidava²⁹⁶. Frecvent apar inscripții pe gâtul amforei²⁹⁷.

Catalog

Inv. 1148. Partea superioară. Dinogetia 1960, AIII, strada romană, sub b11. DG 6,2; DT 3,9/2,5; ÎP 19. (Pl. 24).

Inv. 1286. Fragment partea superioară cu dipinti. Dinogetia 1962, A, sud-vest b6, -2,30m, stradă. ÎP 7,5. (Pl. 23, 94, 100).

Inv. 2201. Fragment partea superioară. Dinogetia passim. DT 3,4/2,8; ÎP 12,5. (Pl. 24).

²⁷⁹ Opaîț 2012, 389-391, fig. 8.1, 8.2.

²⁸⁰ Informație Alina Streinu.

²⁸¹ Aceste fragmente au făcut obiectul unei comunicări ținută la conferința PATABS în iunie 2021.

²⁸² Vezi discuția la capitolul Ștampile, dipinti și graffiti.

²⁸³ Bjelajac 1996, 79, no. 151, fig. XXVII.151.

²⁸⁴ Böttger 1982, 11, no. 250, pl. 21.250; Conrad 2007, 212, fig. 1.949; pl. 3.950.

²⁸⁵ Opriș 2003, 83-84, pl. XXIX.172.

²⁸⁶ Opaîț 1991b, 255, nos. 46, 48, pls. 23.4-5; 24.1.

²⁸⁷ Topoleanu 2000, 141, pl. XLIV.359.

²⁸⁸ Observații personale în depozitul muzeului.

²⁸⁹ Symonovich 1971, 232.

²⁹⁰ Opaîț 2010, 113, fig. 11.a-b.

²⁹¹ Böttger 1992, 375, no. 79, fig. 3.14; pl. 102.4.

²⁹² Bes, Dolea 2020, 286, fig. 10.

²⁹³ Saliou 2000, 63.

²⁹⁴ Kassab Tezgör 2020, 79, pl. XXIX.7; XXX.1-3.

²⁹⁵ Waksman *et alii* 2014, 920, figs. 2 și 3; Morozova *et alii* 2015, 160-161, figs. 4, 9.

²⁹⁶ Opriș 2003, 84, pl. XXVIII.171.

²⁹⁷ Vezi capitolul Ștampile, dipinti și graffiti.

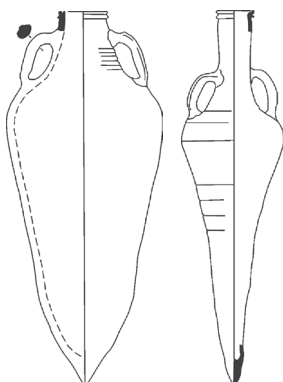
Amfore tip Opaiț E-Ic

Este un tip înrudit cu precedentul atât prin pastă, cât și forma corpului. Are buza ușor evazată și strangulată, gâtul larg tronconic, corpul probabil de tip „carrot”. A fost descoperit în provincia Scythia la Aegyssus, Halmyris, Topraichioi, iar la nord de Dunăre, la Gornea. Apare și la Tanais²⁹⁸.

Catalog

Inv. 2659. Gură. Dinogetia passim. DG 7; ÎP 2,5. (Pl. 24).

Amfore tip „carrot” sinopeene (Kassab Tezgör C Snp I-II)

Acest tip de amfore sinopeene, deși puțin numeroase în comparație cu amforele heracleene având în vedere capacitățile lor ridicate, furnizau cantități apreciabile de vin nu doar la Dinogetia, dar și în siturile antice dela Dunărea de Jos²⁹⁹ și Nordul Mării Negre³⁰⁰. În sud ele sunt destul de bine reprezentate la Atena³⁰¹ și Caesarea³⁰². Deși forma gurii, a toartelor și a corpului se păstrează aproape neschimbate din secolul al IV-lea până spre al treilea sfert al secolului al V-lea d.Chr., capacitatea se reduce de la 50 de litri în secolul al IV-lea, până la 7-9 litri spre sfârșitul evoluției lor. Buza este marcată de o șanțuire adâncă la exterior, gâtul relativ scund și tronconic la început, se va alungi pe parcursul evoluției vasului în secolul al V-lea, iar corpul se va îngusta tot mai mult. Evoluția lui precum și varietatea de ateliere care le produceau au fost prezentate de Zeest³⁰³, Sazanov³⁰⁴, Vnukov³⁰⁵ și Kassab Tezgör³⁰⁶. Începutul

acestui tip are loc în jurul mijlocului secolului al IV-lea³⁰⁷ și nu spre mijlocul secolului al III-lea³⁰⁸. Unii cercetători ruși indică existența unor variante datate și în secolul al VI-lea și până în primul sfert al secolului al VII-lea d. Chr., care se pare că circulau cu precădere în Crimeea³⁰⁹. Este o amforă prezentă pe linia Dunării de Jos³¹⁰, interesant este că nu pătrunde la Dichin, dar în Crimeea este o prezență intensă la Chersones, Gorgippiya³¹¹, Tyritake³¹², Panticapaeum, Mangup și Neyzats³¹³. Pasta este relativ bogată în piroxen, deși la unele variante acesta poate lipsi, existând însă unele particule de calcar. Culoarea poate varia de la roșu-brun deschis (light brownish 7.5YR 6/3-6/4) la roșu deschis (light red 2.5YR 6/8-red 10R 5/8). Rareori pot apărea dipinti de culoare roșie pe umăr³¹⁴.

Exemplarele de la Dinogetia se înscriu bine în această evoluție morfologică. O excepție notabilă este însă exemplarul **2088** care are un gât scund și o buză rotunjită, marcată la exterior doar de o slabă șanțuire. Nu excludem ca acest exemplar să reprezinte un prototip al vasului, care se datează spre începuturile secolului

²⁹⁸ Opaiț 2004, 30-31, pl. 18.9.

²⁹⁹ Böttger 1982, 96, type I-6, pl. 21. 14-15, 249-250; Kuzmanov 1985, tip XI, pl. 7.A 64-67; Falkner 1999, 257, no. 1098, fig. 9.54; Opaiț 2004, 29-30; Conrad 2007, 212, fig. 1.949; Biernacki, Klenina 2015, 99, fig. 2; dar lipsește la Dichin.

³⁰⁰ Tyras: Samoilova 1978, 263-65, fig. 4.1-3; Fanagorea: Golofast, Ol'hovskiiy 2016, 53, figs. 4-5; Chersones: Golofast, Ryzhov 2000, 80, fig. 6.1-4; Golofast 2001, 106, figs. 8.4; 18.6-7; Golofast, Ryzhov 2011, 368, 370, figs. 3.1-2; 6.1-2; Golofast, Ryzhov 2013, 85, fig. 38.1-6; Opaiț 2012, 373-389, figs. 1-6; Klenina 2015, 83, fig. 3; Sazanov 2002, 32, 44, figs. 1.5; 8.33-37 (datate 380-420); Il'chyovka: Sazanov 2000, 226, fig. 8.1-3.

³⁰¹ Böttger 1992, 350, Cat. no. 79, fig. 3.14; pl. 102.4; Opaiț 2010b, 113-114, figs. 12-14. Relativ multe fragmente din acest tip au fost văzute de autor în depozitele școlii americane în Stoa lui Attalos.

³⁰² Tomber 1999, 317, fig. 7.99.

³⁰³ Zeest 1960, 120, pl. XXXIX.100.

³⁰⁴ Sazanov 1997, 90, fig. 1.12; Sazanov 2022.

³⁰⁵ Vnukov 2012.

³⁰⁶ Kassab Tezgör 2010, 127-134, pls. 16-19.

³⁰⁷ Smokotina 2011; Opaiț 2012, 373-389.

³⁰⁸ Sazanov 1997, 90; Sharov 2007, 156; Kassab Tezgör 2010, 132.

³⁰⁹ Sazanov 1991, 65, fig. 9; Sazanov 1995, 186, fig. 2; Sazanov 2000, 226, fig. 8.1-3; Golofast 2001, 110, fig. 29.2-4.

³¹⁰ Böttger 1982, 44-45, tip I6, pl. 21.14-15, 249-250; Opaiț 2004, 29-30, tip E-I, pl. 18.5-8.

³¹¹ Alexeeva 1997, 75, pl. 124.14; 156.1; 172.21.

³¹² Smokotina 2016, 715, fig. 2.8-11.

³¹³ Vlasov, Smokotina, Khrapunov 2011, 190-192, figs. 21.7-22; 22-23; ele au o prezență de 47,6% și domină importurile de vin, cf. tab.2.

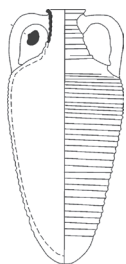
³¹⁴ Opaiț 2012, 379, fig. 2.3 și un fragment de amforă cu dipinti văzut de noi la Demirci.

al IV-lea, similar cu alte descoperiri nord pontice³¹⁵. Pasta lui indică însă cu certitudine o origine sinopeană. Interesantă este și apariția unui exemplar (**2099**) care poate fi datat spre mijlocul sau a doua jumătate a secolului al V-lea.

Catalog

- Inv. 169.** Gură. Dinogetia 1954, S3, gr. feudală. DG 9,5; ÎP 4,2. (Pl. 24).
Inv. 255. Bază. Dinogetia 1957, AIII, strada romană, -2,30m. ÎP 8,5. (Pl. 26).
Inv. 1013. Bază. Dinogetia passim. ÎP 56. (Pl. 26).
Inv. 1036. Bază. Dinogetia passim. ÎP 19. (Pl. 26).
Inv. 1056. Gură. Dinogetia 1967, sub b177, -1,85m. DG 12,5; ÎP 7. (Pl. 24).
Inv. 1061. Fragment partea superioară. Dinogetia passim. DG 13,5; DT 4,8/2,8; ÎP 9. (Pl. 25).
Inv. 1062. Bază. Dinogetia 1962, A, 2m vest b5, -2,20m. ÎP 9. (Pl. 26).
Inv. 1125. Bază. Dinogetia 1962, A, sud-est b.4, -2,20m. ÎP 13. (Pl. 26).
Inv. 1213. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 11,4, DT 4,5/2,4; ÎP 7,3. (Pl. 25).
Inv. 1224. Bază. Dinogetia 1969, SPV, caroul 3, -3,25m. ÎP 13,5. (Pl. 26).
Inv. 1591. Partea superioară. Dinogetia. DG 9; DT 3,8/2; ÎP 6,5. (Pl. 25).
Inv. 2088. Partea superioară. Dinogetia 1986, D, a2. DG 8; DT 3,5/2,5; ÎP 13. (Pl. 27).
Inv. 2099. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 8,3; DT 3/2; ÎP 20,5. (Pl. 27).
Inv. 2142. Bază. Dinogetia 1985, D, b2. ÎP 8. (Pl. 26, 100).
Inv. 2554. Partea superioară. Dinogetia 2002, MSD, caroul 7. DG 9,6; ÎP 9. (Pl. 25).

Imitații sinopeene de LRA 1

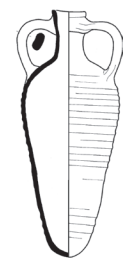

Deocamdată acest tip nu a fost foarte bine definit. Există doar un singur exemplar în muzeul din Sinope³¹⁶. La Dinogetia este reprezentat de partea superioară a unei amfore. Gura este relativ largă, 11 cm, apropiată de cea a exemplarului din Sinope, care are 10,4 cm, buza rotunjită și puțin îngroșată, gâtul aproape cilindric, toarte masive aproape rectangulare în secțiune. Corpul, conform analogiilor este ovoidal, cu o bază rotunjită. Caneluri largi apar pe corp și pe gât. Înălțimea exemplarului sinopean este de 71,7 cm, iar diametrul maxim de 32,5 cm. Culoarea amforei din Sinope descrisă de Kassab Tezgör este „blanche ou beige, tirant sur le jaune” (2.5Y 8/2-8/4). Pasta vasului de la Dinogetia este compactă, cu degresant ce nu e vizibil cu ochiul liber, predomină cuarțul unghiular cenușiu, rar piroxen, rare incluziuni brune, rar nisip de cuarț. Culoarea este maro deschis (reddish yellow 5YR 6/6-6/8).

Catalog

- Inv. 2095.** Partea superioară. Dinogetia passim. DG 11; DT 3,8/2,7; ÎP 13. (Pl. 28).

Amfore sinopeene-tip KassabTezgör D Snp.I („à pâte dit ‘claire’)

Acest tip de amforă este prezent la Dinogetia doar printr-un singur exemplar care, din fericire, este păstrat complet. Gura este îngustă cu buza doar ușor îngroșată, gâtul îngust, toartele destul de asimetric amplasate pe gâtul și umerii vasului, iar corpul ovoidal, alungit se termină într-o bază rotunjită. Caneluri apar pe cea mai mare parte a corpului. Acest tip a fost bine definit de Kassab Tezgör³¹⁷. Amfora noastră a mai fost publicată drept amforă bizantină³¹⁸. Calculul matematic indică o capacitate de 2,4 litri (4 sextarii). La Dunărea de Jos este o amforă rară. Un exemplar fragmentar apare la Ibida³¹⁹ și mai multe exemplare în Crimeea³²⁰, precum și în portul Theodosian la Constantinopol³²¹. Se pare că atât amforele „carrot”, cât și cele de tip D Sinope erau contemporane

³¹⁵ Opaïț 2012, 373, fig. 1.1.

³¹⁶ Kassab Tezgör 2002, 215, figs. 16-17, note 15; Kassab Tezgör 2020, 39, cat. no.75, pls. XVI.5; XXXVIII.4; un alt exemplar complet l-am văzut expus într-un restaurant din Sinope.

³¹⁷ Kassab Tezgör 2010, 134-135.

³¹⁸ Ștefan *et alii* 1967, 264, fig. 159.3; în mod cert un bordei bizantin a ajuns la nivelul de secol VI și a fost interpretată ca fiind o amforă bizantină.

³¹⁹ Opaïț, Paraschiv 2012, 117, fig. 9.

³²⁰ Golofast, Ryzhov 2011, 378, fig. 14.1; Golofast, Ol'hovskiiy 2016, 2016, 55, fig. 5.16-17.

³²¹ Zeynep 2013, nava 35, cat. nos. 129, 133-143,145-146.

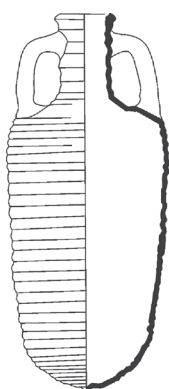
începând cu ultimul sfert al secolului al V-lea și în secolul al VI-lea d.Chr.³²², dar avem nevoie de mai multe complexe închise pentru a fi siguri de această contemporaneitate.

Catalog

Inv. MNIR 17524. Amforă întregă. Dinogetia 1948, b1=b30 h. DG 5.2; I 40; DT 2,8/1,5; DM 15,3. (Pl. 28).

Amfore sud-pontice (Amastris?)

Tipul 1 (imitatie de LRA 1)

Începând cu secolul al IV-lea și până în secolul al VI-lea d.Chr., în părțile bazinului pontic neafectate de invaziile barbare, până la sfârșitul secolului al VII-lea, un nou tip de amforă, al cărei design a fost influențat probabil de forma vaselor LRA 1, domina spațiul pontic făcând o concurență acerbă amforelor LRA 1. El a fost analizat atât de Böttger³²³, cât și de noi³²⁴. Gura este relativ îngustă cu o buză slab îngroșată și rotunjită, gât cilindric, umerii destul de aplatizați, corpul cilindric sau ușor ovoidal terminat într-o bază ușor conică cu un mic buton. Toartele se prind sub buză și după ce fac un unghi de aproape 90°, cad perpendicular pe umeri, indicând astfel o puternică influență a lui LRA 1, atât în formă, cât și în modul de fabricație. Totuși, aceste toarte nu sunt ușor torsionate ca la amforele LRA 1, nervurile de la exteriorul toartelor fiind paralele și nici nu au profilul aproape rectangular ca LRA 1. Dimensiunile amforei sunt tot apropiate de LRA 1, înălțimea variază între 40-48 cm, iar diametrul maxim între 20-21 cm.

Către sfârșitul secolului al VI-lea dimensiunile cresc însă, ajungând la înălțimi de 55-60 cm și diametrul maxim de 24-28 cm, iar volumul vaselor crește și el, de la 7-8,5 l la 9-11,5 litri. Uneori pot apărea dipinti pe umăr care indică capacitatea vasului³²⁵.

În cadrul acestui tip se pot observa unele variante ce diferă între ele atât prin mici deosebiri morfologice, cât și în ceea ce privește pasta. Ele vin să sublinieze prezența unor ateliere. Deoarece s-au păstrat doar părți superioare, observațiile noastre se vor limita doar la diferențele vizibile în această parte a corpului.

A. Are buza mică, rotunjită, toartele arcuite, cu nervuri longitudinale mediane (**6, 1074, 1084, 1132, 1167, 1200, 2067**). Pasta este fină, bine epurată, cu mici incluziuni albe ce nu sunt vizibile decât cu lupa, foarte rare incluziuni rotunde brune. Culoarea este orange (light red 2.5YR 6/6). Frecvent exteriorul este acoperit de o vopsea alburie, destul de neglijent aplicată pe corp. În cadrul acestor exemplare se pot observa modificările suferite de această variantă în cursul evoluției, existând deosebiri nete între exemplarele **6** și **1074**, cu gât mai îngust de 6 cm, iar exemplarul **2067** cu gât mai larg de 7 cm, mai scund și cu buza aproape nediferențiată de gât. Exemplarul **1200** are culoarea deformată deoarece a trecut printr-un incendiu puternic. Are bune analogii la Dunărea de Jos³²⁶ deși par să nu fie numeroase la Novae, iar la Dichin lipsesc. În provincia Scythia sunt însă abundente. Pe coasta nord-pontică sunt destul de prezente³²⁷.

Catalog

Inv. 6. Partea superioară. Dinogetia 1981, D, S3, caroul 20, S. IV. DG 7; DT 3/2; ÎP 16,5. (Pl. 28).

Inv. 1074. Partea superioară. Dinogetia 1960, AIII, sub b12, -2,30m. DG 7; DT 3/2,3; ÎP 16. (Pl. 29).

Inv.1084. Partea superioară. Dinogetia 1957, S5, T6-7, carourile 5-2. DG 7,1; DT 3,4/2,2; ÎP 10,5. (Pl. 28).

Inv. 1132. Fragment partea superioară. Dinogetia 1957, AIII, stradă romană, -2,30m. DG7,2; ÎP 8. (Pl. 29).

³²² Așa rezultă din conținutul unei prezentări susținute de Hakan Öviz la PATABS 2021: *Black Sea Amphorae at the Coast of the Mediterranean*.

³²³ Böttger 1982, 48, tip II-4.

³²⁴ Opaïț 2004, 29, pl. 18.2-3; Opaïț 2021c, 324-326, figs. 5-10.

³²⁵ Rareori capacitatea ne este indicată nu doar de dipinti dar și de graffiti incizați în pasta crudă, înainte de ardere, cf. Opaïț 2021, 325, fig. 16.

³²⁶ Böttger 1982, 48, pl. 23. 19-291; Klenina 2013, 84, fig. 3.21; Opaïț 2004, 29, pl. 18.2-3.

³²⁷ Chersones: Sazanov 1991, 63, fig. 2.4-6; Golofast 2001, 106, fig. 9.3; Il'ichyovka: Sokol'skiy 1966, 132, fig. 5.1,3; Sazanov 2000, 225, fig. 3.1-2; Fanagoria: Golofast, Ol'hovskiiy 2013, 59, fig. 2.2; Golofast, Ol'hovskiiy 2016, 55, fig. 6; Tyritake: Smokotina 2016, 716, fig. 5.

- Inv. 1167.** Partea superioară. Dinogetia 1967, D. 13, -1,70m. DG 7,5; DT 3,2/2,2; ÎP 15. (Pl. 29).
Inv. 1200. Fragment partea superioară. Dinogetia 1962. DG 7,4; DT 3,5/2,3; ÎP 11. (Pl. 29).
Inv. 2067. Partea superioară. Dinogetia 1982, est de D. 4, în podea. DG 6,8; DT 2,9/2,2; ÎP 9,5. (Pl. 29).
Inv. 2637. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 8,2; DT 3/2,2; ÎP 5,5. (Pl. 31).
Inv. 2644. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 8; DT 2,9/3,3; ÎP 5,2. (Pl. 31).

B. Are buza în bandă, foarte puțin reliefată față de gâtul cilindric, brăzdat de caneluri largi și adânci (**26, 1239**). Toarta are nervuri longitudinale, mult mai ascuțite decât cele existente pe toartele variantei A. Ele cad pe umeri făcând un unghi de 90° semănând foarte mult cu modul de execuție a toartelor amforelor LRA 1. Pasta este și ea deosebită, având multe incluziuni albe, calcaroase și puțin cuarț foarte fin, unghiular și opac. Culoarea este cenușie (light reddish-brown 2.5YR 7/4), iar exteriorul este maro roșcat (reddish-brown 2.5YR 5/4).

Catalog

- Inv. 26.** Partea superioară. Dinogetia 1971, D. 6, caroul 7, -1,80m. DG 7,9; DT 2,8/2,8; ÎP 16. (Pl. 30, 100).
Inv. 1239. Partea superioară. Dinogetia 1950, III, caroul 1, -1.50m. DG 8,5; DT 2,9/2,5; ÎP 16,5. (Pl. 30).

C. Exemplarul are buza în formă de bandă, iar gâtul este brăzdat de nervuri în formă de spirală, tot aplatizată (**1297**). Pasta este fină, dură, cu rare incluziuni albe și destul de comune nuclee brune. Culoarea este portocalie (light red 2.5YR 6/6-6/8). Interesant este că suprafața este acoperită de o vopsea brună cu bună aderență (reddish brown 2.5YR 4/3).

Catalog

- Inv. 1297.** Fragment partea superioară. Dinogetia 1969, SPV, caroul 1, -3,50m. DG 7; ÎP 12. (Pl. 31).

D. Buza acestui exemplar (**359**) este mai mult aplatizată decât rotunjită. Gâtul este tot cilindric și brăzdat în spirală de nervuri ușor ascuțite. Culoarea este galben-verzuie (pale yellow 2.5Y 7/3-7/4), exemplarul fiind și supraars în cuptor.

Catalog

- Inv. 359.** Partea superioară. Dinogetia passim. DG 8,5; DT 3,2/2,7; ÎP 10,7. (Pl. 31).

Tipul 2

Probabil că tot o origine sud-pontică au și aceste exemplare ce prezintă, văzute cu ochiul liber, o pastă asemănătoare. Nu există niciun exemplar complet, atât la Dinogetia, cât și pe alte situri unde apare, ca de exemplu la Chersones³²⁸ și Ulmetum³²⁹. Exemplarul de la Chersones, deși nu are profilul complet, are păstrate atât trei sferturi din partea superioară, precum și baza sa. Buza este puternic rulată spre exterior și fațetată în partea de jos a exteriorului. Gâtul este relativ înalt, deși **1189** are un gât ceva mai scund decât **2068**. El este aproape cilindric, așa cum este și forma corpului vasului. Se termină într-o bază conică ce are în centru un mic picioruș cilindric. Toartele cad pe umăr la un unghi de cca. 90° și au nervuri proeminente longitudinale, paralele în exteriorul toartei, care este ușor ovoidală în secțiune. Gâtul și corpul sunt brăzdate de caneluri proeminente. Pasta este bogată în foarte mici incluziuni albe (calcaroase?), precum și incluziuni rotunde negre-brune (nucleii de oxid de fier?). Culoarea este roșie închis (red 10R 5/8). Suprafața vasului este acoperită de o vopsea albă. Are bune analogii la Chersones³³⁰.

³²⁸ Opaț 2021c, 225, 327, fig. 23.

³²⁹ Bajenaru, sub tipar.

³³⁰ Golofast 2001, 111, fig. 37.2; Golofast, Ryzhov 2013, 71, fig. 23.3.

Catalog

Inv. 1189. Partea superioară. Dinogetia 1962, A, locuință romană, sub b1. DG 9,7; DT 3,2/2,2; ÎP 15. (Pl. 31, 100).

Inv. 2068. Partea superioară. Dinogetia 1981, D, S2-3, caroul 9, sub nivelare. DG 9; DT 3,3/2,1; ÎP 16,5. (Pl. 32, 100).

Tipul 3 (1044, 1095, 1318)

Acest tip de amforă este, de asemenea, greu de definit deoarece lipsesc exemplarele întregi. Cel mai bine păstrat exemplar, deși nu are partea superioară, are un corp cilindric acoperit de caneluri și care se termină într-o bază în formă de buton, puternic aplatizat și ușor strangulat, ceea ce face ca marginile butonului să aibe a muchie proeminentă. Alte două baze, **1095** și **1318** sunt destul de asemănătoare, deși exemplarul **1318** are o bază mai alungită. Acest buton se formează prin împingerea unei bucăți de argilă pentru astuparea segmentului final al corpului și este vizibilă sub forma unei concreșteri în interiorul bazei. Această concreștere este similară, fiind același procedeu, cu cea observată în interiorul amforelor Kuzmanov XV, varianta cilindrică. Pasta este fină, compactă, dură cu mici pete brune (urme de oxizi de fier?) de culoare roșie (red 10R 5/6-5/8). Exteriorul este acoperit de o vopsea albă.

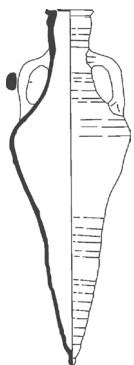
Catalog

Inv. 1044. Amforă fără partea superioară. Dinogetia 1970, 10 m sud de colț sud-vest *Praetorium*, -2,30 m, strat de arsură chirpici. DT 4/2; DM 26; DB 5; ÎP 57. (Pl. 32).

Inv. 1095. Bază. Dinogetia 1969, SPV, caroul 3, -2,10m. DB 4,5; ÎP 11. (Pl. 32, 100).

Inv. 1318. Bază. Dinogetia 1970, 12m colț sud-vest *Praetorium*, -2,40m, arsură chirpici. DB 4,2; ÎP 12,5. (Pl. 32).

Inv. 2194. Fragment de perete cu dipinto. Dinogetia 1965 passim, A. DT 3,3/2; ÎP 5. (Pl. 32, 95).

Tipul 4. „Carrot” sud-pontic

Are o pastă bogată în nucleii de fier, destul de asemănătoare cu a tipurilor precedente, motiv pentru care a fost inclus în această grupă. Amfora a mai fost tratată de noi³³¹. Are corpul conic, de tip „carrot” cu gât înalt, gura ușor teșită sau plană, separată printr-o șanțuire și nervură de gâtul înalt, cilindric. Pasta este dură și foarte compactă cu mult cuarț cristalin, unghiular și incluziuni comune de culoare neagră-brună, unele rotunde (nucleii de oxid de fier); foarte puține incluziuni negre ce ar putea fi piroxen. Exteriorul este acoperit de o vopsea alburie. Ele pot fi probabil variantele aceluiași tip. Se datează probabil în secolele al V-lea-al VI-lea. În mod clar este o încercare de imitare a amforelor „carrot” sinopeene. Deși inițial a fost considerată ca fiind făcută în Seleucia³³², recente considerații ne-au determinat să o atribuim unui centru sud-pontic³³³. Ele au fost incluse de Kassab Tezgor în grupa C Sinope similis³³⁴.

Catalog

Inv. 778. Gură. Dinogetia 1952, B6, caroul 12. DG 7; ÎP 5,3. (Pl. 33, 100).

Inv. 2159. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 10; DT 3,9/2,3; ÎP 11. (Pl. 33, 100).

Inv. 2192. Partea superioară. Dinogetia 1960, AIII, b14, -2m. DG 8,5;DT 2,8/3;ÎP 14. (Pl. 33).

Inv. 2566. Partea superioară. Dinogetia 1983, b6, BG. DG 10; ÎP 6,5. (Pl. 33).

Inv. 2638. Partea superioară. Dinogetia 1981, D, mal S3, sud, carourile 18-19. DG 8; DT 2,1; ÎP 10. (Pl. 33).

Inv. 2641. Partea superioară. Gura. Dinogetia 1962, A, sub b1. DG 10; ÎP 5,3. (Pl. 33).

³³¹ Opaïț 2021c, 327, figs. 21-22.

³³² Empereur, Picon 1989, 232, fig. 9; Opaïț 2004, 23.

³³³ Opaïț 2012, 397, figs. 9.5, 96; Opaïț 2021c, 327, figs. 21-22.

³³⁴ Kassab Tezgor 2020, 78, nos. 159-162, pls. XXIX, XLV.

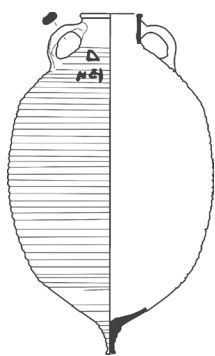
Amfore egeene

Amfore tip burduf

Este una dintre cele mai dificil de studiat grupe de amfore romane târzii deoarece există foarte multe subtipuri și variante, produse de mai multe ateliere egeene³³⁵. Un tip de amforă produs într-un anumit atelier poate păstra pasta, dar suferă modificări morfologice de-a lungul producerii sale timp de secole. Există și situația în care se foloseau paste diferite în cadrul aceluiași atelier. În mod sigur aceste amfore erau atent controlate deoarece apar frecvent *tituli picti* sau graffiti ce indică capacitatea acestor vase³³⁶. Aceste vase, așa cum vom vedea mai jos, au volume ce oscilează între 30 și 50 sextarii, dar la Halmyris apar și amfore fracționare de numai 17 sextarii³³⁷. Interesante sunt și acele fragmente de amfore burduf descoperite în termele de la Dinogetia care indică, toate, cifra de 3 *modii*, respectiv 26 litri, precum și numele a trei persoane diferite, probabil recipienții produsului³³⁸. Este posibil să fie vorba de o reutilizare a acestora pentru un produs solid, grâu (?). Dacă acesta este cazul, atunci ar putea fi vorba de un grâu nedecorticat păstrat pentru însămânțare în amfore și nu în coșuri sau saci. Așa cum descoperirile din epava de la Constantinopol arată, multe din aceste subtipuri călătoreau împreună, fiind plecate din același *emporium*³³⁹.

Din păcate, doar foarte puține amfore de tip burduf au fost păstrate întregi, studiate și publicate corespunzător. Această situație există și la Dinogetia unde s-au descoperit mai ales părți superioare sau baze și doar un număr extrem de mic de vase a putut fi reconstituit grafic. În unele cazuri au putut fi corelate datorită pastei asemănătoare, unele baze cu unele părți superioare. Alte baze, ce nu au putut fi corelate convingător cu părți superioare de amfore, vor fi prezentate succint, separat, la urma acestui subcapitol dedicat amforelor burduf, cu speranța că vor fi de ajutor altor specialiști, care vor avea, fie exemplare (mai) întregi păstrate, fie vor servi de comparație pentru fragmentele lor. Această prezentare separată a părților superioare și a bazelor a creat poate prea multe variante, iar în unele cazuri aceste părți morfologice puteau aparține aceleiași amfore. Pentru mai multă siguranță am preferat să le prezint separat.

Primul tip este împărțit în trei subtipuri:

1.A. Pentru acest subtip există o încercare de reconstituire (**1092**), în timp ce alte exemplare sunt fragmentare (**185, o gură neinventariată**). El are buza teșită la exterior, gâtul scurt (3,5-3,8 cm), toarta lată, atașată imediat sub buză și pe mijlocul umărului. Forma corpului este dificil de reconstituit, dar pare să aparțină subtipului timpuriu „barrel-shaped” din secolele IV-V d.Chr. Baza este conică și poate avea o mică adâncitură centrală. Nu excludem ca și unele baze conice ascuțite, discutate la subcapitolul baze necunoscute, ca de exemplu **2130**, să aparțină tot unei variante a acestui subtip. La interiorul bazei se poate observa o mică adâncitură circulară ce corespunde cu golul segmentului final al corpului ce a fost umplut de acest mic picioruș conic. O analogie bună există la Tropaeum Traiani³⁴⁰.

Exemplarul **1092** are o ardere reducătoare la exterior, de o culoare cenușie (light gray 10YR 7/1), iar la interior este vineție-lila (light red 10R 6/6). Această pastă amintește foarte mult, prin incluziuni și culoare, de pasta amforelor facute la Erythrai. Această variantă este inclusă de Pieri în tipul 14³⁴¹. În nordul pontic apare la Chatyr Dag³⁴², iar în Mediterana la Caesarea³⁴³. Amfora de la Chatyr Dag are însă multe asemănări

³³⁵ Pentru o prezentare a unor tipuri de amfore burduf vezi Opaïț 2014b.

³³⁶ Opaïț 1991b, 216, pl. 26.1; Remolà Vallverdú 2000, 212, fig. 75.1-2; Polat 2013.

³³⁷ Opaïț 1991a, 151, pl. 22.133.

³³⁸ Vezi capitolul Ștampile, dipinti și graffiti.

³³⁹ Polat 2013.

³⁴⁰ Informație de la A. Panaite.

³⁴¹ Pieri 2005, 139, pl. 62.

³⁴² Myts *et alii* 2006, 107-109, fig. 3.4; în opinia noastră este cel mai timpuriu exemplar de sfârșit de secol III și început de secol IV din care vor evolua amforele burduf din a doua jumătate a secolului al IV-lea. Un dipinti, destul de prost păstrat, pare să indice cifra *ME* (45) sextarii, i.e., 24,57 litri.

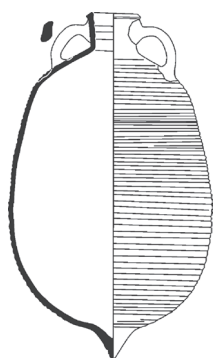
³⁴³ Oleson *et alii* 1994, 108, fig. 35.A 68.

morfologice cu o amforă publicată de V. Grace și descoperită la Atena pe un nivel distrus în 269 d.Chr., pentru care autoarea presupune Pamphylia ca loc de origine³⁴⁴.

Catalog

Inv. 1092. Amforă fragmentară. Dinogetia 1969, SPV, caroul 2, -2,80m. DG 10; DT 4/1,5; DM 36; DB 2; ÎP 57. (Pl. 34, 100).

Inv. 1855. Gura. Dinogetia 1960, S, caroul 3, -3/3,5m. DG 11; ÎP 5,5. (Pl. 34).

1.B. Un alt subtip bine ilustrat de amforă burduf a fost descoperit la Callatis³⁴⁵. Buza este teșită spre exterior. Gâtul acestui subtip este ceva mai înalt decât a subtipului precedent, distinct de umerii vasului, iar corpul canelat uniform este în formă de burduf și se termină într-un picioruș conic ascuțit. Nu este exclus ca acest subtip cu corp burduf să reprezinte evoluția din secolele V-VI a primului subtip. La Dinogetia există trei baze de amforă cu piciorul conic, plin. La exterior există o mică incizie circulară deasupra vârfului conului. Aceste baze sunt identice cu baza amforei descoperită la Callatis. Pasta a două exemplare (**2132**, **2133**) este fină, compactă, dură, cu izolate particule de culoare brună și puțină mica argintie, de culoare maro (reddish-yellow 5YR 6/6).

A treia bază (**2134**) este similară cu amfora de la Callatis cu o pastă mai grosieră, cu particule mai mari de culoare brună, unele largi de 2 mm, iar culoarea este roșie (red 2.5YR 5/8). Are paralele la Chersones³⁴⁶, în epava din golful Pagassai³⁴⁷ și Efes³⁴⁸. Diferite paste existente chiar în cadrul acestui subtip sugerează iarăși o diversitate de ateliere, greu de definit pornind doar de la baze de amfore.

Catalog

Inv. 2132. Bază. Dinogetia 1958, S3A, caroul 24, -3,30; DB 2,2; ÎP 5. (Pl. 34).

Inv. 2133. Bază. Dinogetia passim. DB 2; ÎP 6,6. (Pl. 34).

Inv. 2134. Bază. Dinogetia passim. DB 2,5; ÎP 5. (Pl. 34, 101).

1.C. Al treilea subtip este dificil de definit deoarece există doar un singur exemplar fragmentar, la care gâtul, gura și toartele lipsesc. Reconstituirea grafică a formei acesteia indică un corp ovoidal. Acesta este acoperit de caneluri dese. Interesant este însă faptul că se termină într-un mic picioruș conic care are o mică adâncitură la interior, identic cu bazele subtipului 1A, ceea ce ar sugera o apropiere de grupul amforelor de tip burduf (**1152**). Are o pastă foarte dură și compactă, rare foraminifera și mica aurie. Culoarea este rozalie (pink 5YR 8/3-8/4), iar exteriorul maro foarte deschis (very pale brown 10YR 8/2-8/3). Toarta este masivă, aplatizată, și are o lățime de 4,2-4,6 cm. Are analogii bune la Halmyris³⁴⁹ și Topraichioi³⁵⁰. Două exemplare fragmentare apar la Noviodunum³⁵¹.

Catalog

Inv. 46. Bază. Dinogetia 1954, *Hypocaust*, SPV, caroul 2, -3,40m. DB 2,5; ÎP 4,5. (Pl. 35).

Inv. 1152. Amforă fragmentară. Dinogetia passim. DM 40; DB 2; ÎP. 53. (Pl. 35, 100).

Inv. 2129. Bază. Dinogetia passim. DB 2,5; ÎP 3,8. (Pl. 35).

³⁴⁴ Grace 1973, 207, fig. 8.18.

³⁴⁵ Preda 1980, M 208.2, pl. 73.

³⁴⁶ Sazanov 2002, 38, fig. 6.16.

³⁴⁷ Spondilis, Demesticha 2004, 18, tip 4, 18-19, figs. 15-16; Demesticha 2010, 134, fig. 5.

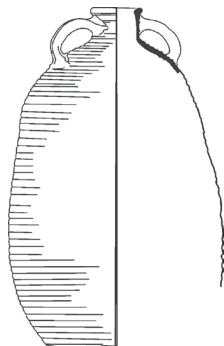
³⁴⁸ Bezeczký 2013, 157-158, pl. 36.400-401.

³⁴⁹ Opař 1991a, 145, pl. 16.94-95.

³⁵⁰ Opař 1991b, 255, pls. 18; 19.1.3.

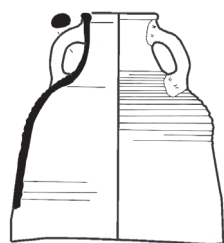
³⁵¹ Barnea, Barnea 1984, 102, pl. IX.1-2.

2. Acest subtip poate avea un gât de dimensiuni mici (cca. 3 cm) sau medii. Corpul probabil era fie conic, de mică capacitate (sub-modul)³⁵², fie în formă de burduf, de mărime mare³⁵³. Paralele există la Transdierna³⁵⁴, Halmyris³⁵⁵, Topraichioi³⁵⁶, Chersones³⁵⁷. Există două variante:

2.A. Buza este trasă ușor spre exterior și o mică teșitură spre interiorul acesteia; gâtul este ușor umflat (**1046**). Alte două exemplare (**1077**, **1222**) au tot buza teșită spre interior dar gâtul este ceva mai înalt. Exemplarul **1077** are masive urme de rășină la interior și are paralele la Topraichioi³⁵⁸. Pasta lui este mult mai puțin compactă, cu frecvent cuarț cenușiu și incluziuni de culoare brună și neagră. Culoarea pastei este gălbuie (white-pale-yellow 2.5Y-8/1-8/2). A fost inclus de Pieri în tipul LRA 8. Are analogii la Tomis³⁵⁹, Topraichioi³⁶⁰, Roma³⁶¹, Torone³⁶², Atena³⁶³ și Marseille³⁶⁴.

2.B. Alt subtip are buza rotunjită (**1064**). Toartele sunt relativ ovoidale în secțiune și cu zonele de atașare foarte lățite sub buză și pe mijlocul umărului. Este inclusă de Pieri³⁶⁵ în tipul 13. Pasta este dură și foarte compactă, rare foraminifera și foarte mici incluziuni brune. Culoarea este roz (pink 5YR 7/4) acoperită la exterior de un înveliș („skin”) galben deschis (pale-yellow 2.5Y 8/2-8/3). Alte patru buze cu atașare de toartă, aparținând acestei variante, sunt neinventariate.

2.C. Subtipul acesta are gâtul de dimensiuni medii (6 cm), ușor lărgit la partea inferioară, buza este rotunjită, iar toarta este ovoidală în secțiune (**1287**). Exemplarul are și dipinti pe umăr. Are analogii la Topraichioi³⁶⁶, Iatrus³⁶⁷ și Taraco³⁶⁸.

Catalog

Inv. 1046. Partea superioară. Dinogetia 1954, A1. DG 9,5, DT 2,7/1,9, ÎP 9. (Pl. 35, 100).

Inv. 1064. Partea superioară. Dinogetia 1960, S1, T6-7, caroul 5, -1,60m. DG 12, DT 3,5/1,5, ÎP 11. (Pl. 36, 100).

Inv. 1077. Partea superioară. Dinogetia 1957, S4, caroul 3, -0.11m. DG 10; DT 3/2; ÎP 11. (Pl. 36, 100).

Inv. 1222. Partea superioară. Dinogetia 1952, S1, caroul 1, -2,30m. DG 10.5, DT 3/2, ÎP 15. (Pl. 36, 100).

Inv. 1287. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 11; DT 2,8/2; ÎP 31. (Pl. 37, 100).

³⁵² Opaîț 1991b, 256, pl. 26.1.

³⁵³ Opaîț 2014a, 443, figs.19-20.

³⁵⁴ Bjelajac 1996, 77, fig. XXVI.147-148.

³⁵⁵ Opaîț 1991a, 148, pl. 20.120.

³⁵⁶ Opaîț 1991b, 255, pl. 26.1-3, 5.

³⁵⁷ Sazanov 2002, 38, fig. 6. 1, 16; Golofast 2001, 106, fig. 9.2.

³⁵⁸ Opaîț 1991b, 255, pl. 19.5.

³⁵⁹ Scorpan 1977, 272, fig. 5.2.

³⁶⁰ Opaîț 1991b, 256, pl. 28.4.

³⁶¹ Panella, Saguì, Coletti 2010, 64, fig. 4.46.

³⁶² Papadopoulos 1989, 89, fig. 13b.

³⁶³ Opaîț 2014a, 443, figs. 19-20.

³⁶⁴ Pieri 2005, 135, fig. 90.

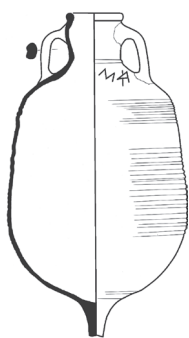
³⁶⁵ Pieri 2005, 139.

³⁶⁶ Opaîț 1991b, 216, pl. 19.5.

³⁶⁷ Böttger 1991, 163, pl. 46.680.

³⁶⁸ Remolà Vallverdú 2000, 212, fig. 75.6.

3. Acest tip are caracteristică o gură cu buza rotundă și îngroșată, un gât scund, cilindric, toarte aproape rectangulare în secțiune (**89, 1146, 1294** și una passim neinventariată). Pasta este fină. Acest tip este bine reprezentat la Dinogetia prin 11 baze care par să aparțină acestui subtip: **88, 1065, 1227, 1232, 1234, 2078, 2106** și **4 neinventariate**). Bazat pe câteva descoperiri de la Nicopolis (Epirus vetus), Reynolds îl consideră ca un “soapy Samian” amphora³⁶⁹. Are analogii la Chersones³⁷⁰, Gümüşlük³⁷¹, Canosa³⁷², Ravenna și Tarraco³⁷³. Unei posibile variante ar putea să-i aparțină o bază de amforă de formă asemănătoare, cu picioruș conic, terminat într-un mic disc (**2077**) cu pereți foarte subțiri, urme de rotiri spiralate la exterior și interior, pereți foarte subțiri (0,4 cm), pasta fină, cu mica aurie, fără vizibile incluziuni și foarte asemănătoare cu pasta amforelor tip LRA 3. Culoarea este roșie-brună

spre interior (reddish brown 2.5YR 5/4) și roșie la exterior (red 2.5YR 5/6). Are analogii la Topraichioi³⁷⁴, Ravenna³⁷⁵ și Gortina³⁷⁶. Abundenta prezență a acestui tip de amforă la Dinogetia poate fi probabil asociată cu frecvența apariție a amforelor de tip LRA 3 în acest sit.

Catalog

Inv. 88. Bază. Dinogetia, gr. D3, est. DB 2,8; ÎP 5,2. (Pl. 37).

Inv. 89. Gură. Dinogetia passim. DG 11; ÎP 8. (Pl. 38, 100).

Inv. 1065. Bază. Dinogetia 1964, sub M4-5, b3; ÎP 6,5. (Pl. 37, 100).

Inv. 1096. Bază. Dinogetia passim. DB 2,5; ÎP 7. (Pl. 37).

Inv. 1146. Partea superioară. Dinogetia 1954, A1, caroul 13. DG 13; DT 3/2; ÎP 14. (Pl. 38, 100).

Inv. 1227. Bază. Dinogetia 1967, D3, -1,60. DB 3; ÎP 5. (Pl. 37).

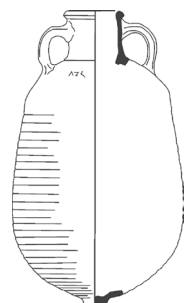
Inv. 1232. Bază. Dinogetia 1960, AIII, b11, -1,75; DB 2,5; ÎP 6. (Pl. 37).

Inv. 1234. Bază. Dinogetia 1960, AIII, sub b19. DB 3; ÎP 7. (Pl. 37).

Inv. 1294. Partea superioară. Dinogetia 1965, *Thermae* A, absida estică. DG 10; DT 3/2; ÎP 16. (Pl. 38).

Inv. 2077. Bază. Dinogetia 1975, D, SVP, -1-1,80m. DB. 2,7; ÎP 8,5. (Pl. 37).

Inv. 2106. Bază. Dinogetia passim. DB 2,2; ÎP 9. (Pl. 37).

4. Tip Agora M 273, buza rotunjită, gât de dimensiuni medii, toarte ovale, aplatizate și cu șanțuire largă mediană (**1103, 1601, și un fragment de gură cu atașul superior al toartei, neinventariat**). Trei baze (**1209, 1226, 2120**) aparțin aceluiași tip. Ele pot sau nu păstra urme de amprente în interior-ul gâtului cu ocazia atașării toartei. Inv. **1103** are graffito **MA** la exterior. Pastă fină, micacee cu abundente incluziuni albe (scoica sau foraminifera?). Analogii există la Halmyris³⁷⁷, Topraichioi³⁷⁸, Constantinopol³⁷⁹, Atena³⁸⁰, Efes³⁸¹, Benghazi³⁸², Marseille³⁸³, Sinope³⁸⁴, Marmara³⁸⁵, Tarraco³⁸⁶.

³⁶⁹ Reynolds, Pavlidis 2014, 453, figs. 11.3-4.

³⁷⁰ Sazanov 2002, 40, fig. 6.18.

³⁷¹ Rosloff 1981, 281, fig. 6.

³⁷² Laganara Fabiano, Volpe 1985, 510, fig. 2.3.

³⁷³ Remolà Vallverdú 2000, 212, fig. 75.1-2.

³⁷⁴ Opaïț 1991b, 216, pl. 19.4.

³⁷⁵ Stoppioni Piccoli 1983, 132, fig. 8.13; Cirelli 2014, 543, fig. 5.

³⁷⁶ Rendini 1997, 373, pl. CXXXIXe.

³⁷⁷ Opaïț 1991a, 145, pl. 16.97.

³⁷⁸ Opaïț 1991b, pl. 19.2.

³⁷⁹ Hayes 1992, 63, type 2, fig. 22.2; Polat 2013, 158, no. 110; 161, no. 120.

³⁸⁰ Robinson 1959, 109-110, pls. 29, 58, M 273.

³⁸¹ Bezeczký 2013, 156, pl. 48.619-620.

³⁸² Riley 1979, 234, fig. 95.D390.

³⁸³ Pieri 2005, 132-137, LRA 8, pl. 51.3.

³⁸⁴ Kassab Tezgör, Lemaître, Pieri 2003, 2003, 182-83, no. 27, pls. VI, XI.

³⁸⁵ Şenol 2003, 90-92 no. 31; Şenol 2009, 156.

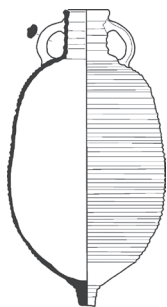
³⁸⁶ Remolà Vallverdú 2000, 212, fig. 75.4.

Catalog

- Inv. 1103.** Partea superioară cu graffito. Dinogetia 1962, A, sub b8, -1,80m. DG 12; DT 3/1.5; ÎP. 15. (Pl. 39, 100).
Inv 1209. Bază. Dinogetia 1954, A, caroul 16. ÎP 8,5. (Pl. 39).
Inv. 1226. Bază. Dinogetia 1969, SPV, caroul 2, -3.20m. ÎP. 6. (Pl. 39).
Inv. 1601. Gură. Dinogetia passim. DG 10; DT 2,3/1,6; ÎP. 7,5. (Pl. 39).
Inv. 2120. Bază. Dinogetia passim. DB 3,5; ÎP. 5,5. (Pl. 39).

5. Tip Agora 273-similis.

Acest tip are două variante.

5.A. Este reprezentată de partea superioară a unei amfore (**2102, 2640**). Gura are buză rotunjită, toartele masive cu nervură centrală, gâtul cilindric cu caneluri la exterior. Are paralele la Bodrum³⁸⁷, Argos³⁸⁸, Novae³⁸⁹, Iatrus³⁹⁰, Constantinopol³⁹¹, Samos³⁹² și Alexandria³⁹³. Bază este conică, plină (**2122**). Pasta gâtului de amforă este compactă, extrem de curată, dură, fără incluziuni vizibile cu ochiul liber, dar cu abundență minusculă foraminifera, vizibilă cu lupa, dar cea a bazei este relativ bogată în mica aurie și argintie și incluziuni foarte mici de culoare brună. Culoarea oscilează între roz (pink 7.5YR 7/4) spre roșu-gălbui (reddish-yellow 7.5YR 7/6).

5.B. Această variantă are o buză mică, rotunjită, gât tot înalt (10 cm), dar nu cilindric ca al variantei anterioare, ci se evazează ușor la bază pentru a se uni cu umărul. Toarta atașată la 1 cm sub buză are nervură mediană (**2071**). Pasta este neregulată în secțiune, dură, cu foarte multe, fine incluziuni albe calcaroase și puține incluziuni brune. Culoarea este roșie (red 10R 5/6-5/8), cu o ușoară patină cenușie (pink-gray 5YR 6/2) la exterior. Un alt fragment (**1172**) are buza lipsă, însă gâtul este separat de umăr, iar toarta are o nervură mediană mult mai pronunțată. Pasta este ușor diferită, fiind bogată în cristale mici de cuarț cenușiu și puține particule albe și brune. Culoarea este galben roșcat (reddish yellow 5YR 6/8). Pe amforele din epava de la Constantinopol apar graffiti indicând capacități de 42, 50 și 54 sextarii³⁹⁴.

Catalog

- Inv. 1172.** Partea superioară. Dinogetia 1962, A, sub b1, arsură chirpic. DT 3,5/2; ÎP 11. (Pl. 41).
Inv. 2071. Partea superioară. Dinogetia 1960, AIII, stradă romană, sud b11. DG 10,2; DT 3,4/2,2; ÎP 1,5. (Pl. 41).
Inv. 2102. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 13; DT 3,8/2; ÎP 18,5. (Pl. 40, 101).
Inv. 2122. Bază. Dinogetia 1958, S5, caroul 5, -1,70/-2,00 m. DB 3,3; ÎP 4,7. (Pl. 40).
Inv. 2640. Dinogetia 1962, nord-vest b7, -2,20: DG 10, DT 2,9/1,6; ÎP 10. (Pl. 40).

6. Tip Agora 273-similis. Este un tip care poate fi împărțit în două variante:

6.A. Prima pare să fie de mici dimensiuni, cu o buză rotunjită la exterior, uneori ușor teșită spre interior, toarta mică ce cade aproape vertical pe umăr, aproape rectangulară în secțiune. Gâtul este de dimensiuni medii (6 cm), ușor umflat. Baza este conică, plină, iar la exterior este aproape nediferențiată de corp. Se păstrează șase fragmente de parte superioară și buze (**1058, 2202 și 4 neinventariate**) și o bază (**109**). Incluziunile din aceste părți superioare și a bazelor în același tip se bazează pe asemănările de paste. Există totuși și unele mici diferențe morfologice și de pastă chiar în cadrul acestei variante. Pasta este extrem de fină, incluziunile nu se văd cu

³⁸⁷ Alpozen, Özdaş, Berkaya 1995, 107, no. 208.

³⁸⁸ Abadie-Reynal 1989, 49, fig. 3.

³⁸⁹ Biernacki, Klenina 2015, 107-108, fig. 9.

³⁹⁰ Böttger 1991, 114, pl. 30. b-c; Conrad 2007, 37, pl. 3.1070; un graffito indică capacitatea de *MI* (43) sextarii (23,478 litri).

³⁹¹ Polat 2013, 155-161, cat. nos. 103-107, 109-111, 119-120.

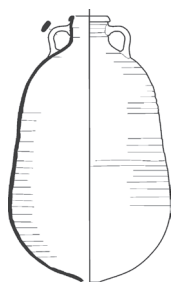
³⁹² Hautumm 2004, 221, pl. 47.1365.

³⁹³ Şenol 2018, 430, fig. 354.

³⁹⁴ Polat 2013, 159-160, nos. 114, 115-116.

ochiul liber, predomină particulele brune (nuclei de oxid de fier?). Culoarea este galbenă (pale yellow 2.5Y 8/2-8/3). Are analogii la Halmyris³⁹⁵, Noviodunum³⁹⁶, Atena³⁹⁷, Marsilia³⁹⁸, Gortina³⁹⁹, Alexandria⁴⁰⁰, Marmara⁴⁰¹.

6.B. Amfore tip Pieri -LRA 11

E reprezentat de un fragment de parte superioară a amforei (**1603**), o buză (**1936**) și o bază (**2117**). Buza rulată la exterior, ușor aplatizată tot la exterior. Gâtul ușor umflat, foarte scurte, aplatizate la exterior. Slabe caneluri pe umăr și partea păstrată a corpului. Dipinto șters **MA** pe umăr, sugerează o capacitate de 41 sextarii (cca. 20 litri)⁴⁰². O amforă întreagă descoperită la Ulmetum⁴⁰³ are însă o valoare de 45 litri.

Este inclusă de Pieri în tipul 11⁴⁰⁴. Pasta este extrem de bogată în mica argintie și foarte mici particule de cuarț feruginos. Culoarea este galben roșcat (reddish yellow 7.5YR 6/8). Are bune analogii la Marsilia, Port-Vendres⁴⁰⁵ și Palma de Mallorca⁴⁰⁶.

Catalog

Inv. 109. Bază. Dinogetia 1965, *Thermae* B. Absida nord-vest. ÎP 6,5. (Pl. 41).

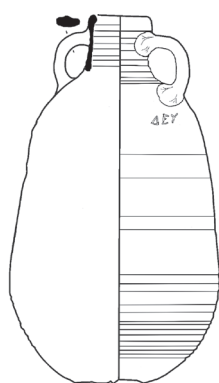
Inv. 1058. Partea superioară. Dinogetia 1954, A1, caroul 17. DG 9,5; DT 2/1,5; ÎP 15. (Pl. 41).

Inv. 1603. Partea superioară cu dipinto **MA**. Dinogetia 1982, D., S3, caroul stradă. DG 10; DT 2/3; DM 32; ÎP 21. (Pl. 42, 95).

Inv. 1936. Fragment gură. Dinogetia 1968, *Domus* E, -0,60m sub podea. DG 13,4; ÎP 4,2. (Pl. 42).

Inv. 2117. Bază. Dinogetia passim. DB 3; ÎP 6. (Pl. 42).

Inv. 2202. Fragment gură. Dinogetia 2001. DG 11,4; ÎP 6,5. (Pl. 41).

7. Este una dintre amforele destul de prezente în provincia Scythia de la sfârșitul secolului al IV-lea d.Chr. Are dimensiuni mari, cu pereții deosebit de groși. Buza este proeminentă, rotunjită și ușor aplatizată la exterior. Corpul în formă de burduf are largi caneluri și se termină într-un picior cu protuberanță. Pasta este fină, compactă, rare particule brune care pot fi unghiulare sau rotunde (oxid de fier?). În spărtură apare ca o lamelă de silic. Se păstrează o amforă aproape întreagă (**1008**)⁴⁰⁷, cu baza lipsă și două fragmente de buză: **2072**, **2149**. Există două mărimi de baze, ceea ce sugerează probabil exemplare cu două capacități. Una (**1749**) are un diametru mic (3,2 cm), iar alta (**2119**) are dimensiuni mari (4,8 cm) cu o grosime a peretelui de 1,5 cm. O variantă timpurie, care are o bază similară și masive caneluri pe corp, ar putea să apară în epava de la Yassi Ada⁴⁰⁸. Un alt exemplar complet apare în muzeul din Chios⁴⁰⁹. O bază asemănătoare apare la

Noviodunum⁴¹⁰, iar o gură de amforă la Halmyris⁴¹¹.

³⁹⁵ Opaïț 1991a, 147, pl. 20.114.

³⁹⁶ Barnea, Barnea 1984, 102, pl. IX.5.

³⁹⁷ Observații personale, inv. P 9319.

³⁹⁸ Bonifay 1986, 284, no. 38, fig. 9.38.

³⁹⁹ Portale, Romeo 2001, 349-350, pl. LXXIX. A.

⁴⁰⁰ Bonifay *et alii* 2002, 60, fig. 11.95.

⁴⁰¹ Șenol 2003, 93, no. 32; Șenol 2009, p. 156.

⁴⁰² Vezi capitolul Ștampile, dipinti și graffiti.

⁴⁰³ Băjenaru, sub tipar, 661, fig. 5.81; suntem recunoscători autorului pentru informație.

⁴⁰⁴ Pieri 2005, 139.

⁴⁰⁵ Bonifay 1986, 284, no. 36, fig. 9.36; Pieri 2005, pls. 57, 58.

⁴⁰⁶ Cau Ontiveros *et alii* 2014, 1050, fig. 3.CM-309.317.

⁴⁰⁷ Opaïț 2004, 17, pl. 9.4.

⁴⁰⁸ Bass, Doorninck 1971, 34, fig. 8.

⁴⁰⁹ Observații A. Opaïț în depozitul muzeului.

⁴¹⁰ Barnea, Barnea 1984, 102, pl. IX.11.

⁴¹¹ Opaïț 1991a, 144-145, pl. 16.93.

Catalog

Inv. 1008. Amforă, restaurată partea inferioară, lipsă baza. Dinogetia 1954, A2, caroul 2, șanț. DG 12; DT 5/2,5; DM 41; ÎP 74. (Pl. 43).

Inv. 1236. Partea superioară. Dinogetia 1957, AIII, -2.30. DG 13,6; DT 3,3/2,4; ÎP 16. (Pl. 42, 100).

Inv. 1749. Bază. Dinogetia 1961, AIII, sud b9. DB 3,3; ÎP 7. (Pl. 43, 101).

Inv. 2072. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 12; DT 4/2; ÎP 6,8. (Pl. 44).

Inv. 2119. Bază. Dinogetia passim. DB 4,8; ÎP 7. (Pl. 43).

Inv. 2149. Gură. Dinogetia 1958, S5, caroul 4, -2.80m-3.10m. DG 10, ÎP. 6.5. (Pl. 43, 101).

Amfore necunoscute: baze de amfore burduf?

Un număr de baze conice ar putea eventual aparține unor amfore de tip burduf de aceea le prezentăm separat în cadrul aceluiași tip de amfore.

1. Amforă, partea superioară, lipsă gura, umerii oblici, toarte masive, caneluri pe corp (**2658**). Este posibil să aparțină tipului 2, dar gura fiind lipsă am inclus-o la categoria necunoscute. Pe umăr are dipinti⁴¹².

Catalog

Inv. 2658. Dinogetia 1962, A, nord cuptor b5. DT 3,5/2,3; ÎP 16. (Pl. 44, 95).

2. Bazele au un picioruș conic, cu vârful rotunjit, (**2055, 2121, 2126, 2171**). Pare să aibă analogii cu o amforă de la Iatrus⁴¹³; o altă bază de amforă apare la Noviodunum⁴¹⁴.

Catalog

Inv. 2055. Bază. Dinogetia 1985, D, b2. DB 3; ÎP 4. (Pl. 44).

Inv. 2121. Bază. Dinogetia 1952, b7, A2, în chiup. DB 3; ÎP 3,5. (Pl. 44, 101).

Inv. 2126. Bază. Dinogetia 1962 A, nord-vest b1, -2,20m. ÎP5. (Pl. 44).

Inv. 2171. Bază. Dinogetia 1985, D, b2, ÎP 4. (Pl. 44, 101).

3. O altă variantă (**2057**), este un picioruș conic cu vârful aplatizat. Pasta este dură, compactă, cu rare particule brune, unghiulare (oxid de fier?) și comune, până la abundente incluziuni albe (scoică?). Culoarea este galben-roșcată (reddish-yellow 5YR 6/8). Are analogii la Gortina⁴¹⁵ și Phokaia⁴¹⁶.

Catalog

Inv. 2057. Bază. Dinogetia 1985, D, b2. DB 3,2; ÎP 5. (Pl. 45, 101).

4. Trei baze (**391, 2127, 2130**) sunt conice ascuțite și bine detașate de corpul amforei

Catalog

Inv. 391. Bază. Dinogetia passim. ÎP 3,8. (Pl. 45).

Inv. 2127. Bază. Dinogetia 1962, A, nord-vest b7, -2m; ÎP 5. (Pl. 45).

Inv. 2130. Bază. Dinogetia 1961, C 12, -1,90m; ÎP 5. (Pl. 45, 101).

5. Bazele **2054, 2063** și **2135** sunt conice, uneori cu partea finală evazată. La interior au o proeminență de argilă rămasă după astuparea segmentului final al corpului (similar cu subtipul H). Pasta este dură, compactă cu

⁴¹² Vezi capitolul Ștampile, dipinti și graffiti.

⁴¹³ Conrad 2007, 38, inv. 1071.

⁴¹⁴ Barnea, Barnea 1984, 102, pl. IX.7.

⁴¹⁵ Rendini 1997, 373, pl. CXXXIX.c.

⁴¹⁶ Firat 2013, 77-78, cat. nos. 18-19.

mult cuarț feruginos. Exteriorul este puțin abraziv. Culoarea este maro (reddish gray 5YR 5/2), iar spre interior orange (yellowish red 5YR 5/6).

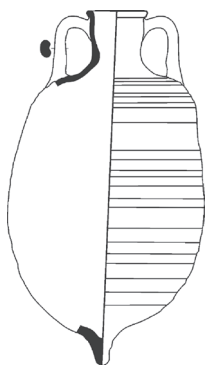
Catalog

Inv. 2054. Bază. Dinogetia 1967, D12, -0,30 m. ÎP 5; DB 2,8. (Pl. 45, 101).

Inv. 2063. Bază. Dinogetia 1985, D1, b2. DB 2,5; ÎP 4,7. (Pl. 45, 101).

Inv. 2131. Bază. Dinogetia 1967, sub cuptor b 175. ÎP 5. (Pl. 45).

Inv. 2135. Bază. Dinogetia passim. ÎP 5. (Pl. 45).

6. Bază conică alungită (**363**), care mai păstrează încă canelurile de pe corpul amforei. Pasta este fină, compactă, bine epurată, cu rare spre mediu mici incluziuni albe (calcar?). Culoarea este galbenă (yellow 10YR 7/8). Are excelente analogii cu o amforă descoperită la Chersones⁴¹⁷, înaltă de 69 cm, care azi este păstrată în muzeul Ermitaj⁴¹⁸. Se datează în secolul al IV-lea d.Chr.

Catalog

Inv. 363. Bază. Dinogetia 1960, AIII, Camera IV, -2,40m. ÎP 8; DB 3. (Pl. 45, 101).

7. Baza este sub formă de picior conic, mai mult sau mai puțin plin în interior, brăzdat de caneluri și nervuri în spirală. Există doar trei baze (**2053, 2163, una neinventariată**). Pasta este fină, foarte bogată în mica aurie, rare particule albe și brune (calcar și oxizi de fier?). Culoarea este orange (reddish yellow 5YR 6/8), iar exteriorul variază de la gălbui închis spre gălbui deschis (pink 7.5YR 7/6-pale yellow 2.5Y 8/3). Contextul descoperirii sugerează o datare în epoca romană târzie.

Catalog

Inv. 2053. Bază. Dinogetia 1962, A, sud-est cuptor, -2,30 m. ÎP 7; DB 3,2. (Pl. 45, 101).

Inv. 2163. Bază. Dinogetia passim. ÎP 6,5; DB 3. (Pl. 45, 101).

8. Două baze conice (**2118, una neinventariată**), au o formă asemănătoare cu a subtipului A, dar pasta lor este destul de bogată în particule brune, rotunde și unghiulare (nuclei de oxid de fier) vizibile și la exterior. Culoarea este însă brun-roșcat (reddish-yellow 5YR 6/6).

Catalog

Inv. 2118. Bază. Dinogetia 1960, AIII, sud b10. DB 3; ÎP 6. (Pl. 45, 101).

9. Această bază se distinge prin masivitatea ei (**2074**). Este tot conică, scundă, iar pe suprafața de așezare apare un triunghi în relief imprimat probabil cu ocazia așezării ei pentru uscare. Pasta este compactă, dură, fără incluziuni vizibile cu ochiul liber. Izolate incluziuni brune, unghiulare (oxizi de fier) și cuarț rotund gălbui. Culoarea este roșie (red 2.5YR 5/6-5/8), iar la exterior este brun deschis (very pale brown 10YR 7/3-7/4).

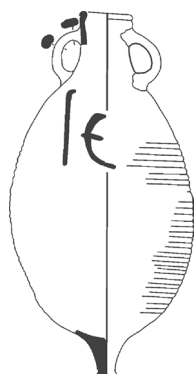
Catalog

Inv. 2074. Bază. Dinogetia 1985, D1, C3. DB 5; ÎP 5. (Pl. 45, 101).

⁴¹⁷ Belov 1969, 83, fig. 24.

⁴¹⁸ Informație Yuri Kaleshnik, Dmitri Chistov.

Amforă burduf de tip Pieri-LRA 10

Această amforă este frecvent considerată ca transportând vin de Ikaria, deși Adamscheck nu prezintă niciun dipinti din care să rezulte că transporta un astfel de vin. El citește greșit acei graffiti ce indică capacitatea vasului⁴¹⁹. Graffiti ce apar pe o amforă similară de la Atena (P 12695) au fost citați de M. Lang ca ξ(έσταλ) ιζ < (17½ xestai= 12.930 L)⁴²⁰. Pe amfora de la Callatis apare un dipinti care indică probabil cifra ιε (15). Totuși, calculul matematic indică o capacitate de 16,3 litri. În acest caz ar putea fi vorba de prescurtarea unui nume⁴²¹. Pereții sunt relativ subțiri (0,5-0,6 cm). Buza poate fi ușor îngroșată, rotunjită sau teșită spre interior, puțin aplatizată la exterior, separată printr-o incizie puternică de gâtul ușor umflat la partea superioară, cilindric, ce trece ușor spre umerii abrupti, corp ovoidal și terminat într-un picior relativ masiv. Caneluri slabe pe corp. Pasta fină, compactă, puțin micacee, iar culoarea poate varia de la roșu (red 2.5YR 5/8), la gălbui (pale yellow 2.5Y 7/6). La exterior este acoperită

de o vopsea maro deschis (pale brown 10YR 7/3-7/4). Frecvent are dipinti în roșu pe corp sau pe umăr. Patru buze fragmentare aparțin acestui tip de amforă (**2165**, **2167**, **2565**). Nu excludem însă, nici ca unele baze de tipul **2057** să aparțină acestui tip. Amfora are paralele la Iatrus⁴²², Callatis⁴²³, Chersones⁴²⁴, Nicopolis (Epirus vetus)⁴²⁵, Butrint⁴²⁶, Efes⁴²⁷, Port-Vendres⁴²⁸, Roma⁴²⁹, Cartagina⁴³⁰, Corint⁴³¹, Thesalonic⁴³² și Kenchreai⁴³³.

Catalog

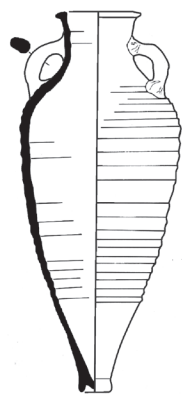
Inv. 2165. Gură. Dinogetia 1958, S5. DG 8; ÎP 5,5. (Pl. 46).

Inv. 2166. Gură. Dinogetia 1992, S3, caroul 12. DG 7; ÎP 4,5. (Pl. 46, 101).

Inv. 2167. Gură. Dinogetia 1969, SPV, caroul 6, -2,50m. DG 8; ÎP 5,2. (Pl. 46, 101).

Inv. 2565. Gură. Dinogetia 1953, S1, caroul 11, -1,80 m. DG 8,4; ÎP 6. (Pl. 46).

Amfore tip egeean „carrot”

Este reprezentat de o amforă complet păstrată (**1032**), de fragmentul unei părți superioare (**2104**) și o buză (**1855**) precum și de trei baze de amfore de diverse dimensiuni, ceea ce sugerează existența unor vase fracționare. Amfora are o gură cu diametru de 9,5 cm și o înălțime de 43 cm. Buza este discoidală, ușor teșită spre exterior, cu marginea ascuțită, toartele mici, ovale, aplatizate, umerii puternic înclinați, corp carrot, terminat într-o bază tubulară, cu un mic buton central cu un diametru de 3,7 cm. A fost publicată inițial de Gh. Ștefan⁴³⁴. O bază asemănătoare, ca formă și dimensiuni este **2144**. Un fragment de parte superioară (**2104**) are diametrul gurii de 12 cm, sugerând apartenența la un vas cu o dimensiune superioară. Aceste variații de dimensiuni, indică probabil existența unor variante cu capacități diferite. Pasta este fină, compactă, fără incluziuni vizibile cu ochiul liber, mici particule de cuarț translucid, rar cuarț unghiular, opac. Culoarea este rozalie (pink 7.5YR 7/4)

⁴¹⁹ Adamscheck 1979, 117, RC 22e, pl. 29; ar putea fi: ξ K < β = 20 ⅘ (xestai).

⁴²⁰ Lang 1976, 63, Ha 50; calculul matematic indică 12,75 litri.

⁴²¹ Opaț, Ionescu 2016, 71-71, pl. XX.115.

⁴²² Böttger 1991, pl. 30.d.

⁴²³ Opaț, Ionescu 2016, 71-71, pl. XX.115.

⁴²⁴ Golofast, Ryzhov 2013, 54, fig. 7.3,5-7.

⁴²⁵ Reynolds, Pavlidis 2014, 453, fig. 11.1-2.

⁴²⁶ Reynolds 2010, 97, fig. 6.j-k-l.

⁴²⁷ Bezeczky 2013, 167-170, pl. 35.

⁴²⁸ Pieri 2005, tipul 10, 138-139, pl.56.

⁴²⁹ Pacetti, Paganelli 2001, 214, fig.1.8.

⁴³⁰ Fulford, Peacock 1984, 127, fig. 38. 48-48bis.

⁴³¹ Slane, Sanders 2005, 262, fig. 5.2-17.

⁴³² Akriopoulou, Slampeas 2014, 289, fig. 6.

⁴³³ Adamscheck 1979, 117, pl. 29. RC 22e.

⁴³⁴ Ștefan 1937-1940, 412, fig. 17.2.

spre orange (reddish yellow 7.5YR 7/6). La suprafață are un înveliș „skin”, galben deschis (pale yellow 2.5Y 8/2). Se datează în secolul al IV-lea d.Chr.

Are analogii la Beroe⁴³⁵, Mihălășeni⁴³⁶, Odessos⁴³⁷. La Tyras apare atât varianta de la Dinogetia⁴³⁸, cât și o variantă cu gâtul ușor umflat⁴³⁹, care se întâlnește și în Agora Atenei⁴⁴⁰, cu urme de rășină în interior, datată tot în secolul al IV-lea. Forma acestei amfore amintește de amforele arhaice de Milet de la sfârșitul secolului al VII-lea î.Chr., dar numai analizele de laborator ar putea demonstra o astfel de origine.

Catalog

Inv. 1032. Păstrată aproape integral, cu excepția unor mici porțiuni ce sunt lipsă din corp. Dinogetia passim. DG 9,5; DT 2,5/1,5; DM 18; DB 3,7; ÎP 43. (Pl. 46, 101).

Inv. 2104. Partea superioară. Dinogetia passim; DG 12; DT 2,5/1,5; ÎP 10,5. (Pl. 46, 101).

Inv. 2144. Bază. Dinogetia 1956; gr. bv. DB 3,4; ÎP 4. (Pl. 46).

Tipuri de amfore cretane

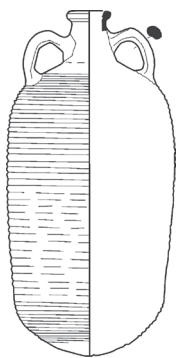
Amfore cretane

Această amforă are o buză masivă, îngroșată, iar gâtul se lărgeste treptat pentru a se uni cu umărul foarte abrupt al vasului. Toartele masive se arcuiesc puternic și se atașează sub buză și pe umăr. Pereții sunt și ei groși. Morfologic este asemănătoare cu o amforă de tip necunoscut descoperită în Gortina⁴⁴¹, dar pasta aceluia exemplar este roz. Pasta exemplarului **1242** este tot fină, calcaroasă cu puține particule calcaroase ce au lăsat și mici goluri în pastă. Culoarea este galbenă (yellow 10YR 7/6). Datarea este probabil romană târzie.

Catalog

Inv. 1242. Partea superioară, întregită. Dinogetia 1961, mal sud b.19. DG 12,5; DT 4,5/3; ÎP 18. (Pl. 46, 101).

Amforă cretană (TRC 2)

Se păstrează partea superioară a unei amfore (**361**) care reprezintă ultimul subtip al unei amfore foarte cunoscute în epoca romană timpurie (MRC 2a). Gura este relativ mică, buza rotunjită spre exterior și ușor teșită la partea inferioară, gâtul scund și tronconic, umerii rotunjiți, brăzdați de caneluri fine. Toartele se prind sub buză și pe umăr, sunt ovoidale în secțiune și cu o slabă șanțuire longitudinală. Totodată sunt ușor arcuite în spiritul tradiției romane timpurii. Pasta este fină, iar micile incluziuni albe nu sunt vizibile cu ochiul liber. Culoarea este rozalie (pink 7.5YR 7/3-7/4). Exteriorul este gălbui (pale yellow 2.5Y 8/2). La Atena apare un subtip datat la începutul secolului al IV-lea d.Chr.⁴⁴². Exemplarul nostru este un descendent din secolul al IV-lea.

Catalog

Inv. 361. Partea superioară. Dinogetia 1943, TB. DG 7,4; DT 3/2; ÎP 18,5. (Pl. 47, 101).

Amforă cretană (TRC 6)

Se păstrează partea superioară a două amfore (**1078, 1143**) care au buza în formă de bandă, ușor teșită la partea superioară, separată printr-o șanțuire largă de gâtul scund și ușor bombat. Toarta este atașată sub

⁴³⁵ Opaïț 2004, 16; Paraschiv 2006, 33, pl. 7.54-56.

⁴³⁶ Șovan 2005, 79, mormânt 248, pl. 136A.8.

⁴³⁷ Minchev 1983, 11-12, pl. I.3; V.1.

⁴³⁸ Kravchenko, Korpusova 1975, 31, fig. 5.5; Bortoli-Kazanski, Kazanski 1987, 441, fig. 2.2.

⁴³⁹ Samoilova 1978, 266, fig. 4.5.

⁴⁴⁰ Observații personale, inv. P 25165.

⁴⁴¹ Portale, Romeo 2001, 365, pl. LXXXIa.

⁴⁴² Robinson 1959, 68, K 112, pl. 15.

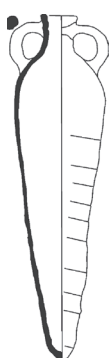
buză și pe umăr cu o nervură mediană longitudinală. O bandă de caneluri largi separă umărul de corpul vasului. Pasta este fină, compactă cu o mulțime de incluziuni albe (foraminifera) și incluziuni negre-brune. Culoarea este brun-deschisă (very pale brown 10YR 7/3-7/4). Se datează în secolul al V-lea. Probabil că este un subtip intermediar între amforele datate în secolul al III-lea (MRC 1) și cele din secolele IV-V. Exemplarul **1143** are graffiti pe umăr⁴⁴³, o bună analogie găsim la Chersones⁴⁴⁴ și este destul de asemănător cu un exemplar de la Tiritaki⁴⁴⁵.

Catalog

Inv. 1078. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 5,5; DT 2/1; ÎP 10. (Pl. 47, 101).

Inv. 1143. Partea superioară. Dinogetia 1965, *Thermae* F. DG 7; DT 2,5/1,5; ÎP 15. Bibliografie: Barnea 1967, 251, pl.16.6. (Pl. 47, 96, 101).

Amfore cretane (TRC 5)

Acest tip este reprezentat de trei părți superioare (**1105**, **1198**, **1323**), două baze (**1594**, **1654**) și fragmente din corpul și umărul unei alte amfore (**1257**). Este un tip bine cunoscut din alte descoperiri făcute la Histria, Argamum, Axiopolis, Halmyris⁴⁴⁶, Capidava⁴⁴⁷, Chersones⁴⁴⁸, Fanagoria⁴⁴⁹, Tiritaki⁴⁵⁰, Hrisosotira⁴⁵¹, Corint⁴⁵², Constantinopol⁴⁵³ și Berenice⁴⁵⁴. Gura este foarte îngustă, gâtul este scund și puternic bulbucă, toartele sunt ovoidale în secțiune, asimetric arcuite, iar atașele sunt foarte extinse pe gâtul și umerii vasului. Corpul este cilindric, îngustându-se treptat către baza mică, rotunjită și terminată cu un mic umbo adâncit. Pe exemplarul fragmentar (**1257**) se păstrează o inscripție pe cel puțin două rânduri, fragmentară, scrisă cu vopsea roșie⁴⁵⁵. Pasta este extrem de fină, compactă, fără incluziuni vizibile, de culoare galben rozalie (pink 7.5YR 7/4).

Catalog

Inv. 1105. Partea superioară. Dinogetia 1954, A1, nord b19. DG 6; DT 2/1, ÎP 9. (Pl. 47, 101).

Inv. 1198. Partea superioară. Dinogetia 1954, A1, nord b19. DG 5,5; DT 2/1; ÎP 5. (Pl. 47).

Inv. 1257. Partea superioară (umăr) fragment. Dinogetia 1960, AIII, nord b14, -1,80m, arsură chirpici. ÎP 8. (Pl. 96, 101).

Inv. 1323. Partea superioară. Dinogetia 1960, AIII, M, b16. DG 5,5; DT 2/1,5; ÎP 3,5. (Pl. 47).

Inv. 1594. Bază. Dinogetia 1960, AIII, nord b16. ÎP 13,5. (Pl. 47).

Inv. 1654. Bază. Dinogetia 1960, AIII, sub b16. (Pl. 47).

Amfore cretane (TRC 4-variantă)

Acest subtip este reprezentat de două părți superioare (**1295**, **2197**). Buza este foarte puțin păstrată pe exemplarul **1295**. Ea este simplă, ascuțită, gâtul este aproape tubular (4,2 cm), înalt de cca. 6 cm. Toarta este în formă de bandă atașată imediat sub buză, la joncțiunea dintre umăr și corp. Partea superioară a corpului, atât cât se păstrează, este decorată cu caneluri largi. Pasta este foarte fină, fără incluziuni vizibile. Culoarea este gălbuie (very pale brown 10YR 7/4). Se datează probabil în secolele al V-lea și al VI-lea. Are bune paralele

⁴⁴³ Vezi capitolul Ștampile, dipinti și graffiti.

⁴⁴⁴ Golofast, Ryzhov 2013, 55, fig. 8.5.

⁴⁴⁵ Smokotina 2019, 165, fig. 3.28.

⁴⁴⁶ Opaț 2004, 24, 15.1-3.

⁴⁴⁷ Opreș 2003, 69, pl.XXIII.110-111.

⁴⁴⁸ Golofast, Ryzhov 2011, fig. 17.1.

⁴⁴⁹ Golofast, Ol'hovskiiy 2016, 62, fig. 10.3.

⁴⁵⁰ Smokotina 2019, 165, fig. 3.26.

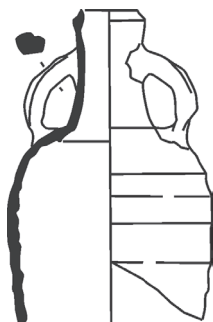
⁴⁵¹ Hristov 2019, 106.

⁴⁵² Slane, Sanders 2005, 271, no. 3-28; 278, no. 4-22, figs. 10, 13.

⁴⁵³ Hayes 1992, 104, tip 22, fig. 49.195-196.

⁴⁵⁴ Riley 1979, 232, tip LRA 14, pl. 94.376.

⁴⁵⁵ Vezi capitolul Ștampile, dipinti și graffiti.

la Atena⁴⁵⁶ și Panticapaeum⁴⁵⁷. Această amforă reprezintă o variantă târzie a tipului roman timpuriu ARC1b⁴⁵⁸ în tipologia lui Marangou-Lerat⁴⁵⁹.

Catalog

Inv. 1295. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 5; DT 3/1, ÎP 13. Prezintă urme de ardere secundară. (Pl.60, 101).

Inv. 2197. Partea superioară. Dinogetia 1952, C1, caroul 2, groapă. DT 2,5/1,3; ÎP 12,5. (Pl. 60).

Amfore tip LRA 1

Acest tip de amforă domină cu autoritate aproape toate celelalte tipuri de amfore pentru vin ce ajung pe acest sit. El este prezent încă de la sfârșitul secolului al IV-lea și până la începutul secolului al VII-lea. Evoluția sa tipologică a fost prezentată pe larg de noi, tipul fiind împărțit în mai multe subtipuri: A, B, C, D, E și F⁴⁶⁰. În lucrarea de față am decis să simplificăm tipologia și să fie împărțit în **Proto LRA 1** (secolul al IV-lea), **LRA 1A** (secolul al V-lea), **LRA 1A/B** (tranziția de la secolul al V-lea la secolul al VI-lea) și **LRA 1B** (secolul al VI-lea și începutul secolului al VII-lea) ce este subîmpărțit în variantele 1-4. Această împărțire corespunde în mare cu cea a lui Pieri⁴⁶¹, fiind poate amfora cea mai răspândită atât în Mediterana, cât și în Marea Neagră⁴⁶². Din acest motiv, au fost elaborate mai multe tipologii pentru acest vas cum ar fi cele ale lui Jakobson⁴⁶³, Kuzmanov⁴⁶⁴, Scorpan⁴⁶⁵, Böttger⁴⁶⁶, Egloff⁴⁶⁷, Riley⁴⁶⁸, Peacock, Williams⁴⁶⁹, Van Alfen⁴⁷⁰, Opaïț⁴⁷¹, Pieri⁴⁷² și Paraschiv⁴⁷³. S-a încercat și localizarea atelierelor fie prin cercetări de teren⁴⁷⁴, fie prin săpături arheologice⁴⁷⁵, fie prin numeroase analize de pastă⁴⁷⁶. Conform celui mai recent studiu al pastei mai multor exemplare de LRA 1 descoperite pe coasta Spaniei⁴⁷⁷, la ora actuală, dispoziția compozițională găsită în exemplarele analizate indică o mare varietate de ateliere, cele mai multe existând însă în Cilicia. Există chiar posibilitatea ca două sau mai multe grupe chimico-petrografice să existe chiar în același atelier, așa cum a fost dovedit pentru atelierele din Elaiussa Sebaste⁴⁷⁸. Singura soluție este descoperirea și cercetarea a cât mai multe ateliere și, după crearea unei baze de date sigure privind compoziția chimico-petrografică a produselor executate în acele ateliere, să se încerce identificarea lor pe piețele de desfacere. Capacitatea acestor amfore a variat, fiind mai mare în secolul al V-lea când ajunge și până la

⁴⁵⁶ Observații personale, inv. P 4182.

⁴⁵⁷ Fedoseev *et alii* 2010, 72, fig. 4.

⁴⁵⁸ Portale, Romeo 2001, 271, pl. XL1.c.

⁴⁵⁹ Marangou-Lerat 1995, 67-77.

⁴⁶⁰ Opaïț 2004, 8-10.

⁴⁶¹ Pieri 2005.

⁴⁶² Fiind prezent în aproape toate siturile romane târzii este inutilă prezentarea siturilor în care apare această amforă.

⁴⁶³ Jakobson 1951.

⁴⁶⁴ Kuzmanov 1973.

⁴⁶⁵ Scorpan 1977.

⁴⁶⁶ Böttger 1982.

⁴⁶⁷ Egloff 1977.

⁴⁶⁸ Riley 1979.

⁴⁶⁹ Peacock, Williams 1986.

⁴⁷⁰ Van Alfen 1996.

⁴⁷¹ Opaïț 1996; 2004.

⁴⁷² Pieri 2005.

⁴⁷³ Paraschiv 2006.

⁴⁷⁴ Empereur, Picon 1989, 236-237.

⁴⁷⁵ Ferrazzoli, Ricci 2007; 2010; Autret, Yağci, Rauh 2010; La Paglia 2016.

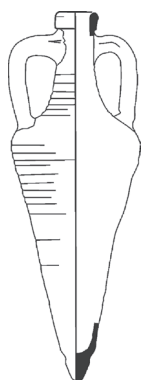
⁴⁷⁶ Williams 1982, 2005a, 2005b; Fulford, Peacock 1984, 20-22; Empereur, Picon 1989, 242-243; Buragado *et alii*. 2007; Waksman *et alii* 2014.

⁴⁷⁷ Fantuzzi, Cau Ontiveros, Reynolds 2017.

⁴⁷⁸ Buragado *et alii* 2007.

20 litri, așa cum este amfora de la Dinogetia, în timp ce în secolul al VI-lea și începutul secolului al VII-lea descrește și variază între 6 și 12 litri, ocazional cu variante ce au și 4 litri⁴⁷⁹. Greutatea acestor amfore variază între 3 și 4 kg, ceea ce la o capacitate de 8-12 litri înseamnă un raport greutate-volum foarte bun de 1:2-1:3. Interesant este însă, că la Dinogetia par să predomine, conform inscripțiilor pictate pe fragmentele de LRA 1, amfore cu volume de 17-17,5 sextarii, una singură fiind de 12 sextarii⁴⁸⁰, ceea ce se înscrie în cadrul volumelor amforelor prezente în epava de la Yassi Ada.

Amfore Proto LRA 1

Începuturile evoluției acestei amfore a fost prezentată de noi⁴⁸¹ și de Reynolds⁴⁸². La Dinogetia este prezentă doar varianta datată în a doua jumătate a secolului al IV-lea, reprezentată de cinci fragmente de buză (**1151, 1275, 2649, 2651, 2653**). Buza este aplatizată în partea inferioară, ușor atârânănd, având o înălțime de 1,5 cm. Pasta primului exemplar este dură cu piroxen, cuarț opac, puțină foraminifera. Culoarea lui este roșie (light red 2.5YR 6/6). Par să provină din atelierul de la Arsuz⁴⁸³.

Pasta exemplarelor **2651** și **2649** este dominată de scoici și foraminifera și sugerează o origine în atelierul de la Yumurtalik⁴⁸⁴. Culoarea lui este brun-roz (pink 7.5YR 7/4). Exteriorul este acoperit de un înveliș gălbui (pale yellow 2.5Y 8/2). Pasta exemplarului **1275** este greu de identificat.

Tot mai des încep să fie publicate asemenea exemplare descoperite în Crimeea, nu doar în orașe ca Chersones sau Panticapaeum⁴⁸⁵, dar și în mediul scitic târziu, cum ar fi Neyzats⁴⁸⁶.

Catalog

Inv. 1151. Fragment gură. Dinogetia 1958, S5, caroul 8, -2,20-2,50m, zid. DG 5,5; ÎP 8,4. (Pl. 48, 102).

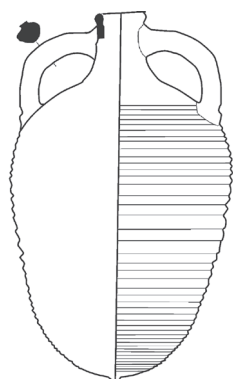
Inv. 1275. Dinogetia 1965, *Therme*, caseta SV, -1,30m. DG 7; ÎP 3,5. (Pl. 48).

Inv. 2649. Fragment gură. Dinogetia 1953, B1. DG 7,4; ÎP 4,5. (Pl. 48).

Inv. 2651. Fragment gură. Dinogetia 1958, S5 caroul 2, -2,80-3,40m. Dg 6,2; ÎP 5,7. (Pl. 48).

Inv. 2653. Fragment gură. Dinogetia 1954, AIV. DG 6,6; ÎP 4. (Pl. 48, 102).

Amfore tip LRA 1A

La Dinogetia apar mai multe părți superioare ale acestui subtip (**259, 1071, 1079, 1080, 1139, 1199, 1238, 1254, 2001, 2230 + alte 5 fragmente de buze neinventariate**). Ca trăsături principale reținem buza trasă din peretele gâtului și îndoită spre exterior creând un fel de bandă cu o largă concavitate la exterior. Înălțimea buzei variază între 2 și 3,3 cm, iar diametrul gurii între 7,3 și 9,3 cm. Gâtul este brăzdat de caneluri largi. Baza se termină într-un mic buton așa cum este exemplificat de **2212**. Pasta sugerează existența mai multor ateliere cum ar fi Arsuz, Yumurtalik și altele. În general este bogată în piroxen, iar culoarea variază de la gălbui (pale yellow 2.5Y 8/2) la rozalie (pink 7.5YR 7/3-7/4-8/4).

Trei exemplare (**2213, 2214, 2215**) diferă de tipul clasic, cilician sau cipriot atât prin pastă, cât și morfologic. Buza este tot îndoită spre exterior, dar mult mai subțire și este detașată de gât doar printr-o linie adâncă, incizată. Toartele, din care se păstrează atașele superioare, par să fie tot ușor răsucite. Pasta este foarte fină și compactă cu particule brune (oxid de fier) și puține resturi de scoică pisată. Culoarea este roșie (light red 2.5YR 6/6-7/6). Uneori miezul poate fi orange (reddish yellow 5YR 6/6).

⁴⁷⁹ Van Alfen 1996, 192-198.

⁴⁸⁰ Vezi capitolul Ștampile, dipinti și grafitti.

⁴⁸¹ Opaîț 2010a.

⁴⁸² Reynolds 2008.

⁴⁸³ https://archaeologydataservice.ac.uk/archives/view/amphora_ahrb_2005/specimens.cfm?id=236 (accesat 12 mai 2020).

⁴⁸⁴ Vezi nota precedentă.

⁴⁸⁵ Smokotina 2015, 124, fig. 3.1-6.

⁴⁸⁶ Vlasov, Smokotina, Khrapunov 2011, 186-187, figs. 19.18; 20.1.

Catalog

- Inv. 259.** Partea superioară. Dinogetia 1957, AIII, sub b13. DG 9,5; DT3/2,5; ÎP 11,5. (Pl. 50).
- Inv. 1022.** Amfora întregă cu dipinti pe umăr. Dinogetia 1960. A, sub b10, pământ negru cuptor. DG 8,5; DM 32; DT 3/2,5; Î 53. (Pl. 49).
- Inv. 1071.** Partea superioară. Dinogetia 1960, AIII, vest b16, arsură chirpici. DG 8,5 ; DT 3,4/2, 7; ÎP 10,5. (Pl. 48, 102).
- Inv. 1079.** Partea superioară. Dinogetia 1961, AIII, sud b9. DG 9; DT 3,5/2; ÎP 14. (Pl. 48, 102).
- Inv. 1080.** Partea superioară. Dinogetia 1970. Sud colț sud-vest *Praetorium*, -2,50 m, strat arsură chirpici. DG 9,5; DT 3,5/1,5; ÎP 14,5. Dipinti pe umăr. (Pl. 50, 96, 102).
- Inv. 1139.** Partea superioară. Dinogetia 1970, 10 m sud *Praetorium*, -1,80 m. DG 8; DT 3/3; ÎP 6. (Pl. 51, 102).
- Inv. 1199.** Partea superioară. Dinogetia 1960, AIII, vest b16, în arsură. DG ; DT 3/; ÎP 8. (Pl. 51, 102).
- Inv. 1238.** Partea superioară. Dinogetia 1961, AIII, mal, sud b19, strat roman. DG 9; DT 3/2,5; ÎP 17. (Pl. 48, 102).
- Inv. 1254.** Partea superioară, lipsă gura. Dinogetia 1953, B9. DT 2,9/2,7; ÎP 7. (Pl. 51).
- Inv. 2001.** Partea superioară. Dinogetia 1981, S2, caroul 2. DG 8,3; DT 3,1/2.6; ÎP 16. (Pl. 49).
- Inv. 2212.** Bază. Dinogetia 1962. S cuptor b5. DB 1; ÎP 1,3 (Pl. 51, 102).
- Inv. 2213.** Partea superioară. Dinogetia passim. DG 9,4; ÎP 6,5. (Pl. 51, 102).
- Inv. 2214.** Partea superioară. Dinogetia 1958, S3A, caroul 32, -2,60 m. DG 9; ÎP 5,5. (Pl. 50, 102).
- Inv. 2215.** Partea superioară. Dinogetia passim. DG 7,2; ÎP 4,3. (Pl. 51, 102).
- Inv. 2230.** Partea superioară. Dinogetia 1962, A, passim. DG 7,3; DT 4/3; ÎP 11,3. (Pl. 48).

Amfore LRA 1A/B

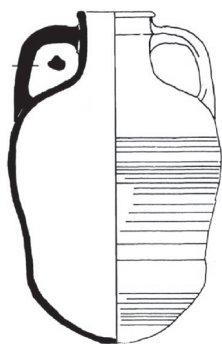
Trei părți superioare (**2069, 2010, 2211**). Buza unuia păstrează încă forma de bandă, dar este ușor profilată. Gâtul începe să se înalțe de la 5 la 6 cm. Pasta variază de la galben la rozalii (pale yellow 2.5Y 8/2-light red 2.5YR 6/6-7/6).

Catalog

- Inv. 2069.** Partea superioară. Dinogetia 1982, la est de DIV b. DG 8,8; DT 3,3/2,7; ÎP 10. (Pl. 51, 102).
- Inv. 2210.** Partea superioară. Dinogetia 1969, SPV, caroul 1, -3 m. DG 8,6; ÎP 9. (Pl. 51, 102).
- Inv. 2211.** Partea superioară. Dinogetia 1960, AIII, sub b11. DG 9,6; ÎP 10,5. (Pl. 51).

Amfore LRA 1 B

Acest subtip acoperă cea mai mare parte a secolului al VI-lea și primele decade ale secolului al VII-lea. La Dinogetia apar patru variante: B1, B2, B3, B4.

Amfore LRA 1 B1

Acest subtip este o continuare a subtipului din secolul al V-lea cu buza trasă din pasta gâtului, îndoită spre exterior și lipită de gât, fiind presată puternic cu degetul astfel că se crează o concavitate proeminentă la exteriorul buzei, partea inferioară a ei atârând puțin. Gâtul este înalt de 7-8 cm, umerii bombați, iar corpul cilindric este brăzdat de caneluri fine și largi nervuri („coaste”). Este varianta cea mai răspândită având alte numeroase subvariante, așa după cum arată exemplarele de la Yassi Ada⁴⁸⁷. La Dinogetia există cel puțin 15 exemplare din care s-au păstrat, fie partea superioară, fie fragmente de buze (**614, 1072, 1140, 1283, 1284, 1285, 1293, 1589, 1606, 1607, 1840, 2229**). La acestea se pot adăuga trei fragmente de buză neinventariate. Diametrul gurii variază între 9 și 11,5 cm ceea ce se poate datora existenței unor submodule. Pasta variază, fiind sugerate astfel mai multe ateliere precum Yumurtalik (**1285**), iar cele mai multe au o pastă fină, compactă cu

⁴⁸⁷ Van Alfen 1996, 192-196, tipurile I-IV.

foarte multe particule albe (scoică, foraminifera). Culoarea este brun rozalie (light reddish brown 5YR 6/4 - pink 5YR 7/4) (**1072, 1284, 1293, 2229**).

Catalog

Inv. 614. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 13,6; ÎP 4. (Pl. 52, 102).

Inv. 1072. Partea superioară. Dinogetia 1951, b3, caroul 6. DG 11; DT 4,5/2,5; ÎP 12. (Pl. 52).

Inv. 1140. Partea superioară. Dinogetia 1960, III, sub b11, - 2m. DG 12; DT 3/3; ÎP 11. (Pl. 52, 102).

Inv. 1283. Partea superioară. Dinogetia 1960, - 2 m. DG 10,5-11; DT 4/2,5; ÎP 17,5. (Pl. 52, 97).

Inv. 1284. Partea superioară. Dinogetia 1969, SPV, caroul 7, -2, 40 m. DG 11; DT 3,5/2,5; ÎP 11. (Pl. 54, 102).

Inv. 1285. Partea superioară. Dinogetia 1969, SPV, caroul 7, -2,40 m. DG 9; DT 3/2; ÎP 10,5. (Pl. 53, 97).

Inv. 1293. Partea superioară. Dinogetia 1969, SPV, caroul 5, -2 m. DG 10; DT 3,5/2,5; ÎP 14. (Pl. 53).

Inv. 1589. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 8,2, DT 3,5/2,9; ÎP 6,5. (Pl. 54).

Inv. 1606. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 10; ÎP 6. (Pl. 52).

Inv. 1607. Partea superioară. Dinogetia 1953, S3A, caroul 30, -4 m. DG 10; DT 4/3,4; ÎP 10. (Pl. 53).

Inv. 1840. Partea superioară. Dinogetia 1965, S5, b4. (Pl. 52).

Inv. 2229. Partea superioară. Dinogetia 1958, S3A, caroul 29, -2,20. DG 10; DT 4/2,5; ÎP 10. (Pl. 53, 102).

Amfore tip LRA 1 B2

Această variantă este caracterizată de o buză rotunjită și trasă spre exterior, iar concavitatea externă a acesteia face ca marginea buzei să apară puțin ascuțită. O slabă nervură care separă buza de gât, poate exista sau poate fi absentă. Doar patru exemplare aparțin acestei variante (**1196, 2198, 2231 și un exemplar neinventariat**). Pasta tuturor exemplarelor este asemănătoare, sugerând un singur atelier. Incluziunile nu sunt vizibile cu ochiul liber. Predomină particulele albe (scoică?) urmate de puține incluziuni brune și de cuarț opac rotunjit. Culoarea este brună deschis (very pale brown 10YR 7/3-7/4). Exteriorul este mai deschis la culoare (very pale brown 10YR 8/2-8/3). Are analogii la Chersones⁴⁸⁸.

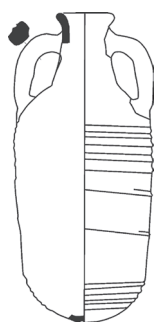
Catalog

Inv. 1196. Partea superioară. Dinogetia 1958, S3A, caroul 16, -2, 30 m. DG 12; DT 4/3; ÎP 12. (Pl. 54, 102).

Inv. 2198. Partea superioară. Dinogetia 1958 sau 1975, 3, VII, sau 3 VIII, b3. DG 8,7; DT 3,1/1,9; ÎP 9. (Pl. 54, 102).

Inv. 2231. Partea superioară. Dinogetia 1970, SPV, caroul 3, -1,20 m. DG 8,6; DT 3,2/3; ÎP 8,5. (Pl. 54, 102).

Amfore LRA 1 B3

Doar două exemplare aparțin acestei variante (**260, 2196**). Are buza puternic rotunjită și răsfrântă spre exterior. Gâtul este relativ scund (6-7 cm), iar diametrul gurii variază între 9 și 10 cm, sugerând astfel existența unor submodule. Pasta ambelor exemplare este dură, compactă, nisipoasă. Incluziunile nu sunt vizibile cu ochiul liber. La exteriorul pereților se pot observa particule de piroxen, cuarț opac rotunjit și puține incluziuni albe. Culoarea pastei este brun deschis (light brown 7.5YR 6/4). Exteriorul este mai deschis (white 10YR 8/1). Este relativ frecventă și la Dunărea de Jos⁴⁸⁹, cât și pe coasta nordică a Mării Negre⁴⁹⁰. La Yassi Ada este tipul VI⁴⁹¹. Este surprinzătoare raritatea acestei variante la Dinogetia deoarece în unele situri ca Sucidava este deosebit de frecventă⁴⁹².

⁴⁸⁸ Golofast, Ryzhov 2011, 382, fig. 16.4.

⁴⁸⁹ Opaț 1991a, 146, pl.18; Böttger 1982, pl. 22.260; numeroase exemplare la Sucidava în depozitele muzeelor Corabia și Orlea văzute de autori.

⁴⁹⁰ Sazanov 1991, 64, fig. 8.3,5; Sazanov 2000, 225, fig. 4.1; Golofast, Ryzhov 2011, 382, fig. 16.4.

⁴⁹¹ Van Alfen 1996, 198, fig. 9.

⁴⁹² Observații făcute în muzeul arheologic din Corabia.

Catalog

Inv. 260. Partea superioară. Dinogetia 1960, AIII, sub b16, în strat. DG 9,5 DT 3,5/2,5; ÎP12. (Pl. 54, 102).

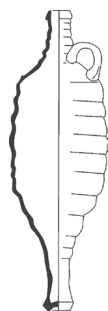
Inv. 2196. Partea superioară. Dinogetia 1958, S3A, caroul 22, -2.20 m. DG 9,4; DT 3,6/2,3; ÎP 1. (Pl. 54).

Amfore tip LRA 1 B4

Al patrulea subtip nu apare deocamdată la Dinogetia deși în alte situri dunărene se întâlnește, fără a fi însă deosebit de prezent⁴⁹³. Caracteristicile lui principale sunt gâtul cilindric, îngropat în partea superioară a umărului astfel încât creează o șanțuire în zona de joncțiune și toartele ce sunt rotunde în secțiune.

Amfore tip LRA 3

Este un tip de amforă complex, cu o evoluție ce a durat șapte secole și este binecunoscut în literatura de specialitate fiind cercetat de Lang⁴⁹⁴, Robinson⁴⁹⁵, Riley⁴⁹⁶, Peacock și Williams⁴⁹⁷, Bezeczy⁴⁹⁸. Vasul este caracterizat de o gură mică, cu buza în general în formă de bandă sau puțin triunghiulară, corp fusiform, cu caneluri largi și bază inelară, care va deveni conică în secolele V-VI. Până spre sfârșitul secolului al IV-lea are o singură toartă mică, în bandă, după care se adaugă și a doua toartă. Tot începând cu secolul al IV-lea este făcut și în subdiviziuni de mai mici dimensiuni. Originea lui este presupusă a fi în zona Efes⁴⁹⁹ – Valea Meander – Afrodiasias⁵⁰⁰, iar vinul transportat în astfel de amfore de mici dimensiuni era deosebit de prețios. Putem afirma, deci, că oriunde apar astfel de amfore, ele sugerează existența unui grup social cu potențial financiar ridicat, precum și relații comerciale strânse cu zona Efesului. Capacitatea lor variază între cca. 5,5 și 6,5 litri, dar există și amfore divizionare de 1,2 litri (2 sextarii).

Amfore tip Proto LRA 3 cu picior lung tubular (Pieri 3B)

Acest subtip face tranziția de la amforele de epoca romană timpurie care încep cu amforele Agora F65-66 către tipul LRA 3. Subtipul, care se datează în secolul al IV-lea, continuă să aibă o singură toartă, iar dimensiunile sunt mult reduse atât în comparație cu subtipul roman târziu, cât și cu cel roman târziu. Caracteristic este piciorul lung tubular, cu adâncă concavitate interioară. Are analogii la Niculițel⁵⁰¹, Beroe⁵⁰², Tomis⁵⁰³, Odessos⁵⁰⁴, Fanagoria⁵⁰⁵, Chersones⁵⁰⁶, Milano⁵⁰⁷, Efes⁵⁰⁸, Atena⁵⁰⁹, Yassi Ada⁵¹⁰, Caesarea⁵¹¹, Alexandria⁵¹², Mons Claudianus⁵¹³ și Cartagina⁵¹⁴. Interesantă este apariția acestei amfore în mediul barbar la Barcea⁵¹⁵, Neyzats⁵¹⁶ și Mangup⁵¹⁷. El este reprezentat la Dinogetia doar de cinci baze de amforă. Extremitatea piciorului are o formă triunghiulară foarte

⁴⁹³ Opaïț 2004, 10, tip LRA 1E.

⁴⁹⁴ Lang 1955, pl. 79.

⁴⁹⁵ Robinson 1959, pl. 41.

⁴⁹⁶ Riley 1979, 183-184.

⁴⁹⁷ Peacock, Williams 1986, 188-190, class 45.

⁴⁹⁸ Bezeczy 2013, 162-166, types 54-55.

⁴⁹⁹ Pieri 2005, 100; Bezeczy 2013, 165.

⁵⁰⁰ Panella 1993, 663, nota 213.

⁵⁰¹ Baumann 1977, 250, pl. I.1.

⁵⁰² Opaïț 2004, 13, pl. 7.4.

⁵⁰³ Bucovală, Pașca 1988/1989, 146, pls. 9.d; 12.e; Opaïț 2004, 13, fig. 7. 3-4.

⁵⁰⁴ Dobrevă 2017, pl. VI.33-34.

⁵⁰⁵ Golofast, Ol'hovskiiy 2016, 61, fig. 8.6-8.

⁵⁰⁶ Sazanov 2002, 37, fig. 5.2.

⁵⁰⁷ Bruno, Brocchio 1991, 282, pl. CXX.169.

⁵⁰⁸ Bezeczy 2013, 162-163, pl. 56.3.

⁵⁰⁹ Robinson 1959, 108,110, M255-257; pl. 29. M 275-277.

⁵¹⁰ Bass, Doorninck 1971, 35, fig. 25.

⁵¹¹ Oleson *et alii* 1994, 16, A18, fig. 4; Tomber 1999, 313, fig. 5.86-90; Johnson 2008, 101, no. 1212.

⁵¹² Majcherek 2007,15-16, fig. 3.15-18.

⁵¹³ Tomber 2006, 168, tip 54, pl. 1.65-54-961.

⁵¹⁴ Tomber 1988, 500, nos. 374-379, fig. 19.

⁵¹⁵ Țau, Nicu 1986, 177, fig. 4.4.

⁵¹⁶ Vlasov, Smokotina, Khrapunov 2011, 189, fig. 20.1.

⁵¹⁷ Ivanova 2013, 121, fig. 16.

asemănătoare cu cea a buzei. La exterior se observă nervurile în formă de spirală. Pasta lor este similară, micacee, variind de la o culoare orange la roșu (light-red 2.5 6/6 - red 2.5YR 4/8).

Catalog

Inv. 753. Bază. Dinogetia 1957, S7, AIII, Strat, -2,30 m. DB 2,9; ÎP 6,5. (Pl. 55, 102).

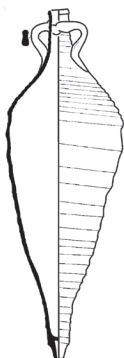
Inv. 1223. Bază. Dinogetia passim. DB 2,4; ÎP 5,9. (Pl. 55).

Inv. 2203. Bază. Dinogetia 1967, S4, T6-7, caroul 7, -2 m. DB 2,5; ÎP 6,2. (Pl. 55).

Inv. 2204. Bază. Dinogetia 1960, AIII, sub b10, -2,10 m. DB 2,8; ÎP 2,4. (Pl. 55).

Inv. 2205. Bază. Dinogetia 1966, mal sud *Praetorium*. DB 3,5; ÎP 1,6. (Pl. 55).

Amfore tip LRA 3 (Pieri A2)

Acest subtip este cel mai bine reprezentat în cadrul tipului LRA3. Este tipul clasic care are deja o a doua toartă, iar corpul devine mult mai fusiform. Acesta este subtipul cel mai răspândit, din Britannia, în nordul Mării Negre și până la Marea Roșie⁵¹⁸. S-au păstrat un singur exemplar întreg și 9 părți superioare (**258, 451, 605, 1088, 1089, 1149, 1191, 2013**). La aceste exemplare se adaugă și 8 baze de amforă (**1005, 1054, 1073, 1177, 1315, 1645**) și alte 2 baze neinventariate. Aceste baze, suferă și ele o evoluție, se schimbă din tubulare în conice, iar interiorul lor devine plin în faza finală de sfârșit de secol VI. De menționat că nu am descoperit la Dinogetia nicio astfel de bază plină din faza finală de evoluție a acestui subtip (tipul Pieri A3), ceea ce sugerează că importul acestui tip încetează către mijlocul secolului al VI-lea.

Toate exemplarele de gură descoperite au buza triunghiulară, rareori aplatizată dar nu rotunjită. Bazele exemplarelor păstrate variază de la tubular cu o ușoară concavitate internă (**1054 și una neinventariată**) la o bază conică, concavă (**1005, 1073, 1105, 1177, 1315, 1645 și una neinventariată**). Pasta este micacee, brună, cu exteriorul săpunos la atingere, culoarea este roșie brună (variind de la reddish-brown 2.5YR 5/4 la red 2.5YR 5/6). Totuși, două exemplare (**1191, 1305**) au culoarea exterioară gălbuie (very pale brown 10YR 7/3-7/4).

Catalog

Inv. 258. Partea superioară. Dinogetia passim. DT 3,5/1,5; ÎP 14. (Pl. 56).

Inv. 451. Partea superioară. Dinogetia 1950, DIII, caroul 1, -1,50 m. DG 3,6; DT 3,3/1,2; ÎP 10. (Pl. 56).

Inv. 605. Partea superioară. Dinogetia 1969, SPV, caroul 1, -3 m. DT 3/1,5; ÎP 10. (Pl. 56, 102).

Inv. 1005. Amforă, păstrată doar jumătatea inferioară. Dinogetia 1970, SPV, caroul 8, -1,40 m. DB 2; ÎP 40. (Pl. 55).

Inv. 1023. Amforă pastrată două treimi. Dinogetia passim. DT 3/1; DM 28; ÎP 62. (Pl. 55).

Inv. 1054. Bază. Dinogetia 1965, *Thermae* B, absida nord-vest. DB 2,7; ÎP 8,4. (Pl. 55).

Inv. 1073. Bază. Dinogetia passim. DB 2,1; ÎP 11,5. (Pl. 55).

Inv. 1088. Partea superioară. Dinogetia 1967, mal T7. DT 2,7/1,5; ÎP 11. (Pl. 56, 102).

Inv. 1089. Partea superioară. Dinogetia 1966, ST6, caroul 9. DT 2,5/1,5; ÎP 10. (Pl. 56, 102).

Inv. 1108. Amforă pastrată jumătatea inferioară. Dinogetia 1960, AIII, sud b16, între chiupurile 2 și 3, -2,50 m. DB 3; ÎP 32. (Pl. 55, 102).

Inv. 1149. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 4; DT 3/1,5; ÎP 9. (Pl. 56).

Inv. 1177. Bază. Dinogetia passim. DB 4; ÎP 17. (Pl. 55).

Inv. 1191. Partea superioară. Dinogetia 1954, nord suprafata D. DG 4; DT 3/1,5; ÎP 13 (Pl. 55, 102).

Inv. 1305. Partea superioară. Dinogetia 1958, S3A, caroul 30, -3,40 m. DG 4,1; DT 2,9/1,3; ÎP 10,6. (Pl. 56).

Inv. 1315. Bază. Dinogetia 1970, sud-vest *Praetorium*, -2,30 m, arsură chirpici. DB 3; ÎP 17,5. (Pl. 55).

Inv. 1645. Partea superioară. Dinogetia 1960. AIV, sub b40, -2 m. DB 2,5; ÎP 4,5. (Pl. 55).

⁵¹⁸ Vezi harta la Bezeczyk 2013, 165, fig. 25.

Inv. 2013. Partea superioară. Dinogetia 1969. DT 2,6/1,3; ÎP 10,2. (Pl. 56).

Inv. 2648. Bază. Dinogetia 1954, AI, groapa B19. DB 2; ÎP 3,4. (Pl. 56).

Inv. MNIR 17432. Amforă întregă păstrată la MNIR. Dinogetia passim. DG 3,7; DB 3,7; DM 20; Î 59,7. (Pl. 55).

Amfore imitații de LRA 3

Au fost descoperite două exemplare (**524, 1633**) cu o buză înaltă în formă de bandă, un gât îngust cilindric și două toarte foarte aplatizate atașate imediat sub buză. Aceste exemplare se diferențează prin pastă și modelarea buzei. Primul exemplar (**524**) are buza strangulată la mijloc, iar toarta are o șanțuire mediană longitudinală. Pasta este foarte fină, compactă și bogată în mica argintie. Culoarea este galbenă (reddish-yellow 7.5YR 6/6). La exterior se mai văd urmele unei vopsele alburii foarte prost păstrată. Exemplarul **1633** are buza simplă, în bandă verticală sub care se văd urmele celor două atașe superioare ale toartelor. Pasta este relativ fină, puțin micacee, cu cuarț opac subangular. Culoarea este cenușie (grey 7.5YR 6/1).

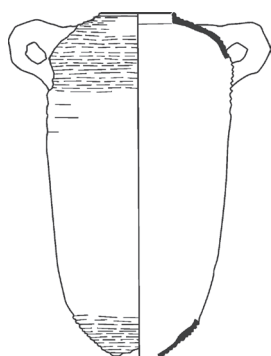
Catalog

Inv. 524. Dinogetia passim. DG 4; DT 1,8/0,7; ÎP 5. (Pl. 57, 102).

Inv. 1633. Dinogetia 1960, AIII, vest b16, arsură chiupuri. DG 3,3; ÎP 3,5. (Pl. 57).

Amfore tip LRA 4

Relativ puține exemplare din acest tip au fost descoperite la Dinogetia, cele mai multe fiind fragmente de buze și de părți superioare (**174, 658, 1090, 1158, 1197, 2092, 1431, 1580, un fragment neinventariat**), și câteva baze (**251, 2115, un fragment neinventariat**) la care se adaugă șase toarte neinventariate. Din exemplarul **2092** posedăm atât partea superioară, cât și baza lui. Acest tip are o lungă tradiție în zona levantină, încă din epoca preromană. Tipologia și evoluția acestui tip au atras atenția mai multor specialiști, cele mai complete studii fiind cele ale lui Majcherek⁵¹⁹, Pieri⁵²⁰ și Sazanov⁵²¹. Începând cu secolul al IV-lea el evoluează de la o amforă aproape ovoidal-alungită, cu umerii ridicați și cu o bază rotunjită, spre o amforă cilindrică, cu umerii puternic înclinați și cu o bază ce se îngustează treptat devenind aproape conică. Este important să reținem aceste caracteristici ale umerilor și bazelor, deoarece ajută la încadrarea cronologică a exemplarelor. Fragmentele descoperite la Dinogetia ilustrează această evoluție. Este un tip de amforă răspândit din Atlantic⁵²² pâna la Quana' (Yemen)⁵²³. Fiind cunoscut în toate siturile importante din bazinul pontic precum și în cel mediteranean, o prezentare a tuturor analogiilor ar fi zadarnică.

Subtipul de secol IV este reprezentat de exemplarul **1158** caracterizat de o gură cu o buză extrem de puțin înălțată, de numai 2-3 mm, plană la partea superioară și teșită oblic spre interior. Umerii sunt foarte bombați, toarta în formă de urechiușă se prinde în apropierea buzei și părții superioare a corpului. În zona atașului inferior al toartei, corpul prezintă o bandă de 7-8 striuri bine adâncite. Probabil că aceste striuri aveau funcția de a asigura o aderență mai bună a toartei la corpul vasului. Barbotina care se adaugă, de regulă sub buză, este aproape nesemnificativă. Pasta acestui subtip diferă de cea a subtipurilor datate în secolele al V-lea-al VI-lea, deoarece este foarte dură cu unele largi incluziuni de calcar (3-4 mm), vizibile la interiorul și exteriorul pereților. Destul de frecvente sunt mai multe bucăți de argilă feruginoasă și rar cuarț gălbui rotunjit. Culoarea exterioară este roșie-brună (red 10R 5/6-5/8), iar miezul este cenușiu (weak red 10R 5/2). Acest exemplar este similar – ca pastă și morfologie – cu o amforă din Agora

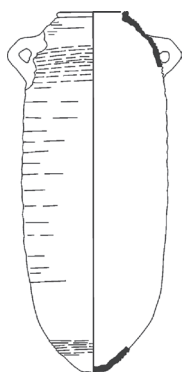
⁵¹⁹ Majcherek 1995.

⁵²⁰ Pieri 2005, 104-114.

⁵²¹ Sazanov 2017.

⁵²² Fernández 2012, 357, fig. 3. 22-25.

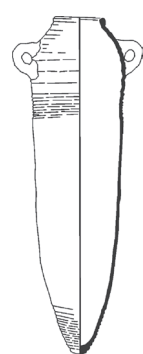
⁵²³ Sedov 1996, 28, pl. 2b.

Atenei (inv. P 28298). Cu toate acestea, atelierul care fabricau în pastă brună, tipică, lucrau în paralel cu acest atelier, după cum arată niște amfore de diferite sub-module, de 15, 25 și 30 litri, publicate de Șenol⁵²⁴. Apropiat de această variantă este și fragmentul **1090** cu buza rotunjită și puternic răsfrântă spre exterior, având umărul foarte puțin înclinat. Pasta acestui subtip, ca și cea a subtipului de secol VI (**1431**, **1580**), este cea bine cunoscută, fiind fină, compactă, cu mult cuarț cenușiu gălbui și rotunjit, care nu e vizibil cu ochiul liber. Culoarea ei este brun roșcată (yellowish-red 5YR 5/6-5/8). Această variantă cu buza teșită oblic are paralele în Phocaea⁵²⁵.

Următorul subtip este cel mai bine reprezentat la Dinogetia și se datează cca. 425-475 d.Chr., având bune paralele în descoperirile de la Topraichioi și Halmyris⁵²⁶. Din exemplarul **2092** ni s-au păstrat porțiuni din partea superioară, corp cu o toartă și bază. Buza are o

șanțuire puternică interioară, umerii sunt mult mai înclinați, iar partea inferioară este conică, terminându-se cu o bază largă de 5 cm. O buză cu o șanțuire interioară asemănătoare are și exemplarul **1197**. O variantă de buză este cea rotunjită și puțin diferențiată de umăr (**658**), în timp ce o altă variantă are buza ascuțită la partea superioară (**174**); ea are bune paralele la Halmyris⁵²⁷, Taragona⁵²⁸ și în epava Dramont „E”, datată în 425-455⁵²⁹.

Probabil că exemplarul **2209**, care are o buză rotunjită și mai înaltă de un centimetru, poate fi atribuit primei jumătăți sau mijlocului secolului al VI-lea, având bune analogii în epava La Palud⁵³⁰, în timp ce **174**, cu o buză înaltă de 1,5 cm și ușor teșită la vârf, ar putea aparține celei de a doua jumătăți a secolului al VI-lea sau chiar începutul secolului al VII-lea. Așa cum am menționat mai sus, doar trei baze de amfore s-au păstrat, ele putând fi atribuite sfârșitului secolului al V-lea – sfârșitului secolului al VI-lea, ele marcând o evidentă reducere a dimensiunilor. Astfel, **2115** are un diametru de 3,3 cm, **251** are 3 cm, iar **2208** are 2,5 cm. Remarcabilă este pasta lui **251**, care este cenușie deschis (light grey 10YR 7/2), în timp ce pasta ultimului exemplar (neinventariat) este mult mai nisipoasă, iar culoarea este roșie-gălbuie (reddish yellow 5YR 6/6- 6/8).

Catalog

Inv. 174. Partea superioară. Dinogetia 1954, Bb?. DG 11; ÎP 7. (Pl. 57, 102).

Inv. 251. Bază. Dinogetia Bb.? 56 C. DB 3; ÎP 6,2. (Pl. 59, 102).

Inv. 658. Partea superioară. Dinogetia 1953, b9. DG 11, 6; ÎP 18. (Pl. 57, 102).

Inv. 1090. Partea superioară. Dinogetia 1965, *Thermae* B, apside nord-vestică. DG 13; ÎP 4. (Pl. 58, 103).

Inv. 1158. Partea superioară. Dinogetia 1970, 2m vest *Domus*, strat arsură. DG 10; DT 3,5/2; ÎP 15. (Pl. 57, 103).

Inv. 1197. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 12; ÎP 5. (Pl. 58, 103).

Inv. 1431. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 10; ÎP 8,5. (Pl. 58).

Inv. 1580. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 11; ÎP 10,5. (Pl. 58).

Inv. 2092. Partea superioară. Dinogetia 2002, MSD carourile 6-7. DG 11,4; DT 3,3/2,1; ÎP 18. (Pl. 59).

Inv. 2115. Bază. Dinogetia 1970, CL. T13 mal. ÎP 4. (Pl. 59).

Inv. 2208. Bază. Dinogetia passim. DB 2,7; ÎP 1,4. (Pl. 59).

Inv. 2209. Partea superioară. Dinogetia 1969, SPV, caroul 4, -2,40 m. DG 10; ÎP 8,5. (Pl. 58).

⁵²⁴ Șenol (2009, 257-258, catalog no. 94-96)

⁵²⁵ Firat 2013, 77, cat. no. 17.

⁵²⁶ Opaț 2004, 22.

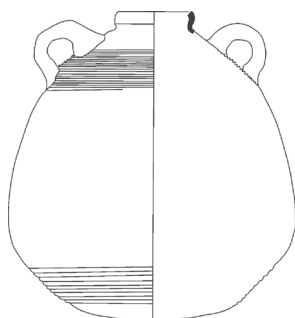
⁵²⁷ Opaț 1991b, 143, no. 82, pl. 13.82.

⁵²⁸ Macias Solé, Remolà Vallverdú 2000, 489, fig. 3/8; Remolà Vallverdú 2000, fig. 86. PER/22-8.

⁵²⁹ Santamaria 1995, 62, "amphorae A.D 05/83", fig. 45.

⁵³⁰ Long, Volpe 1998, 337-338, fig. 300, n. 86

Amfore tip LRA 5

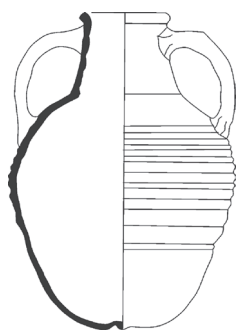
A fost descoperit un singur exemplar fragmentar ce păstrează o parte din gât, umăr și o toartă (**2045**). Toarta este ovoidală în secțiune, în formă de ureche, mai îngustată spre atașul superior (3,5 cm) și mai lărgită spre cel interior (4,5 cm). Toarta are la exterior două nervuri proeminente, separate de o șanțuire largă. Pasta este dură, compactă, puțin supra-arsă, nisipoasă și are o culoare brun deschis la suprafață (very pale brown 10YR 7/3-7/4). Miezul este cenușiu (dark grey 10YR 4/1-5-1). Pe suprafața toartei se observă, către mijlocul ei, niște adâncituri neregulate create înainte de ardere, provocate probabil de așezarea amforei pe un suport în timpul procesului de uscare. Suprafața vasului este ușor abrazivă.

Acest tip este relativ puțin răspândit pe coasta nordică⁵³¹ și vestică⁵³² a Mării Negre, dar relativ bine reprezentat la Pompeiopolis în nordul Anatoliei⁵³³. Apare și în Spania la Tarraco⁵³⁴.

Catalog

Inv. 2045. Partea superioară. Dinogetia passim. DT 3,5/2,3; ÎP 4,5/2,5. (Pl. 60).

Amfore tip Antonova 8

Această amforă cu gura largă, dintre care două exemplare au buza rotunjită, iar al treilea o are ușor rectangulară spre exterior, gât scurt, cilindric și corpul globular așezat pe o bază largă, concavă și cu buton central, apare pe mai multe situri din provincia Scythia din a doua jumătate a secolului al VI-lea. Pasta este dură, compactă, brună cenușie (light grey 10YR 7/2-very pale brown 10YR 7/3). Exteriorul are o culoare deschisă (pale yellow 2.5Y 8/2). De la Dinogetia ni s-au păstrat doar trei buze (**1327**, **1846**, **1291**). A fost executată în diferite volume, variind de la 4,7 l⁵³⁵, la 8 l⁵³⁶ și 17,7 l⁵³⁷. Este prezentă, deși în proporții limitate, atât pe coasta vestică, cât și nordică a Mării Negre⁵³⁸. Originea ei este în Cilicia⁵³⁹.

Catalog

Inv. 1291. Partea superioară. Dinogetia 1958, S3A, caroul 29, -3 m. DG 12; DT 3,5/2,5; ÎP 5. (Pl. 60, 103).

Inv. 1327. Partea superioară. Dinogetia 1965, S5, b4, umplutură. DG 9; ÎP 7. (Pl. 60, 103).

Inv. 1846. Fragment gura. Dinogetia passim. DG 13; ÎP 5. (Pl. 60).

Amfore nord-africane

Recentele observații arheometrice precum și ceramologice privind prezența unui strat de rășină și a unor reziduri de vin în interiorul unor tipuri de amfore nord africane au propus folosirea unora din aceste vase la transportul de vin nord african⁵⁴⁰. Printre acestea se numără tipurile Keay 25, subtipul 3/Bonifay IIIB și Keay 26/Spatheion/Bonifay 31-33.

⁵³¹ Chersones: Romanchuk, Sazanov, Sedikova 1995, 23, pl. 3. 29; Sazanov 1991, 68, fig. 10.10-13; Golofast, Ryzhov 2013, 86, fig. 40.1-4; Il'chyovka: Sazanov 2000, 226, fig. 9.1.

⁵³² Opaïț 2004, 23, pl. 8.1-4; Opraș 2003, 69, pl. XXIII.109; Biernacki, Klenina 2015, 111, fig. 13.

⁵³³ Opaïț 2018, 702, figs. 21-22.

⁵³⁴ Macias Solé, Remolà Vallverdú 2000, 489, fig. 3.9-10.

⁵³⁵ Zemer 1978, 79, pl. 23.67.

⁵³⁶ Ferrazzoli, Ricci 2010, 818.

⁵³⁷ Opaïț 2004, 27.

⁵³⁸ Opaïț 2004, 26-27, pl. 16.1-3.

⁵³⁹ Ferrazzoli, Ricci 2010, 818, fig. 7.37-39.

⁵⁴⁰ Bonifay 2007; Woodworth 2015.

Amfore africane 3 B

Un fragment de gură (**2082**) care este evazată și cu o buză mică, ce atârână ușor, are o pastă roșie (10R 4/8-5/8), cu multe incluziuni albe și calcaroase, se poate include probabil în acest tip, 3B. Fragmentul ceramic este însă prea mic pentru a putea fi foarte siguri că nu aparține tipului Spatheion.

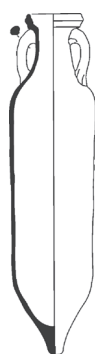
Acest exemplar poate proveni din zona central tunisiană. Un fragment de bază (**256**) se poate adăuga probabil tot acestui tip de amforă.

Catalog

Inv. 256. Bază. *Dinogetia passim*. DB 4; ÎP 20. (Pl. 61, 103).

Inv. 2082. Fragment gură. *Dinogetia* 1984, D, S3, carourile 2-6. DG 14; ÎP 4,5. (Pl. 61).

Amfore tip Spatheia

Cele mai frecvente spatheia aparțin tipului 1 conform tipologiei lui Bonifay⁵⁴¹. Printre acestea cel mai mult predomină grupul cu o pastă roșie cărămizie. Două dintre ele (**1086, 2141**) sunt identice atât ca detaliu morfologic, cât și ca pastă, roșie orange (red 2.5YR 5/8) și înveliș exterior alburii verzui (pale yellow 2.5Y 8/2). Alte trei exemplare (**1584, 2137, 2173**), o toartă (**2061**) și o bază (**1155**) au o argilă roșie cărămizie (red 10R 5/6-5/8) și fără urme de înveliș exterior. Pentru aceste două grupuri se poate presupune o origine nord-tunisiană, (Cartagina ?). Este frecvent întâlnit la Dunărea de Jos la Noviodunum⁵⁴², Tomis, Halmyris, Fântâna lui Bujor, Ostrov⁵⁴³, Novae⁵⁴⁴, Iatrus⁵⁴⁵, Pontes și Boljetin⁵⁴⁶. Interesant este că nu apare în nordul pontic, ceea ce ar putea sugera un anume tip de comerț dirijat.

Un grup aparte este constituit de **Spatheia tip 3**, reprezentat de părțile superioară și inferioară ale aceleiași amfore (**2112**), o gură (**1326**) și **două baze neinventariate**. Toate sunt realizate dintr-o pastă alburie-cenușie specifică unor ateliere tunisiene în secolul al VI-lea⁵⁴⁷.

Dacă tipul 1 se datează cu precădere în secolul al V-lea, tipul 3 se datează spre ultimul sfert al secolului al VI-lea și începutul secolului al VII-lea. Este frecvent întâlnit la Dunărea de Jos⁵⁴⁸.

Catalog

Inv. 1086. Partea superioară. *Dinogetia* 1961, AIII, est b8. DG 11; ÎP 5. (Pl. 61, 103).

Inv. 1155. Bază. *Dinogetia* 1949, caroul 17. DB 4; ÎP 28,5. (Pl. 61, 103).

Inv. 1326. Partea superioară. *Dinogetia* 1957, AIII, caroul 16, -2,30 m. DG 5; ÎP 2,8. (Pl. 61, 103).

Inv. 1584. Partea superioară. *Dinogetia passim*. DG 11; ÎP 4,5. (Pl. 61).

Inv. 2061. Toartă. *Dinogetia passim*. DT 2,7-1,3; ÎP 9,5. (Pl. 61).

Inv. 2112. Gura, începutul gâtului și al toartei. *Dinogetia* 1960, AIII, nord b19. DG 6,8; DT 1,4/1,1; DB 3,5; ÎP 9. (Pl. 61, 103).

Inv. 2137. Fragment gură, începutul gâtului și al toartei. *Dinogetia* 1950, IV, 1-SI. DG 12; ÎP 5,3. (Pl. 61, 103).

Inv. 2141. Partea superioară. *Dinogetia* 1958, S3. DG 11,6; ÎP 4. (Pl. 61, 103).

Inv. 2173. Fragment gură. *Dinogetia passim*. DG 10,8; ÎP 2,9. (Pl. 61).

⁵⁴¹ Bonifay 2004, 125, fig. 67.

⁵⁴² Barnea, Barnea 1984, 102, pl. VIII.1.

⁵⁴³ Opaț 2004, 33, pl. 22.1-3.

⁵⁴⁴ Biernacki, Klenina 2015, 113, fig. 14.1-2.

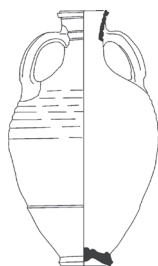
⁵⁴⁵ Böttger 1982, 52, tip III.3, pl. 28.169, 341, 342.

⁵⁴⁶ Bjelajac 1996, 89, fig. XXXI.163-164.

⁵⁴⁷ Bonifay 2004, 127, fig. 69. B-C.

⁵⁴⁸ Bjelajac 1996, 89-91, fig. XXXI.166-182; Falkner 1999, 251-252, no 1054, fig. 9.53; Opraș 2003, 51-52, pl. XVII.1-3; Opaț 2004, 33, pl. 22.1-3; Swan 2019, 526, pl. 20.24.6a.569-577; Hristov 2019, 107, no. 3. Pentru o sinteză a prezenței acestei amfore în zona balcano-pontică vezi: Opraș, I.C., *From the Exarchate of Africa to Lower Danube Frontier: Considerations on Bonifay Type 33 / Berenice LRA 8a / Spatheion Containers during the Last Decades of the Limes (Late 6th – Early 7th c.)*, in print.

Amforă siciliană tip Keay 52

O singură toartă atestă prezența inedită a unei amfore de tip Keay 52. Acest tip mai este atestat în provincia Scythia la Tomis și Halmyris⁵⁴⁹.

Catalog

Inv. 2116. Toarta. Dinogetia 1960, AIII, -2,20m, 5m vest b10. DT 3/3.2; ÎP 15. (Pl. 61, 103).

Amforele vest-pontice (Kuzmanov XV și XVI / Opaït B V)

Tipurile Kuzmanov XV și XVI reprezintă de fapt același tip, primul fiind cel timpuriu, de la sfârșitul secolului al IV-lea până la sfârșitul secolului al VI-lea, iar celălalt din a doua jumătate a secolului al VI-lea până la începutul secolului al VII-lea, existând o scurtă perioadă de suprapunere, de aceea am decis să le denumim Kuzmanov XV și XVI⁵⁵⁰. Deosebirile evidente care există între aceste două subtipuri se datorează evoluției pe care a cunoscut-o această amforă timp de mai bine de 200 ani. Interesantă este și apariția, probabil în secolul al VI-lea, la Novae, a unei variante „amforă de masă” în cadrul acestui tip, dovadă a popularității locale cunoscute de această amforă⁵⁵¹.

Subtipul **Kuzmanov XV** are o înălțime care variază între 45-60 cm, iar diametrul maxim între 15-20 cm, existând vase de diferite capacități. El poate fi împărțit în două variante: A și B.

Varianta A (368, 1014, 1015, 1016, 1018, 1027, 1031, 1039, 1094, 1181, 1241, 1277, 1292, 1319, 2014), are un corp și gât cilindric, buza este masivă și rotunjită, toartele se prind la mijlocul gâtului și pe umăr, iar corpul se termină într-un picioruș conic, plin, astfel că în interior se observă o bucată masivă de argilă împinsă spre interior pentru a astupa bine baza vasului. Pasta este fină, cu incluziuni albe (foraminifera?) și brune, chiar mai mici decât cele albe, invizibile cu ochiul liber și foarte rar cuarț gălbui, rotunjit. Culoarea este orange (red 2.5YR 5/8). Are bune analogii în fortificațiile de la Dunărea de Jos, fiind descoperită la Novae⁵⁵², Iatrus⁵⁵³ și Dichin⁵⁵⁴.

Catalog

Inv. 368. Amfora întregă, mai puțin gâtul, gura și toartele. Dinogetia 1950, I, caroul 7, -1,20 m. DM 19,5; ÎP 19. (Pl. 63).

Inv. 1014. Amforă întregă. Dinogetia 1962 A, locuința romană, sub b5, sud-est. DG 9; DB 3,2; DM 16,9; DT 3,2/2,3; ÎP 52,6. (Pl. 62)

Inv. 1015. Amforă întregibilă. Dinogetia passim. DG 9; DM 18,4; DT 2,8/2,2; ÎP 44,5. (Pl. 63).

Inv. 1016. Amforă întregă. Dinogetia 1960, AIII, camera II, arsură chirpici. DG 10,1; DB 3,4; DM 17,8; DT 3,9/2,5; ÎP 60. (Pl. 62).

Inv. 1018. Amforă întregibilă. Dinogetia passim. DG 9,7; DB 3; DM 14,9; DT 2,8/2,2; ÎP 43,5. (Pl. 63).

Inv. 1027. Amforă fragmentară. Dinogetia 1954, A1, caroul 18, -2,55m. DB 2,7; DM 21; DT 4,6/2,4; ÎP 40. (Pl. 63).

Inv. 1031. Amforă întregibilă. Dinogetia passim. DG 10,6; DB 4,2; DM 17; DT 3,1/2,2; ÎP 55. (Pl. 62).

Inv. 1039. Amforă, partea superioară. Dinogetia 1950, I., caroul 7, -1,20m. DM 20,5; DT 3,8/2,4; ÎP 35. (Pl. 63, 103).

Inv. 1094. Bază. Dinogetia 1961 passim. DB 5,5; ÎP 9. (Pl. 63, 103).

Inv. 1181. Bază. Dinogetia 1969, sud *Domus*, -1,30m. DB 3; ÎP 18. (Pl. 64, 103).

⁵⁴⁹ Paraschiv 2006, 61-62, pl. 13.8-9.

⁵⁵⁰ Kuzmanov 1985, 20-22.

⁵⁵¹ Biernacki, Klenina 2015, 115, fig. 15.

⁵⁵² Biernacki, Klenina 2015, 101, fig. 3.

⁵⁵³ Böttger 1982, 50-51, pl. 26.167, 168, 316, 317, 319, 321-323; 27. 325-327, 559; Conrad 2007, 39-40, pl. 4. 1083, 1086, 1088, 1092.

⁵⁵⁴ Swan 2019, 541, fig. 20.28. 23.640, 24a.641-645.

- Inv. 1241.** Bază. Dinogetia 1962, A, sud b5, -2,20m. ÎP 17. (Pl. 64, 103).
Inv. 1277. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 9; DT 2,8/1,7; ÎP 10. (Pl. 64).
Inv. 1292. Gură. Dinogetia 1960, AIII, sud b10. DG 11,2; ÎP 10,5. (Pl. 64, 103).
Inv. 1319. Bază. Dinogetia 1962, A, sud-est b3, -2,20m. DB 2,8; ÎP 22. (Pl. 64).
Inv. 2014. Partea superioară. Dinogetia 1969, SPV, caroul 3, -2,10 m. DG 10; DT 3,2/2,5; ÎP 15,5. (Pl. 64).

Varianta B (1028, 1030, 1038, 1154, 1314, 1320, 1322) are partea superioară asemănătoare cu a variantei A, dar corpul este conic și se termină într-un picior masiv, scund, cilindric și aproape gol la interior, putându-se observa răsucirea în spirală a bazei. Pasta este relativ asemănătoare cu a variantei A. Incluziunile nu se văd cu ochiul liber, predomină particulele albe (foraminifera și scoici fin pisate) cuarțul fin este destul de comun, de culoare opacă, de formă rotundă dar și rectangulară, rare incluziuni negre și paete de mica aurie sunt vizibile mai ales la exteriorul pereților. Culoarea este tot orange (red 2.5YR 4/8), iar exteriorul este rozaliu (light reddish brown 2.5YR 7/3-7/4). Ele sunt contemporane cu varianta A și apar în aceleași situri. Analogii există la *latrus*⁵⁵⁵ și *Dichin*⁵⁵⁶.

Catalog

- Inv. 1028.** Amforă fragmentară. Dinogetia passim. DB 4,2; DM 15,7; DT 3/2; ÎP 53. (Pl. 65).
Inv. 1030. Amforă întreagă. Dinogetia 1950. DG 9,6; DB 3,6; DM 15,5; DT 2,6/1,9; ÎP 45. (Pl. 65).
Inv. 1038. Amforă fragmentară. Dinogetia 1981, S3, caroul 20, podea secol IV. DB 4,1; DM 15; ÎP 53. (Pl. 65, 103).
Inv. 1154. Bază. Dinogetia 1971, D6, caroul 1, -1.70m. DB 3,6; ÎP 11. (Pl. 65, 103).
Inv. 1314. Bază. Dinogetia 1962, A vest b5, -2,20 m. DB 3,5; IP 6,5. (Pl. 65, 103).
Inv. 1320. Bază. Dinogetia 1968, S2, sud *Praetorium*, caroul 4, -2,20m. DB 2,8; ÎP 7. (Pl. 65, 103).
Inv. 1322. Bază. Dinogetia passim. DB 4,1; ÎP 12,5. (Pl. 65, 103).

Varianta C (1006, 1024, 1025, 1029, 1178, 1587) este reprezentată de câteva amfore fragmentare, lipsindu-le partea superioară, și două baze. Această variantă are tot corpul conic, dar se termină într-o bază conică și nu într-un picioruș. **1029** are însă partea terminală a conului foarte aplatizată. Pasta este mult mai dură decât a celorlalte variante, compactă, abundente particule brune-negre (cuarț feruginos?), incluziunile albe sunt comune, iar cuarțul foarte fin, subunghiular este mai rar. Culoarea este roșie (red 10R 4/8), iar exteriorul pereților este cenușiu (dark reddish gray 10R 4/1), acoperit de o vopsea alburie cu bună aderență. Nu suntem siguri că este un produs vest-pontic, iar viitoarele cercetări vor trebui să determine dacă este produs vest- sau sud-pontic.

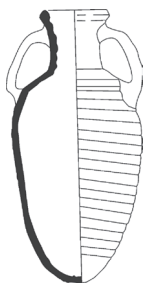
Catalog

- Inv. 1006.** Amforă fragmentară. Dinogetia passim. DM 16; DM 16,2; DB 2,5; DT 3,7/1,6; ÎP 42. (Pl. 66).
Inv. 1024. Amforă fragmentară. Dinogetia passim. DM 22; ÎP 50. (Pl. 66).
Inv. 1025. Amforă fragmentară. Dinogetia 1950, IIA. DM 18,5; DT 3,6/1,8; ÎP 30. (Pl. 66).
Inv. 1029. Amforă întregibilă. Dinogetia passim. DG 8,2; DB 3,6; DM 17; DT 3,1/2; ÎP 51. (Pl. 66).
Inv. 1178. Bază. Dinogetia 1958, S5, caroul 5, -2-2,20m. DB 3,7; ÎP 9,5. (Pl. 66, 103).
Inv. 1587. Bază. Dinogetia 1969, SPV, caroul 1, -3m. DB 2,8; ÎP 6. (Pl. 66).

Toate cele trei variante au corpul acoperit de caneluri și nervuri proeminente. Caracteristică pare să fie și acoperirea exteriorului cu o vopsea subțire, alburie. Scurgerea acestei vopsele se poate observa bine în interiorul gâtului exemplarului **1292 (Kuzmanov XV A)**.

⁵⁵⁵ Böttger 1982, 121-122, pl. 26. 320; 27. 330; Conrad 2007, 39, pl. 4, 1084, 1085, 1090, 1091.

⁵⁵⁶ Swan 2019, 543, fig. 20.29. 26648-649.

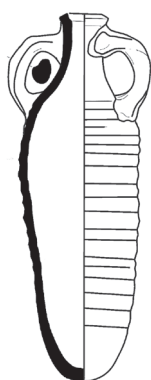

Tipul **Kuzmanov XVI** este reprezentat doar de câteva exemplare fragmentare (**129, 1087, 1303, 1392, 1393, 1525, 2090**). Numărul redus care apare în acest subtip se datorează în mod sigur afectării ultimului nivel romano-bizantin de către locuirea feudală⁵⁵⁷, deoarece în alte situri, nesuprapuse de locuirea bizantină, ca de exemplu Halmyris și Capidava, el este foarte numeros⁵⁵⁸. Acest subtip târziu are dimensiunile micșorate. Înălțimea este în jur de 30 cm, iar diametrul maxim este de 14-15 cm, deci cam jumătate din înălțime, ceea ce sugerează un vas bine proporționat. Buza vasului continuă să fie rotunjită, dar fără a fi masivă. Gura este ușor evazată, gâtul este mult mai scund, corpul este ovoidal și se termină conform analogiilor într-o bază rotunjită. Toartele se prind sub buză și pe umăr, putând avea uneori o nervură longitudinală la exterior. Corpul este acoperit de o bandă de caneluri și nervuri, doar în zona unirii umărului cu corpul. Pasta este dură, compactă, iar incluziunile brune-negre (nuclee de oxid de fier) pot fi mai multe, ca în **1303** și **129**, sau mai rare, ca în **1392, 1393** sau **2090**. Un exemplar, **129**, are în plus și paiete de mica aurie. Culoarea este orange (red 10R 5/8). Există și exemplare supra-arse de culoare cenușie cum ar fi **1087** și **1525**, dovadă că dacă nu erau fisurate, puteau fi folosite la export. Este acoperit doar de o angobă proprie. Pereții sunt relativ subțiri de 0,7-0,8 cm, singura excepție fiind **129**, care are pereții aproape dubli, de 1,5 cm. Capacitatea lui oscilează între 2 și 3 litri. Este frecvent în fortificațiile de la Dunărea de Jos și vestul pontic⁵⁵⁹.

Catalog

- Inv. 129.** Fragment parte superioară. Dinogetia 1962, sub b1, arsură chirpici . DT 2,5/1,5; ÎP 16. (Pl. 67).
Inv. 1087. Fragment parte superioară. Dinogetia passim. DG 8; ÎP 10,5. (Pl. 67, 103).
Inv. 1303. Fragment parte superioară. Dinogetia 1954, A1, nord b19. DT 2,8/1,8; ÎP 12. (Pl. 67, 103)
Inv. 1392. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 7,9; DT 2,5/1,7; ÎP 27. (Pl. 67, 103).
Inv. 1393. Partea superioară. Dinogetia 1960, AIII, est b18, -2m. DG 8,8; DT 2,7/2; ÎP 18. (Pl. 68, 103).
Inv. 1525. Fragment gură. Dinogetia 1958, S5, caroul 6, -2,50-2,80m. DG 8,8; ÎP 4. (Pl. 67).
Inv. 2090. Profil aproape complet, restaurată. Dinogetia 2002, MSD, caroul 2; DG 8,3; DT 2,2-1,8; DM 14,2; Î 30. (Pl. 68).

Amfore tip Opaț BV

Un număr de șase exemplare (**247, 997, 1009, 1299, 2059, unul neinventariat**) aparțin unui tip de amforă de mici dimensiuni ce apare destul de frecvent în provincia Scythia pe nivelurile de la sfârșitul secolului al VI-lea și începutul secolului al VII-lea. Gura este mică, oscilând între 3,7-4 (**247, 997, 1009, 1299**) și 5,4 cm (**2059**). Se observă totuși că exemplarul cu diametrul cel mai mare este și cel mai bine lucrat, în timp ce celelalte arată o anumită neglijență în fabricație. Corpul este cilindric, iar toartele sunt aproape rectangulare în secțiune. Pe gât și pe corp apar caneluri largi. Pasta este destul de fină și compactă, în ciuda aspectului grosier al fasonării vaselor. Pasta are foarte mici incluziuni albe ce sunt destul de comune, rare incluziuni brune și puțin cuarț opac unghiular. Culoarea este orange (red 2.5YR 5/8). Ușoare urme de vopsea albă pot fi văzute la exterior. Capacitatea este de cca. 1,8 litri. Este bine reprezentată pe nivelele de sfârșit a secolului al VI-lea și începutul secolului al VII-lea la Dunărea de Jos, ajungând ocazional până la Dunărea de mijloc⁵⁶⁰. Nu excludem o fabricare locală a acestei amfore.

Catalog

- Inv. 247.** Partea superioară. Dinogetia 1953, b9. DG 4,2; ÎP 8,8. (Pl. 69, 103).
Inv. 997. Partea superioară. Dinogetia 1958, S3A, caroul 26, -3m. DG 3,7; ÎP 3,3. (Pl. 69).
Inv. 1009. Partea superioară. Dinogetia 1960, AIII, nord b16. DG 4,5; DT 2,5/1,5; ÎP 27. (Pl. 69).

⁵⁵⁷ Situația aceasta exista de exemplu la Iatrus sau la Dichin, care a fost distrus la c. 580 d.Chr.

⁵⁵⁸ Opaț 1991a, 141, figs. 11.71; 12.72-74; Opraș 2003, 76-79, pl. XXV.130-132; 26; XXVII.154-158.

⁵⁵⁹ Opaț 2004, 28-29, pl. 17.5, 8; Bjelajac 1996, 81, fig. XXVIII.152-154; Hristov 2019, 107, no. 1-2.

⁵⁶⁰ Opaț 2004, 29, pl. 18.1; Opraș 2003, 79-81, pl. XVII.159-162; XXVIII.163-167.

Inv. 1299. Partea superioară. Dinogetia 1958, S3A, caroul 31, -4,20m. DG 4,2; DT 1,8/1,4; ÎP 11. (Pl. 69, 103).

Inv. 2059. Fragment partea superioară. Dinogetia passim. DG 5,4; DT 2,3/1,5; ÎP 7 (Pl. 69, 103).

Amfore de origine necunoscută

1. Un tip de amforă romană timpurie este reprezentat de trei fragmente **538, 1590**. Din ele se păstrează puțin din gură și o parte din toartă. Gura destul de largă și toarta masivă, cu slabe caneluri longitudinale la partea superioară, se prinde cam la 2 cm sub buza aplatizată, cu slabe nervuri la partea superioară. Atât gura, cât și toarta sugerează o amforă destul de mare. Exemplarele au buza fie rectangulară, fie ușor unghiulară. Pasta acestor exemplare este compactă cu o ruptură regulată. Există numeroase incluziuni foarte mici, negre, rotunjite (piroxen?), rare incluziuni brune (oxizi de fier?), iar cuarțul sub-rotunjit este comun. Culoarea este orange (red 10R 5/8). La exterior se mai vede o slabă vopsea roșie-brună (red 10R 4/8). Contextul descoperirii sugerează o datare în secolele al II-lea și al III-lea. O origine sud pontică nu este exclusă.

Catalog

Inv. 538. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 11,2; DT 2,3/4,5; ÎP 4,7. (Pl. 70).

Inv. 1590. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 9,8; DT 4,7/2,6; ÎP 6,5. (Pl. 70).

2. Destul de apropiat tipologic este și exemplarul **2058**, dar dimensiunile lui sugerează o amforă mai mare. Buza este tot oblică la exterior, ușor atârând la partea inferioară. Toarta este masivă și se prinde tot la 2 cm sub buză. Incluziunile dominante sunt cuarțul opac, semirotunjit, iar particulele brune (oxizi de fier?) și cele albe (calcar și puține scoici) sunt destul de comune. Particulele negre, rotunjite (piroxen?) sunt extrem de rare. O datare în secolele al II-lea și al III-lea este posibilă.

Catalog

Inv. 2058. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 14; DT 4,9/3,4; ÎP 12. (Pl. 70, 104).

3. Exemplarul **2096** are o morfologie ce pare inspirată de amforele sinopeene de tip „carrot”. Astfel, gura este mică cu o buză ușor răsfrântă spre exterior și separată printr-o șanțuire adâncă de gâtul tronconic de dimensiuni mijlocii. Toarta se prinde la 2 cm sub buză, este plată și puternic supraînălțată, amintind cumva de amforele Kapitän 2. Două nervuri, paralele, proeminete se văd la exteriorul toartei. Atașarea gâtului de umăr este vizibilă atât la interior, cât și la exterior.

Pasta este fină, compactă, incluziunile nu sunt vizibile cu ochiul liber. Foraminifera este comună, iar particulele brune și cuarț rotunjit, probabil chiar nisip de cuarț, sunt prezente, dar în proporții mai mici. Culoarea este orange (red 2.5YR 5/8), exteriorul este înșă mai închis la culoare (light reddish brown 2.5YR 7/4).

Catalog

Inv. 2096. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 6,4; DT 4,4/1,8; ÎP 15. (Pl. 70).

4. **2168** este tot o parte superioară de amforă căreia înșă îi lipsesc toartele, păstrate fiind doar urma atașelor superioare. Interesant este că amfora nu are buză, vasul terminându-se cu partea superioară a gâtului, ce este doar ușor fățuită. În mod normal la această parte, fie se adăuga un rulou de ceramică, fie se îndoia partea superioară a gâtului. Gâtul este tronconic, lărgindu-se spre umeri, o formă ce este comună amforelor de tip „carrot”. Pasta este foarte fină și compactă, calcaroasă, cu unele incluziuni vizibile. Culoarea este galbenă (reddish-yellow 7.5YR 6/6). Se datează prin context în secolele al IV-lea - al V-lea.

Catalog

Inv. 2168. Partea superioară. Dinogetia 1957, AIII, strada romană, -2,30m. DG 6,6; ÎP 13. (Pl. 70, 104).

5. Amfore terminate în buton conic

Partea inferioară a unei amfore, terminată într-o mică bază conică (**253**), are o grosime a pereților de 1,2 cm. Pasta este dură, compactă, cu rare incluziuni rotunde, brune și mult calcit; ocazional apar și incluziuni negre (piroxen?). Culoarea este roșie (light red 2.5YR 6/6). Alte două baze, de formă similară (**1233**, **1310**), au o pastă dură, compactă, cu puțin cuarț unghiular cenușiu și mici incluziuni brune. Culoarea miezului este cenușie (dark gray 2.5 Y4/1), iar exteriorul este cafeniu închis (reddish yellow 7.5YR 6/6). Aceste piese pot fi o eventuală variantă a lui **253**. Contextul descoperirii sugerează o datare în epoca romană târzie.

Catalog

Inv. 253. Partea inferioară, conică, terminată într-un buton mic, conic, separat de baza amforei printr-o mică strangulare. Dinogetia 1957, AIII, strada romană, -2,30 m. DB. 3,8; ÎP 8,5. (Pl. 71, 104).

Inv. 1233. Partea inferioară, conică. Dinogetia 1959, S3, b1, caroul 8, -2,30. DB 2,2; ÎP5,5. (Pl. 71).

Inv. 1310. Partea inferioară, conică. Dinogetia 1957, D13, -2 m. DB 1,8; ÎP 4,5. (Pl. 71).

6. Din exemplarul **1161** se păstrează doar o mică parte din buză și gât, precum și o toartă. Buza este doar ușor îngroșată, de formă ovoidală, gâtul pare a fi relativ scurt, iar toarta, rotundă în secțiune, se atașează sub buză, acoperind-o parțial. Pasta este relativ dură, cu degresant destul de fin, format din cuarț cenușiu abundent, mici particule brune (oxid de fier?) și rar piroxen. Culoarea este bej-maronie (reddish-yellow 5YR 6/8). Slip propriu. Prezența piroxenului în pastă pare a sugera o eventuală origine sud-pontică.

Catalog

Inv. 1161. Parte superioară. Dinogetia 1970, la 10 m de colțul de sud vest *Praetorium*, -2,30 m, arsură de chirpici. DG 12; DT 2,5/2,3; ÎP 11. (Pl. 71).

Un grup de trei fragmente de bază (**115**, **1109**, **1123**) aparțin unor amfore terminate într-o bază lungă conică. Deoarece tipurile din care ele fac parte sunt diferite, le vom prezenta separat.

7. Baza **115** este înaltă de cca. 8 cm, prezentând ușoare caneluri la exterior. În spărtură se observă cum piciorul, aproape cilindric, se atașează părții terminale, conice a amforei. Este asemănător amforelor de tip spatheion, dar pasta este deosebită de a amforelor nord africane. Deoarece știm însă că aceste vase au fost imitate și în afara Africii⁵⁶¹, nu excludem ca acest exemplar să fie o astfel de imitație. Pasta este compactă, fină, bine epurată cu incluziuni vizibile doar cu lupa. Predomină cuarțul rotund și semiunghiular de culoare cenușiu-gălbuie, rare, mici particule albe (scoică?), rare incluziuni brune, unghiulare sau rotunjite (mineral de fier?). Slipul este propriu. Culoarea este orange (reddish yellow 5YR 6/8). Contextul descoperirii pare a sugera o datare în epoca romană târzie.

Catalog

Inv. 115. Bază. Dinogetia 1969. est b165, -0,60m, sud *Praetorium*. DB 3; ÎP 15. (Pl. 71).

8. Fragmentul de bază **1109** este oarecum asemănător cu **115**, dar este gol la interior. Spiralele ce se observă la interior indică clar că această parte nu a fost adăugată, ci creată dintr-un singur segment cu partea inferioară a vasului. Din păcate lipsește partea terminală, vârful bazei. La exterior se observă slabe caneluri în spirală, ce devin mult mai accentuate pe partea inferioară a corpului. Pasta este și mai fină decât a exemplarului **115**, este compactă, predominantă cuarțul fin și translucid, rare particule fine de culoare neagră și brună. Culoarea este orange (reddish yellow 5YR 6/6). La exterior are un strat subțire de înveliș („skin”) gălbui. Contextul descoperirii sugerează o datare în epoca romană târzie.

⁵⁶¹ Bonifay 2014, 84-85.

Catalog

Inv. 1109. Parte inferioară. Dinogetia 1965, *Thermae*, B. DB (păstrat) cca. 3; ÎP 13. (Pl. 71).

9. Bază de amforă **1123** se păstrează în întregime. Piciorul conic este mult mai larg și se continuă cu partea inferioară a amforei, a cărei lărgime sugerează un corp larg, poate aparținând unei variante de amforă de tip burduf. Caneluri proeminente, în spirală, apar pe piciorul conic și se continuă pe partea inferioară a amforei. Pasta este compactă, dură, bine epurată, cu multe incluziuni brune (minereu de fier?), multe dintre ele pătrunzând și fiind vizibile și la suprafața amforei, frecvente spații longitudinale, neregulate lăsate probabil de calcinarea particulelor calcaroase, rare particule de cuarț unghiular, cenușiu. Culoarea este bej închis (light reddish brown 5YR 6/4-reddish yellow 5YR 6/6). Exteriorul este acoperit de un înveliș gălbui deschis (2.5Y 8/2). Se datează probabil tot în epoca romană târzie.

Catalog

Inv. 1123. Parte inferioară. Dinogetia passim. DB 2,5; ÎP 13. (Pl. 71).

10. Bază conică de amforă. Este posibil ca acest fragment să aparțină unei amfore de tip „carrot”. La exterior se mai observă o linie adâncită în zona unde micul con a fost amplasat pe segmentul final al corpului pentru a completa închiderea vasului. Pasta este compactă cu rare incluziuni brune, unghiulare, rare particule albe (scoică?), frecvent cuarț translucid, rar cuarț gălbui-cenușiu, rare paiete de mica aurie. Culoarea este maronie deschis (light brown 7.5YR 6/4-reddish yellow 7.5YR 6/6). Este posibil să aparțină unei amfore provenind probabil tot dintr-un centru sud-pontic ce imită amforele de tip „carrot” sinopeene. O pastă asemănătoare are un fragment de gură descoperit la Ibida, dar care are o pastă mai grosieră⁵⁶².

Catalog

Inv. 1228. Bază conică. Dinogetia 1969, SPV, caroul 7, -2,80 m. DB 1,8; ÎP 9. (Pl. 72).

11. Trei baze de amforă (**379,1204, 1231**), foarte conice și cu o pastă asemănătoare constituie un grup distinct în cadrul acestor amfore de proveniență necunoscută. Bazele sunt extrem de ascuțite, ultimele două având chiar o mică strangulare înainte de vârf. Caneluri marcante în spirală apar mai ales pe primul exemplar, și ceva mai estompate pe celelalte două. Pasta este compactă, relativ bine epurată, cu frecvente incluziuni brune, unghiulare, rar foraminifera. Culoarea este roz deschis (pink 7.5YR 8/3-8/4). La exterior are un înveliș („skin”) destul de subțire, de culoare gălbuie cu tente verzui (pale yellow 2.5Y 8/3-8/4). Contextele de descoperire sugerează o datare în secolul al IV-lea d.Chr., deși exemplarul **1204** apare pe un nivel timpuriu, de secol al III-lea. Două exemplare descoperite la Iatrus, aproape întregi, cărora le lipsește partea superioară, au corpul fusiform și decorat cu caneluri dese, terminându-se într-o bază conică, puternic torsionată. Ele au fost datate din perioada romană timpurie până în cea romană târzie⁵⁶³.

Catalog

Inv. 379. Parte inferioară. Dinogetia 1962, sud-vest b5, -2,30m; DB 2; ÎP 16. (Pl. 72, 104).

Inv. 1204. Parte inferioară. Dinogetia 1969, SPV, caroul 3, -3,20m. DB 2,5; ÎP 9. (Pl. 72).

Inv. 1231. Parte inferioară. Dinogetia 1960, AIII, sub b10, -2,10m. DB 2,3; ÎP 10,5. (Pl. 72).

12. Două fragmente de parte superioară, **2113** și **2114** au o buză aplatizată, ușor oblică și cu partea inferioară atârând ușor. Toarta se prinde la 2 cm sub buză, este masivă și ovală în secțiune. Pasta este compactă, bine epurată, puțin cuarț unghiular, cenușiu, foraminifera este destul de comună, rare particule

⁵⁶² Opaîț, Paraschiv 2012, 118, figs. 10-11.

⁵⁶³ Conrad 2007, 40, tip III.5, 121, fig. 3. 878, 1095, 1097.

brune. Miezul pereților este brun (light brown 7.5YR 6/3-6/4), iar marginile sunt brun deschis (light redish brown 5YR 6/4). Un exemplar fragmentar apare și la Ibida fiind datat în secolele I-II d.Chr.⁵⁶⁴.

Catalog

Inv. 2113. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 10; DT 3,3/2,3; ÎP 11. (Pl. 72).

Inv. 2114. Fragment gură. Dinogetia passim. DG 14; ÎP 6. (Pl. 72, 104).

13. Parte inferioară a unei amfore de mici dimensiuni terminată într-un picioruș ușor profilat (**1163**). Pereții sunt subțiri (0,6 cm). Pasta este relativ compactă, bine epurată, cu incluziuni invizibile cu ochiul liber. Predomină particulele brune, ocazional având chiar 1-2 mm (oxid de fier?), rar piroxen și cuarț gălbui-cenușiu subunghiular. Culoarea este brun-gălbui (reddish yellow 5YR 6/8). La exterior se mai observă urmele unui slip superficial de culoare roz-gălbui (pink 5YR 7/4). Contextul descoperirii sugerează o datare în epoca romană târzie.

Catalog

Inv. 1163. Partea inferioară. Dinogetia 1970, 11m sud colț sud-vest *Praetorium*, -2,30m, arsură chirpici. DB 2; ÎP 5,5. (Pl. 72, 104).

14. Un fragment de gură (**2567**) aparține unei amfore foarte rare, care are o buză rectangulară, ușor îngustată la partea superioară, iar gâtul are o ușoară umflătură. Pasta este foarte dură și compactă. Incluziunile sunt invizibile cu ochiul liber, doar cu o lupă (x 15) se poate observa un cuarț gălbui închis, fină foraminifera. Rare găuri alungite în pastă atestă probabil existența unor particule calcaroase, calcinate. Două guri asemănătoare apar la Chersones⁵⁶⁵ și Ibida⁵⁶⁶. Un exemplar întreg descoperit la Novae ne arată că această amforă avea o formă asemănătoare cu amfora de tip Troesmis X⁵⁶⁷. Amforele de la Ibida și Novae apar în contexte datate în timpul Flaviilor.

Catalog

Inv. 2567. Gură. Dinogetia 1958, S5, carourile 4-5, -3,40-3,70 m. DG 13,4; ÎP 5. (Pl. 72).

15. Exemplarul **641** are o pastă relativ grosieră, mai ales la exterior unde sunt vizibile particule de cuarț mai mari decât cele din interiorul pastei. Culoarea este roșie deschisă (reddish-brown 5YR 6/4).

Catalog

Inv. 641. Bază. Dinogetia 1965, *Thermae F.* DB 5,2; ÎP 4,3. (Pl. 72).

AMFORELE PENTRU ULEI

Amforele pentru ulei romane timpurii

Amfore tip Dressel 24 și tip Dressel 24 similis

Așa cum am arătat într-un relativ recent articol⁵⁶⁸, datorită unor trăsături morfologice asemănătoare, Dressel 24 și Dressel 24 similis au fost tratate, în mai toate studiile de specialitate, sub o singură denumire: Dressel 24. La această confuzie a contribuit și distribuția spațială similară a acestora, ele fiind prezente împreună în numeroase situri de la Dunărea de Jos și din spațiul pontic cel puțin în secolele I-II d.Chr.

⁵⁶⁴ Observații personale în depozitul șantierului Ibida.

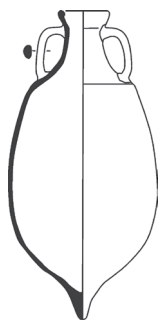
⁵⁶⁵ Exemplar văzut în depozitul muzeului de arheologie din Sevastopol.

⁵⁶⁶ Un fragment în depozitul șantierului.

⁵⁶⁷ Ludmila Kovalevskaia, *An Early Flavian Deposit of Amphorae from the Legionary Fortress at Novae (Lower Moesia)*, poster prezentat la 29th Congress of the Rei Cretariae Romanae Fautores, Xanten, Germany, 21st-26th September 2014.

⁵⁶⁸ Opaïț 2007a.

Tipul Dressel 24

Principalele caracteristici morfologice ale acestei amfore sunt gura în formă de pâlnie, cu partea de sus teșită orizontal și creând o concavitate internă. Ea este net separată de gâtul ușor tronconic, uneori chiar printr-o linie incizată, iar în zona unirii gâtului cu corpul ovoidal se formează o slabă muchie. Corpul este terminat într-un picior plin, proeminent, conic, alungit sau chiar cilindric. Toartele sunt tot timpul rotunde în secțiune și nu cad perpendicular pe umeri, ci sunt trase puțin spre baza gâtului. Evoluția acestui tip de amforă și mai multe analogii au fost prezentate relativ recent de către noi⁵⁶⁹.

Pasta este foarte dură, și variază în funcție de diversele ateliere de producție. Poate fi compactă cu mici incluziuni calcaroase, abundentă mica argintie și cuarț fin, culoarea fiind gălbuie-cenușie (pale yellow 2.5YR 8/2-8/4) sau poate fi mai puțin fină, bogată în mica argintie, cuarț, incluziuni negre-cenușii (oxid de fier?) și fragmente mari de calcit, iar culoarea să varieze între roșie-gălbui (reddish-yellow 7.5YR 6/6) spre brun deschis (brownish yellow 10YR 6/6-6/8) și galben (yellow 10YR 7/6)⁵⁷⁰. Este bine reprezentată în Crimeea la Chersones⁵⁷¹ și Panticapaeum⁵⁷². Recent a fost identificată și o variantă ciliciană într-o epavă din apele Knidos-ului, dar nu cunoaștem pasta acesteia⁵⁷³. Este însă cert că acest tip a fost produs în mai multe centre. Interesant este că acest tip, spre deosebire de Dressel 24 similis, nu poartă ștampile.

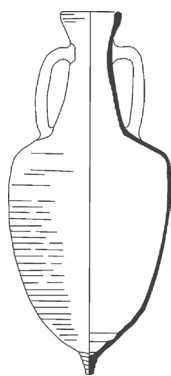
Capacitatea acestui tip variază între 48-49 litri cât are o amforă de la Pompei⁵⁷⁴ și 69 litri cât are amfora de la Kalos Limen⁵⁷⁵. Se datează cu precădere în secolele I-II d.Chr., iar prezența lui în secolul al III-lea este mai greu de identificat deoarece suferă modificări morfologice importante. Exemplarele de la Dinogetia probabil că se datează în secolul al II-lea d.Chr.

Catalog

Inv. 2046. Gură. Dinogetia passim. DG 18; ÎP 7. (Pl. 73, 104).

Inv. 2157. Bază. Dinogetia 1983. DB 3.4; ÎP 7,7. (Pl. 74, 104).

Amfore tip Dressel 24 similis

Acesta este cel mai răspândit tip de amforă de ulei de la Dunărea de Jos⁵⁷⁶. Amfora este foarte prezentă și în zona nord pontică nu doar în Chersones⁵⁷⁷ și Panticapaeum⁵⁷⁸, dar și în spațiul sciților târzii din Crimeea⁵⁷⁹. Așa cum arătam într-un articol recent, originea lui trebuie căutată în epoca elenistică. Pot fi distinse cel puțin patru subtipuri (A-D) care au fost concomitent pe piață, subtipul A fiind probabil cel mai întâlnit. Deoarece evoluția subtipurilor a fost amplu descrisă⁵⁸⁰, nu o vom mai repeta. Destul să spunem că gura celor mai multe subtipuri este tot în formă de pâlnie, dar fără o distincție netă de gâtul ușor tronconic și înalt. Important de subliniat este faptul că înălțimea buzelor se diminuează când ajungem în secolul al III-lea d.Chr. Buza este ușor îngroșată și rotundă la partea superioară. Interesantă este și apariția la Dinogetia a unui subtip foarte timpuriu, din prima jumătate sau mijlocul secolului I d.Chr., care are gura doar puțin evazată (**2048**), cu bune analogii la Kara Tobe⁵⁸¹. Corpul aproape globular în perioada

⁵⁶⁹ Opaț 2007a.

⁵⁷⁰ Opaț 2007a, 628-629.

⁵⁷¹ Strjeletskiiy *et alii* 2005, 55, pls. I.1; II.3, 5.

⁵⁷² Golofast 2010, 98, fig. 24.1-3.

⁵⁷³ Opaț *et alii* 2018, 316-317.

⁵⁷⁴ Panella 1986, 624, fig. 22.

⁵⁷⁵ Opaț 2007b, 629, fig. 1.3a.

⁵⁷⁶ Opaț, sub tipar c.

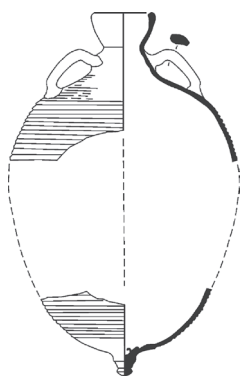
⁵⁷⁷ Strjeletskiiy *et alii* 2005, 55, pls. I.4; II.1.

⁵⁷⁸ Golofast 2010, fig. 10.

⁵⁷⁹ Khrapunov *et alii* 2009, 16, figs. 44, 45; Vlasov, Smokotina, Khrapunov 2011, 187, fig. 20.2-9.

⁵⁸⁰ Opaț 2007a.

⁵⁸¹ Opaț 2007a, 629, fig. 3.10; Vnukov 2013, 38, fig. 10.B.91/1498.

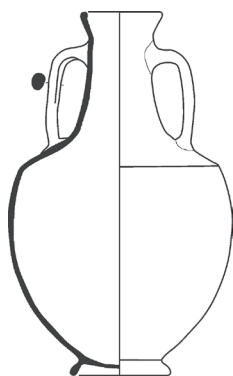

de sfârșit a elenismului⁵⁸², devine ulterior ovoidal și se termină într-un picioruș conic la subtipul A, în timp ce piciorușul subtipului B este conic și ușor profilat⁵⁸³. La mijlocul celei de-a doua jumătăți a secolului al III-lea corpul devine mult mai globular. Toartele sunt doar puțin supraînălțate și cad aproape perpendicular pe umăr. Până către mijlocul secolului al II-lea d.Chr. sunt rotunde în secțiune, după care, către al treilea sfert al secolului al II-lea, devin ovoidale, iar la unele variante devin chiar ușor aplatizate. Acesta este și momentul când încep să apară și ștampile de producători pe toarte.

Cunoaștem două ateliere ce își încep activitatea încă din perioada elenistică: Chios și Erythrai, un al treilea fiind presupus, pe baze epigrafice, la Kyme⁵⁸⁴.

Se știe, deocamdată, cu certitudine pastele atelierelor din Chios și Erythrai. Ambele sunt extrem de fine, dure și compacte, argila acestor centre fiind în mod sigur cernută⁵⁸⁵.

Pasta chiotă a fost analizată petrografic de D. Williams și chimic de P. Dupont⁵⁸⁶. Conține foarte mici incluziuni de calcar și calcit, rară mica aurie și oxid de fier. Culoarea variază de la brun deschis la roșu deschis (light brown-reddish yellow 7.5YR 6/4 -6/8) (**1007, 2048, 2051**). Ocazional, o pastă cu aceeași textură de culoare galbenă (pale yellow 5Y 7/4) (**1127, 1266, 2049**) a fost identificată în atelierul de la Chios. Pasta de Erythrai este tot foarte fină, dar incluziunile calcaroase sunt abundente și extrem de fine, multe din ele provenind de la foraminifera. Caracteristică este culoarea miezului, care variază de la roșu deschis (reddish-gray 7.5R 5/1) la roșu (red 7.5R 5/8), în timp ce exteriorul și interiorul variază între roșu (reddish-brown 5YR 5/4) și roșu gri (reddish-gray 5YR 5/3). Există însă și un exemplar (**1007**), fără miez roșu-gri, care are perfecte analogii la Erythrai⁵⁸⁷. Exteriorul amforelor este acoperit de un înveliș cenușiu (gray 7.5YR 5/1) sau cenușiu deschis (light-gray 7.5YR 6/1)(**1007**) datorat combinării pastei fie cu apa de mare fie chiar cu sare. Problematic de identificat sunt pastele altor exemplare (**1102, 1124, 1127**).

Există o mare variație a volumului în cadrul acestui tip de amforă. Cel mai mare volum era de cca. 85 de litri așa cum sugerează amfora descoperită la Tibiscum⁵⁸⁸ sau Gârla Mare⁵⁸⁹, iar minimum fiind de 40-41 litri, la amforele descoperite în necropola Sovhoz No. 10 de lângă Chersones⁵⁹⁰. Între aceste două valori extreme există și amfore cu capacități de 50 litri descoperite la Aegyssus⁵⁹¹, 55, 63, 65 sau 68 litri, sau cele din necropola Sovhoz No.10 de lângă Chersones⁵⁹². Acest tip de amforă este produs și sub forma unor amfore de mici dimensiuni, cu baza inelară. Acestea sunt prezențe rare, dar exemplare complete supraviețuiesc mai ales în complexe ce le pot proteja bine cum ar fi mormintele, cisternele sau puțurile de apă. Astfel de exemplare rare au fost descoperite la Chersones⁵⁹³, Alma-Kermen⁵⁹⁴, Tanais⁵⁹⁵, Balchik⁵⁹⁶, Atena⁵⁹⁷. Exemplarele de format standard se găsesc însă în aproape toate așezările civile sau militare de la Dunărea de

Jos sau din spațiul pontic, astfel încât o reprezentare a tuturor situțiilor ar fi o repetare inutilă.

⁵⁸² Opaïț 1980, 296, pls. IV.3; XI.2; Opaïț, Tsaravopoulos 2011, figs. 4.21-22; 5.23; Vnukov 2013, 38, fig. 10.5.

⁵⁸³ Opaïț, Tsaravopoulos 2011, 287, figs. 5.25-26.

⁵⁸⁴ Opaïț, Tsaravopoulos 2011, 314-315.

⁵⁸⁵ Opaïț, Tsaravopoulos 2011, 302, fig. 31.

⁵⁸⁶ Opaïț, Tsaravopoulos 2011, 293-295.

⁵⁸⁷ Exemplar identic descoperit la Erythrai, informație Ebru Kirkanli.

⁵⁸⁸ Ardeț 2006, 108, pl. XIV.126.

⁵⁸⁹ Exemplarul se află în muzeul arheologic Drobeta.

⁵⁹⁰ Strjeletskiiy et alii 2005, urnele 42 și 99, pls. 39 și 43.

⁵⁹¹ Opaïț 1980, 296, pl. IV.3; XI.2.

⁵⁹² Strjeletskiiy et alii 2005, 243, 247, 255, urnele 41, 90, 116 și 328; pls. 39, 43-44 și 51.

⁵⁹³ Strjeletskiiy et alii 2005, 209, pl. 5.93.

⁵⁹⁴ Zaytsev et alii 2007, 252, fig. 9.37.

⁵⁹⁵ Arsen'eva, Naumenko 1992, 164, fig. 47.2.

⁵⁹⁶ Škorpil 1912, 58, pl. VII.9; interesant este că amfora s-a păstrat împreună cu capacul; acesta are o forma identică cu capacele amforelor de mari dimensiuni.

⁵⁹⁷ Observații personale în Stoa lui Attalos, inv. P 9900.

Acest tip, spre deosebire de Dressel 24, este destul de frecvent șampilat cu numele mai multor *officinatores*: Παῦλος, Ἡρακλᾶς, Μᾶρκος, Ἐφηβος, Στρατόνεικος, Ροῦφος, Ἐρμιππος, Ἐλευθέριος, Μάντειος, Μένανδρος, Σῶζων, Τατιανός, Θεόφιλος, Φίλιππος, Διονυσογένης, Πρωτ..., Σύνετος, Ἀπολλ... Probabil că în această listă ar trebui inclus și Δεκίβαλος dar este dificil de a fi sigur că aparține acestui tip de amfore deoarece nu am văzut exemplarul și pasta lui⁵⁹⁸. Nu excludem o astfel de ipoteză mai ales că grafia numelui seamnă foarte mult cu cea a lui Διονυσογένης. În plus, mult mai frecvenți sunt dipinti pe gâtul acestor amfore, unii indicând locul de producție, cum ar fi de ex. *Kyme* sau destinația produsului, cum ar fi numele unor legiuni⁵⁹⁹. Apariția acestor înscrisuri pe tipul acesta de amfore nu este datorată unor „epigraphic habits”, ci dovedesc existența unui puternic control administrativ, uleiul fiind un produs distribuit cu grijă, atât pe calea liberului schimb, cât și a expedierilor controlate.

La Dinogetia a fost descoperită doar ștampila unui singur producător, Ροῦφος (1266), iar argila sugerează o origine în Chios. Această ștampilă este cunoscută din literatura publicată⁶⁰⁰. Un alt fragment (675) ar putea aparține de asemenea acestui tip de amforă, dar este greu de descifrat, o lectură probabilă fiind Κεσσι(...)⁶⁰¹. Un fragment de amforă de Erythrai are un graffito ΠΑ (1067)⁶⁰². Așa cum arătam mai sus, doar un singur fragment de gură (2048) sugerează o datare timpurie, probabil în prima jumătate a secolului I d.Chr. Celelalte exemplare se datează în secolul al II-lea d.Chr., iar 1007 se poate data în jurul mijlocului secolului al III-lea d.Chr., deoarece are bune analogii la Monte Testaccio, unde este datat între 247-252 d.Chr.⁶⁰³.

Patru capace (1824, 1992, 1993, 2241), atât prin morfologia lor, cât și pasta lor, ar putea aparține amforelor de tip Dressel 24 similis. Primele două (1824, 1992) au apucătoarea lamelară, relativ puțin adâncită la interior, iar toată partea interioară este acoperită de caneluri concentrice. Pasta este extrem de fină și compactă, cu puține incluziuni albe (scoici?). Culoarea este galbenă (10YR 7/6). Deși ambele exemplare sunt passim, finețea execuției, a pastei precum și diametrul relativ mare (9 cm) ne-au determinat să le atribuim epocii romane timpurii. Al treilea (1993), de dimensiuni mai mari, are o pastă mai dură, cu ceva mai multe incluziuni vizibile, predominând foraminifera, puțin nisip de cuarț și foarte rare incluziuni brune. Culoarea este roșie (light red 10R 6/8), iar suprafața internă și externă brun deschis (very pale brown 10YR 7/3-7/4). Din ultimul capac (2241), nu s-a păstrat decât apucătoarea și puțin din corp. Apucătoarea este scundă, de doar 1 cm înălțime, adâncită profund la interior. Pasta este apropiată de cea a lui 1993, dură, compactă, cu rar cuarț gălbui, rotund și minuscul foraminifera. Suprafața este acoperită de un înveliș („skin”) de culoare cenușie (reddish gray 2.5YR 6/1). Pasta și învelișul sugerează zona Erythrai ca zonă de origine. Capace asemănătoare au fost descoperite și în epava de la Batin din Dunăre⁶⁰⁴.

Catalog

Inv. 675. Fragment amforă cu ștampila Κεσσι(...). Dinogetia passim. Dimensiuni fragment 6,5/3,5; Dimensiuni ștampilă: 2,5/ 1,3 (Pl. 73, 97, 104).

Inv. 1007. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 14,2; DT 4,5/2,6; ÎP 23. (Pl. 73, 104).

Inv. 1067. Fragment amforă. Dinogetia 1970, CL. I. 13 s, -0,6m. ÎP 5,5. Graffito ΠΑ pe umar. (Pl. 73, 97).

Inv. 1102. Gură. Dinogetia 1952, SI, -3,20m. DG 15; ÎP 10. (Pl. 104).

Inv. 1124. Bază. Dinogetia 1968, Grădina CAP Sud. DB 2,8; ÎP 7. (Pl. 74, 104).

Inv. 1127. Bază. Dinogetia 1965, mal S11-12, caroul 1, -1,20m. DB 2,5; ÎP 6,5. (Pl. 74).

Inv. 1266. Fragment amforă. Dinogetia 1955, S2, caroul 5, -0,40m. ÎP 9,5. Ștampila fragmentară a producătorului Ροῦφος (Pl. 73, 97, 104).

Bibliografie: Ștefan *et alii*, 1957, 206, fig. 11.

⁵⁹⁸ Petolescu, Bondoc 2019.

⁵⁹⁹ Bjelajac 1996, 55, fig. XVII.86; Egri, Inel 2006; Egri 2008.

⁶⁰⁰ Ștefan *et alii*, 1957, 206, fig. 11.

⁶⁰¹ Vezi capitolul Ștampile, dipinti și graffiti.

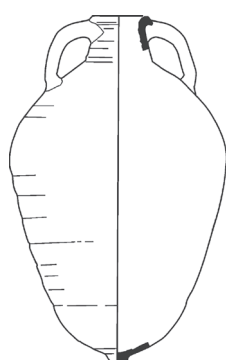
⁶⁰² Vezi capitolul Ștampile, dipinti și graffiti.

⁶⁰³ Marimon Ribas, Puig Palerm 2007, 353, fig. 80.4.

⁶⁰⁴ Materialul va fi publicat în: R. Bockius, S. Conrad, A. Opaïț, D. Stanchev†, V. Varbanov, *The Roman Shipwreck from the Lower Danube near Batin (Borovo community, Ruse oblast, Northern Bulgaria)*.

- Inv. 1372.** Gură. Dinogetia 1957, S4A, -4-6m. DG 20; ÎP 5. (Pl. 73).
Inv. 1824. Capac. Dinogetia passim. DM 9,1; ÎP 3,6. (Pl. 83).
Inv. 1992. Capac. Dinogetia passim. DM 9; ÎP 1,7. (Pl. 83).
Inv. 1993. Capac. Dinogetia passim. DM 9,9; ÎP 3,5. (Pl. 83).
Inv. 2048. Gură. Dinogetia 1969, SPV, caroul 1, -3,20m. DG 16; ÎP 8,5. (Pl. 73, 104).
Inv. 2049. Gură. Dinogetia 1957, S4A, -4-6m. DG 17,6; ÎP 9. (Pl. 73).
Inv. 2051. Gură. Dinogetia 1953, b9. DG 15; ÎP 10. (Pl. 73).
Inv. 2076. Bază. Dinogetia 1983, D5/6. DB 3,5; ÎP 9. (Pl. 74).
Inv. 2084. Bază. Dinogetia 2002, passim. DB 2; ÎP 7. (Pl. 74).
Inv. 2169. Bază. Dinogetia 1959, S3B, umplutură cuptor K. DB 2,3; ÎP 8. (Pl. 74).
Inv. 2241. Capac. Dinogetia passim. DM (păstrat) 4; ÎP 2,5. (Pl. 83).

Amfore ciliciene-San Lorenzo 7

Aceste amfore au intrat relativ recent în literatura de specialitate fiind destul de bine definite de Villa⁶⁰⁵ și Belotti⁶⁰⁶, iar recente descoperiri indică faptul că unul dintre centrele productive era în Cilicia, la Elaiussa Sebaste⁶⁰⁷. Interesant de menționat este faptul că deși apar în orașele nord pontice la Tiritake⁶⁰⁸, Gorgipija⁶⁰⁹, Sovhoz 10/Chersones⁶¹⁰, Olbia⁶¹¹, ele nu apar în spațiul scitic târziu, nord-pontic, poate și datorită accesului limitat la un astfel de produs. În afara celor două variante deja cunoscute, **A** (buza rotunjită, masivă, corp piriform și pastă fină) și **B** (buza masivă, alungită și rotunjită, corp ovoidal și pastă grosieră), exista și o a treia variantă, **C**, cu buza masivă și scobitură la interiorul gurii⁶¹².

Din cele patru exemplare descoperite la Dinogetia, trei aparțin atelierului cu degresant fin în pastă, deci subtipului A. Grosimea buzei însă este mai redusă în comparație cu cea a exemplarelor publicate anterior din Agora Atenei și Callatis⁶¹³. Gura celor două exemplare de la Dinogetia are un diametru de 10 cm, similar cu o descoperire de la Murighiol, care se datează în a doua jumătate a secolului al IV-lea d.Chr.⁶¹⁴. Aceste considerente de natură morfologică ne fac să datăm și noi exemplarele **1098** și **1115** în secolul al IV-lea. O datare similară există în Roma, la Santa Cecilia în Trastevere⁶¹⁵.

Exemplarul **1194** cu o gură extrem de evazată și un diametru de 17,5 cm care sugerează o datare timpurie, probabil începutul secolului al II-lea d.Chr. Pasta sa grosieră, cu largi incluziuni albe și brune, sugerează tot o origine ciliciană. Atât pasta exemplarelor **1098** și **1115**, cât și cea a lui **1194** sunt similare cu a unor amfore proto LRA 1 și LRA 1⁶¹⁶.

Catalog

- Inv. 1098.** Partea superioară. Dinogetia, TA1. DG 10; DT 3,5/2,5; ÎP 10. (Pl. 75, 104).
Inv. 1115. Partea superioară. Dinogetia 1965, *Thermae*, F. DG 10; DT 3/2,5; ÎP 20. (Pl. 75, 104).
Inv. 1194. Partea superioară. Dinogetia 1969, passim. DG 17,5; ÎP 11. (Pl. 75, 104).
Inv. 2664. Toartă. Dinogetia 1967, sub b178, -2m. DT 5/2,8; ÎP 16,5. (Pl. 75)

⁶⁰⁵ Villa 1994, 382-386.

⁶⁰⁶ Belotti 2004, 82-84.

⁶⁰⁷ Ferrazzoli, Ricci 2010, 817, fig. 4.18.

⁶⁰⁸ Sazanov, Ivaschenko 1989, 91, fig. 4.1.

⁶⁰⁹ Alekseeva 1997, pls. 111.11; 222.2, 8; 246.6.

⁶¹⁰ Strjeletskii *et alii* 2005, 247, 260, urna 107, pls. 43.23; 56.13.

⁶¹¹ Krapivina 1993, 98, fig. 30.17.

⁶¹² Opaïț, sub tipar c; în afara analogiilor indicate în acea lucrare mai adăugăm un exemplar de la Novae, cf. Klenina 2016, fig. 10.12, considerat imitație de Dressel 20.

⁶¹³ Opaïț, Ionescu 2016, 68, nos. 85-89, pls. XIV-XV.

⁶¹⁴ Opaïț 1991a, 141, nr. 66; pl. 10.

⁶¹⁵ Auriemma 2004, 209, pl. IX. 41-42.

⁶¹⁶ Opaïț 2010a, 1016-1017, figs. 9b și 11b.

Amforele pentru ulei romane târzii

Amfore tip LRA 2

Morfologie.

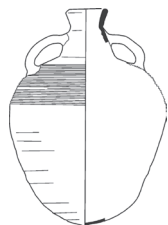

Este tipul de vas care ne informează cel mai bine despre aprovizionarea Dinogetiei cu ulei în secolele IV-VI d.Chr. Evoluția lui începe din epocă romană timpurie, când este cunoscut sub denumirea de Dressel 24 și 24 similis, iar la începutul secolului al IV-lea sub denumirea de LRA 2. Transportând un produs de primă necesitate în dieta militarilor, amfora este răspândită cu precădere în zona fortificațiilor din Balcani și Dunărea de Jos,⁶¹⁷ dar apare, cu mai puțină intensitate, și în centrul și vestul Mediteranei⁶¹⁸. Începând cu acest secol, vasul își schimbă forma, devenind mai ovoidală în secolul al IV-lea și globulară în secolele al V-lea și al VI-lea. Corpul se termină într-un picioruș conic, ușor strangulat spre partea finală în secolul al IV-lea, care se diminuează în secolul al V-lea și devine un simplu buton, tot mai puțin reliefat în secolul al VI-lea, pentru a dispărea complet în secolul al VII-lea, lăsând doar un mic cerc incizat. Evoluția aceasta este confirmată de mai multe descoperiri din siturile dobrogene de la Topraichioi, Murighiol⁶¹⁹ și Histria⁶²⁰. Gura continuă să fie în formă de pâlnie ca în epoca romană timpurie,

dar devine mult mai scundă și mai îngustă. Toartele sunt aplatizate și se atașează pe umăr și partea superioară a gâtului. Decorul constă într-o combinație de caneluri și striuri în secolul al IV-lea, striuri ce se ascut treptat până la sfârșitul secolului al VI-lea, când devin ondulate (**1012**)⁶²¹. În perioada secolelor al V-lea și al VI-lea apar dipinti pe umăr, indicând capacitatea vasului, precum și anumite prescurtări ale unor formule religioase.

La Dinogetia nu ni s-au păstrat părți superioare, ci doar câteva exemplare de baze (**2047, 2060, 364** și poate **1309**) și o gură (**1144**), care pot fi datate în secolul al IV-lea. Gura are diametrul de 14 cm.

Subtipul care este caracteristic secolului al V-lea are o gură în formă de pâlnie, cu un diametru ce variază între 12 și 13,5 cm, înaltă de 6 cm și gâtul scund de 6 cm. Umerii sunt scunzi, ușor aplatizați, iar toartele arcuite (**11, 1003, 1082, 1145, 1050, 2091** și **5 exemplare neinventariate**). Ni s-au păstrat câteva baze cu piciorușe **736, 1225, 2040**, care aparțin primei jumătăți a secolului al V-lea, iar **1034, 1037, 1186, 2042** și **2043** celei de-a doua jumătăți a secolului al V-lea și începutului secolului al VI-lea. Două dintre acestea, **736** și **1225** păstrează încă prima încercare nereușită de a astupa

partea inferioară a corpului cu un picioruș ce s-a dovedit prea mic, astfel încât olarul a venit cu un al doilea picioruș, mai mare, ce a acoperit și izolat perfect baza vasului. O bandă de striuri drepte acoperă partea superioară a corpului. Amfore întregi, ce exemplifică bine acest subtip au fost descoperite la Aegysus⁶²², Iatrus⁶²³ și Corint⁶²⁴. Un atelier ce producea acest subtip a fost descoperit la Halieis⁶²⁵.

Către al doilea sfert al secolului al VI-lea, întreg corpul vasului se înalță, astfel încât gâtul variază de la 8 la 9 cm. Există două variante:

A, cu gura mai largă, de 11,5-12,8 cm (**1150**) și înaltă de 4 cm, ce are paralele nu doar la Dunărea de Jos⁶²⁶, ci și în estul Mediteranei în peștera Andritsa⁶²⁷ și vestul Mediteranei, la Palud⁶²⁸.

⁶¹⁷ Kuzmanov 1973; Scorpan 1975, 1976, 1977; Opaț 1984, 1991a, 1991b, 1996, 2004; Topoleanu 2000; Opiș 2003; Paraschiv 2006; Bjelajac 1996; Swan 2007, 2010; Tušlová 2017; Karagiorgou 2001.

⁶¹⁸ Riley 1979, 1981, 1982; Bonifay 1986; Bonifay, Pieri 1995; Pieri 2005.

⁶¹⁹ Opaț 1984, 1991a, 1991b.

⁶²⁰ Piese inedite în depozitul muzeului Histria.

⁶²¹ Pentru evoluția morfologică a vasului vezi Opaț 1984; 2004, 11-12.

⁶²² Opaț 2004, 12, pl. 6.1.

⁶²³ Conrad 2007, 37, pl. 3. 1062-1063.

⁶²⁴ Slane, Sanders 2005, 255, I-23, fig. 23. I-23.

⁶²⁵ Rudolph 1979, 305-310, fig. 3; Zimmermann Munn 1985.

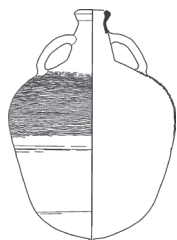
⁶²⁶ Condurachi 1954, 459, fig. 384; Opaț 1991b, 140, no. 57-58, pl. 9; Opiș 2003, 61, no. 70, pl. XXII. 70; Bjelajac 1996, 71, no. 124, fig. XXIII. 124.

⁶²⁷ Kormazopoulou, Hatzilazarou 2010, 172, fig. 3β; Pyrgouthi: Hjohlman, Penttinen, Wells 2005, 147, no. 38, fig. 19.38; Corint: Slane, Sanders 2005, 274, no. 4-9, fig. 13.

⁶²⁸ Long, Volpe 1998, 337, fig. 299, nos. 83-85.

O altă variantă, **B1**, are o gură largă de numai 9-10 cm (**1324, 2180, 2217, 2218**) și înaltă de cca. 3 cm cu paralele la Murighio⁶²⁹, Capidava⁶³⁰, Aquae, Viminacium⁶³¹, sau în Peloponez la Pyrgouthi⁶³², peștera Andritsa⁶³³, Corint⁶³⁴, Atena⁶³⁵ și Constantinopol⁶³⁶. Butonul bazei se diminuează în această perioadă, așa cum sunt exemplarele **2216** și **2572**.

Peretele bazei este extrem de subțire, de numai 0,5 cm. Decorul ambelor variante este format dintr-o bandă de striuri ascuțite și ondulate.

Varianta **B2** este reprezentată de fragmentul de gură **1330**. Forma lui este asemănătoare din punct de vedere morfologic cu varianta **B**. Gura amforei este tot scurtă, de cca. 2,5 cm, în formă de pâlnie, iar gâtul pare a fi ușor umflat. Pasta este relativ fină, compactă, cuarț gălbui-cenușiu rotund, rară foraminifera. Culoarea este gălbui-roșcat (reddish-yellow 5YR 6/8). Exteriorul este acoperit de un înveliș („skin”), care se exfoliază în unele locuri. Culoarea acestuia este gălbui-verzuie (pale-yellow 2.5Y 8/3).

Varianta finală are o gură în formă de pâlnie, gâtul larg, tronconic, iar corpul sferic continuă a fi acoperit, la partea superioară, de o bandă de striuri ascuțite și ondulate. Micul buton al bazei este profund adâncit, așa cum sunt bazele **2219** și **2571**, marcat doar de un simplu cerc incizat în centrul bazei, așa cum este exemplarul **2661**, pentru a dispărea complet și a fi înlocuit doar de un simplu cerc incizat la începutul secolului al VII-lea. Pasta acestei variante este mult mai fină și are frecvent oxid de fier și particule calcaroase, care lasă frecvente găuri în pastă în urma calcinării. Cea mai târzie este o amforă ce se datează către sfârșitul celui de-al doilea deceniu al secolului al VII-lea (**2111**). Se păstrează un fragment din partea superioară. Gura este mai puțin în formă de pâlnie, buza este doar puțin îngroșată, iar corpul este decorat cu striuri ascuțite grupate în mici benzi. Are bune analogii cu câteva amfore descoperite la Histria⁶³⁷, Chersones⁶³⁸, Thasos⁶³⁹, Samos⁶⁴⁰, Corint⁶⁴¹ și Chios⁶⁴².

Un număr de 69 de capace pot fi atribuite acestui tip de amforă. Este o descoperire importantă deoarece ne furnizează un număr destul de precis al descoperirilor de acest tip de amforă din acest sit. Dacă înălțimea acestor capace rămâne aproape constantă în perioada romană târzie, de cca. 4 cm, diametrele lor se reduc constant în funcție de micșorarea gurii, mai ales la varianta de sfârșit a secolului al VI-lea d.Chr. Probabil că cel mai timpuriu capac, datat la sfârșitul secolului al IV-lea sau în prima jumătate a secolului al V-lea, este **2179**. Alte capace, **824, 1676, 1985, 1986, 1988**, aparțin amforelor din a doua jumătate a secolului al V-lea și prima jumătate a secolului al VI-lea. Capacele cu diametre mici, de la sfârșitul secolului al VI-lea, ca de exemplu **353, 1677, 1823, 1986, 2181, 2242, 2251**, aparțin sigur variantei B. Am putut proba cum capacele **824, 1985, 1988**, se potrivesc perfect în gurile amforelor **1144, 1145**, sau capacele **349** și **1818**, în gura amforei **1003**.

Origine

Producția acestor amfore a fost sugerată în mai multe grupe de ateliere, cum ar fi cele din Peloponez⁶⁴³, pe coasta vestică a Asiei Mici, cum ar fi Knidos⁶⁴⁴ și probabil Chios și Erythrai, care au bine documentată, deocamdată, doar producția tipului Dressel 24 similis până în secolul al III-lea d.Chr. Exemplarele noastre indică prezența unei paste bogate în particule calcaroase, de culoare preponderent brună-cafenie (reddish-yellow 5YR

⁶²⁹ Opaït 1991b, 140, nos. 56, 59, 60-61, pl. 9.

⁶³⁰ Opriș 2003, 61, nos. 63-69, pl. XXI.

⁶³¹ Bjelajac 1996, 72, nos. 130-131, fig. XXIV. 130-131.

⁶³² Hjothlman, Penttinen, Wells 2005, 147, no. 39, fig. 20.39.

⁶³³ Kormazopoulou, Hatzilazarou 2010, 172, fig. 3γ-δ.

⁶³⁴ Slane, Sanders 2005, 275, no. 4-10, fig. 13.

⁶³⁵ Observații făcute în Stoa lui Attalos, inv. P 33552 – mulțumiri profesorului J. Camp pentru permisiune.

⁶³⁶ Hayes 1992, 66, tip 9, fig. 22.10-11.

⁶³⁷ Condurachi 1954, 455, fig. 382.

⁶³⁸ Sazanov 2007, 804, pl. 3.24.

⁶³⁹ Abadie-Reynal, Sodini 1992, 56, no. CC285, fig. 24.

⁶⁴⁰ Hautumm 2004, 294, no. 1733, pl. 74.

⁶⁴¹ Slane, Sanders 2005, 274-275, no. 4-9, fig. 13.

⁶⁴² Boardman 1989, 109, pl. 24.236.

⁶⁴³ Zimmermann Munn 1985.

⁶⁴⁴ Empereur, Tuna 1989, 285, fig. 14b.

6/6-6/8), care ar putea fi produse în Peloponez (de exemplu **1150, 1173, 1309, 2195**)⁶⁴⁵, câteva exemplare cu pasta foarte fină, dintr-o argilă bine cernută, fără incluziuni vizibile cu ochiul liber, de culoare roșcată-brună, ce ar putea urma tradiția amforelor din Chios (de exemplu **364, 1085**), precum și o pastă ce include atât particule calcaroase, cât și oxizi de fier de culoare roșcată-roz, care ar putea aparține unor centre de pe coasta Asiei Mici (de exemplu **1037, 1216, 1324, 2039, 2041, 2042, 2043, 2180**). Desigur că numai descoperirea de ateliere și analiza petrografică și chimică a exemplarelor va putea elucida problema.

Catalog

- Inv. 11.** Fragment parte superioară. Dinogetia 1950. DT 4/2,6; ÎP 30. (Pl. 76, 104).
- Inv. 349.** Capac. Dinogetia 1951. DM 8,2; Î 2,7. (Pl. 83).
- Inv. 353.** Capac. Dinogetia 1958, S3A, caroul 28, -2m. DM 6,6; Î 2,8. (Pl. 83).
- Inv. 364.** Bază. Dinogetia 1952, B4. DB 2,2; ÎP 4,5. (Pl. 82, 104).
- Inv. 736.** Bază. Dinogetia 1969, SPV, caroul 1, -3m. DB 2,5; ÎP 3,5. (Pl. 82).
- Inv. 824.** Capac. Dinogetia 1966, D/60, -1,40m. DM 8,7; Î 4,4. (Pl. 83).
- Inv. 1003.** Partea superioară. Dinogetia 1962, A, -1,50m, nord cuptor, b5. DG 12; DT 4,5/2; ÎP 28. (Pl. 76, 104).
- Inv. 1010.** Partea superioară. Dinogetia 1960, AIII, est b18, -2m. DG 11; DT 4/3; ÎP 50. (Pl. 76).
- Inv. 1012.** Completă, mai puțin partea inferioară care este restaurată. Dinogetia passim. DG 11; DT 4/3; DM 44; Î 60. (Pl. 77).
- Inv. 1034.** Bază. Dinogetia Poarta mică. DB 3; ÎP 3. (Pl. 82).
- Inv. 1037.** Bază. Dinogetia 1960, AIII, stradă romană, Sud de b11. DB 2,8; ÎP 3. (Pl. 82, 104).
- Inv. 1050.** Partea superioară. Dinogetia 1969, SPV, caroul 3, -2,20 m. DT 4,5/2,5; ÎP 45. (Pl. 81).
- Inv. 1068.** Toarta. Dinogetia 1965, *Thermae*. DT 4,5/2,5; ÎP 13. (Pl. 79).
- Inv. 1082.** Partea superioară. Dinogetia 1962, sub b8, -1.80 m. DG 12,5; DT 4,5/2,5; ÎP 13. (Pl. 78).
- Inv. 1144.** Partea superioară. Dinogetia 1950, IV, S1, caroul B, -1,66 m. DG 14 ÎP 12. (Pl. 78, 104).
- Inv. 1145.** Partea superioară. Dinogetia 1954, AIV, caroul 2 (șanț). DG 13,5; ÎP 15. (Pl. 78).
- Inv. 1150.** Partea superioară. Dinogetia 1963, T9-10, arsură. DG 12,6; DT 4/2; ÎP 35,5. (Pl. 79, 98, 104).
- Inv. 1173.** Partea superioară. Dinogetia 1961. AIII, est b8. DG 11; DT 4,7/1,5; ÎP 11. (Pl. 81, 104).
- Inv. 1186.** Bază. Dinogetia 1958, S3A, caroul 24, -3,50m. DB 2,2; ÎP 3,3. (Pl. 82, 104).
- Inv. 1216.** Partea superioară. Dinogetia 1969, SPV, caroul 7, -2,60m. DG 11,4; ÎP 11. (Pl. 81).
- Inv. 1225.** Bază. Dinogetia 1966, SI, T6-7, caroul 7, -0,60 m. DB 3; ÎP 4,3. (Pl. 82, 104).
- Inv. 1309.** Bază. Dinogetia 1960, AIII, vest b16. DB 3; ÎP 6. (Pl. 82).
- Inv. 1324.** Gură. Dinogetia 1958, S3A, caroul 32, -2,50m. DG 9,3; ÎP 5,5. (Pl. 104).
- Inv. 1330.** Gură. Dinogetia 1950, S1E. DG 13,4; ÎP 6,5. (Neilustrat).
- Inv. 1676.** Capac. Dinogetia 1966, sub b177, -1,50 m. DM 8,8; Î 3,7. (Pl. 83).
- Inv. 1677.** Capac. Dinogetia 1966, D/60, caroul 3, -1,50m. DM 6,3; Î 1,9. (Pl. 83).
- Inv. 1818.** Capac. Dinogetia 1965, *Thermae* B. DM 8,5; Î 4,2. (Pl. 83).
- Inv. 1823.** Capac. Dinogetia TAI. DM 7,1; Î 4. (Pl. 83).
- Inv. 1985.** Capac. Dinogetia 1985, T9; DM 8,7; Î 4. (Pl. 83).
- Inv. 1986.** Capac. Dinogetia passim. DM 8,6; Î 3,7. (Pl. 84).
- Inv. 1988.** Capac. Dinogetia TB. DM 9; Î 3,7. (Pl. 84).
- Inv. 2039.** Partea superioară. Dinogetia 1960, AIII, vest b11, -1,75m. DG 11; ÎP 5,6. (Pl. 81, 104).
- Inv. 2040.** Bază. Dinogetia 1968, S2, Sud *Praetorium*, caroul 5, -2,20 m. DB 2,7; ÎP 3. (Pl. 82).
- Inv. 2041.** Bază. Dinogetia 1968, S1S, *Praetorium*, caroul 1, - 1m; DB 2,8; ÎP 2,5. (Pl. 82).

⁶⁴⁵ Cf. Slane, Sanders 2005, 286-287: „medium coarse to quite fine: the biscuit is light red to reddish yellow (2.5YR-5YR 6/6), fired, respectively, light gray (10YR 7/2) or reddish yellow (7.5YR 6/6) on the exterior, with a smooth conchoidal break; the finer pieces appear most micaceous, but all pieces display sparse to moderate, angular platy gold mica on both interior or exterior surfaces and sparse to moderate, medium to very large, subrounded creamy yellow bits that have spalled; worn rock fragments and shell are also visible in the coarsest pieces”.

- Inv. 2042.** Bază. Dinogetia 1969, S1, Sud *Praetorium*, -2m. DB 3; ÎP 3. (Pl. 82, 104).
- Inv. 2043.** Bază. Dinogetia 1968, Sud *Domus*, caroul 8, -1,60m. DB 3,2; ÎP 3. (Pl. 82).
- Inv. 2047.** Bază. Dinogetia 1962, SS T6-7, caroul 3, -0,30m. DB 2,5; ÎP 5,5. (Pl. 82, 104).
- Inv. 2060.** Bază. Dinogetia passim. DG 2,5; ÎP 5. (Pl. 82).
- Inv. 2091.** Partea superioară. Dinogetia passim. DT 4,4/2,6; ÎP 27. (Pl. 79).
- Inv. 2111.** Partea superioară. Dinogetia 1988, D1, carourile 2-3, nivel post incendiu. DG 10; DT 3,9/2,7; DM 43,3; ÎP 25. (Pl. 77).
- Inv. 2179.** Capac. Dinogetia 1967, S5, T6-7, caroul 6, -2m. DM 9,1; Î 3,8. (Pl. 84).
- Inv. 2180.** Gura. Dinogetia 1983, D 5/6, nivel sec. 6; DG 9,6; ÎP 4. (Pl. 80).
- Inv. 2181.** Capac. Dinogetia 1977, D1 SPV 2, -2,30 m. Încăperea E. DM 6,4; Î 3. (Pl. 84).
- Inv. 2195.** Fragment amforă cu dipinti pe gât. Dinogetia 1965. (Pl. 81, 98, 104).
- Inv. 2216.** Bază. Dinogetia passim. DB 3,5; ÎP 3,8. (Pl. 82).
- Inv. 2217.** Partea superioară. Dinogetia 1965, *Thermae C*. DG 0,5; DT 3,7/2,3; ÎP 21,5. (Pl. 80).
- Inv. 2218.** Gura. Dinogetia 1965, S5, caseta 3, -2,40-2,70 m. DG 10; ÎP 4,5. (Pl. 80).
- Inv. 2219.** Bază. Dinogetia 1962, A, passim. DB 1,5; ÎP 3,7. (Pl. 82, 104).
- Inv. 2242.** Capac. Dinogetia 1967, caroul 2. DM 6,3; Î 2,7. (Pl. 84).
- Inv. 2251.** Capac. Dinogetia 1973, BS. Bis, -1,20 m. DM 6,7; ÎP 2,5. (Pl. 84).
- Inv. 2571.** Bază. Dinogetia 1960, passim. DB 1,5; ÎP 1,7. (Pl. 82).
- Inv. 2572.** Bază. Dinogetia 1954, S4 Br U. DB 1,2; ÎP 1,3. (Pl. 82).
- Inv. 2661.** Bază. Dinogetia 1963. T12. ÎP 2,5. (Pl. 82).

Amfore tip Lebanon

Se păstrează trei fragmente din partea superioară (**2093, 2569, 2654**). Buza este îngroșată la exterior, separată printr-o nervură puternică de gâtul scund și canelat. Se mai păstrează începutul toartei imediat sub buză. În interior, buza prezintă o concavitate proeminentă probabil pentru așezarea capacului. Pasta este neregulată („hackly”) în spărtură, cu multe particule brune și albe, care au lăsat prin calcinare mai multe găuri. Exteriorul este roșcat (light red 2.5YR 7/6-7/8), iar interiorul este brun deschis (very pale brown 10YR 7/4).

Fragmentul **2569** are o pastă chiar mai grosieră decât primul. Gura este evazată, buza înaltă de 2,5 cm, are o concavitate proeminentă la interior, separată de o nervură bine marcată. Deși nu se păstrează mult din gât, acesta pare a fi puțin tronconic, cu ușoare caneluri la exterior. Pasta are o spărtură „hackly”, este grosieră, aspră la pipăit, bogată în particule negre și brune (oxid de fier?) și cuarț unghiular. Este posibil să fi avut și multe particule calcaroase, care însă au dispărut prin calcinare și au lăsat multe și foarte mici goluri în pastă. Culoarea este orange închis (light red 2.5YR 6/6). Au paralele la Topraichioi, Troesmis⁶⁴⁶, Iatrus⁶⁴⁷, Dichin⁶⁴⁸, Pompeiopolis, Caesarea⁶⁴⁹ și Qasrawet⁶⁵⁰. O producție a lor la nord de Akko a fost sugerată de Reynolds⁶⁵¹. Probabil că exemplarele se datează în prima jumătate a secolului al V-lea. Concavitatea internă a gurii, special destinată unui capac, precum și corpul globular, sugerează că ar fi putut fi destinată transportului de ulei.

Catalog.

- Inv. 2093.** Partea superioară. Dinogetia 1954, bf. DG 9; ÎP 6,5. (Pl. 88, 105).
- Inv. 2569.** Partea superioară. Dinogetia 1958, S4, caroul 6, -1,90m. DG 10,8; ÎP 4. (Pl. 88, 105).
- Inv. 2654.** Partea superioară. Dinogetia 1970, SPV, caroul 3, -1,50m. DG 11; ÎP 4 (Pl. 88).

⁶⁴⁶ Opaïț 1991b, 222, pl. 26.4.

⁶⁴⁷ Böttger 1982, 47, tip II.2, pl. 23.276.

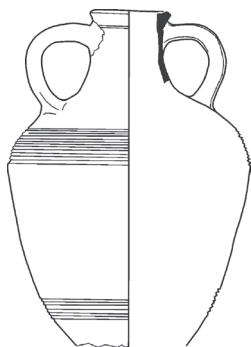
⁶⁴⁸ Swan 2019, 531, figs. 20.25.13a599, 13b.600.

⁶⁴⁹ Tomber 1999, 316, fig. 96.

⁶⁵⁰ Artur, Oren 1998, 202, fig. 7.2.

⁶⁵¹ Reynolds 2005, 572.

Amfore tip Zeest 80/MR5

Această amforă își începe evoluția în secolul al II-lea d.Chr. și continuă până în secolul al VI-lea d.Chr. O scurtă prezentare a evoluției acestei amfore va fi în curând publicată⁶⁵². Este un tip de amforă prezent încă din secolul al II-lea la Chersones⁶⁵³ și Novae⁶⁵⁴.

În epoca romană târzie, deși buza continuă să rămână trapezoidală în secțiune, se abandonează cele două incizii puternice de la exterior, iar buza devine plană, continuând să fie ușor evazată. Partea superioară poate fi ușor teșită spre interior sau ușor concavă. Corpul rămâne ovoidal și se termină într-o bază scundă, masivă, conică. Toartele rămân masive, rectangulare în secțiune, cu o bandă de 4-5 linii incizate la partea superioară. În comparație cu epoca romană timpurie, capacitatea vasului se reduce de la cca 100 de litri la cca 50 litri.

Pasta are multe granule de nisip grosier, abundent cuarț unghiular, cristalin, oxizi de fier și nisip de cuarț feruginos, rară mica argintie, rare foraminifera și scoici. Culoarea predominantă este roșie (red 2.5YR 5/6-5/8), dar uneori se poate prezenta ca un „sandwich” având miezul cenușiu (dark-reddish gray 2.5YR 4/1). Alte exemplare au exterioarele gălbui (yellowish-red 5YR 5/6), iar miezul cenușiu (dark gray 5YR 4/1).

Rareori apar ștampile ce par a mărturisi un control oficial, bisericesc (?) asupra acestei producții. Unele exemplare, descoperite într-o epavă din portul Odessos, au ștampile în formă de cruce pe brațele căreia este scris ΘΕ ΒΟΗΕΙ (Θεὸς βοήθει) și ΕΠΙΩ ΤΩΤΟΥ (ἐργω τοῦτο) cu înțelesul de „Dumnezeule ajută această lucrare”⁶⁵⁵. O altă descoperire din Istanbul poartă o ștampilă cu reprezentarea Sfântului Gheorghe și a dragonului, având împrejur numele Θεοδώρου⁶⁵⁶.

În epoca romană timpurie amfora apare răspândită pe o zonă întinsă, de la Dunărea de Jos⁶⁵⁷, Nordul Mării Negre⁶⁵⁸ și Egeea⁶⁵⁹ până la Roma și nordul Africii⁶⁶⁰.

În epoca romană târzie aria sa de răspândire este restrânsă mai mult la siturile de la Dunărea de Jos: Histria⁶⁶¹, Topraichioi⁶⁶², Murighioi⁶⁶³, Tropaeum Traiani⁶⁶⁴, Ulmetum⁶⁶⁵, Sucidava și Tomis⁶⁶⁶. În vestul Mării Negre: Dichin⁶⁶⁷, Hrisosotira⁶⁶⁸, Odessos și Marcianopolis⁶⁶⁹, în timp ce la latrus apare doar un singur exemplar⁶⁷⁰. Ultimul exemplar bine datat apare la sfârșitul secolului al VI-lea d.Chr., poate și începutul secolului al VII-lea, în

⁶⁵² Opaîț, sub tipar c.

⁶⁵³ Opaîț, sub tipar c.

⁶⁵⁴ Klenina 2005, 405, fig. 13C.

⁶⁵⁵ Swan 2010, 113, 67.2; Minchev 2011, 146-153.

⁶⁵⁶ Ülkü 2015, 249, fig. 9.

⁶⁵⁷ Opaîț 2004, 26; Paraschiv 2006, 86-87 cu bibliografia pentru Moesia Inferior.

⁶⁵⁸ Phanagoria, Hermonassa, Olbia, Tyras: Zeest 1960, 115, pl. XXXIII.80; Krapivina 1993, 99, pl. 30. 22-24, type 32; Kozyrskoe: Burakov 1976, 72, types 10 and 11, pl. III.8-9; Gorgipija: Alexeeva 1997, pl. 67.12; Tanais: Shelov 1972, 123; Arsen'eva, Naumenko 1992, 142-143, fig. 22; Barabanovskaya Ravine: Khrapunov *et alii* 2009, 14, fig. 42.2-6.

⁶⁵⁹ Atena: Robinson 1959, 69, K 115, pl. 14; pl. 40. P 21330, la care se pot adauga și două amfore restaurate, P 25597, P 25598 văzute de noi în Stoa lui Attalos; Pireu: Grigoropoulos 2010, 677, fig. 4B.5; Demetrias: Eiwanger 1981, 78-89, 502-507, pl. 60; Adrymi-Sismani, Batziou-Efstathiou, Vouzaxakis 2004, fig. 33; Thessaloniki: Petsas 1968, pl. 349a; Cassandra: Vasiliou, Tsingarida 2014, 725, fig. 6.17, 7.24, 8.25, 10.27; Dion: Fragoulis, Minasidis, Mentzos 2014, 298, fig. 6-7; Corint: Williams, Zervos 1983, 15, pl. 7.27; Knossos: Hayes 1983, 155, fig. 25.90.

⁶⁶⁰ Pentru răspândirea amforei în Italia a se vedea Rizzo 2014, 351-352, la care se poate adăuga Monte Testaccio, unde am putut vedea un fragment de gură în timpul vizitei din 2002. În Nordul Africii: Riley 1979, 188, fig. 33.

⁶⁶¹ Opaîț 1987, 248, fig. 3/4.

⁶⁶² Opaîț 1991b, 212, pl. 13/1-3.

⁶⁶³ Opaîț 1991a, 139, pl. 8/51.

⁶⁶⁴ Cătănicu, Barnea 1979, 190, fig. 168/3.7.

⁶⁶⁵ Băjenaru în print LRCW 6, no. 17.

⁶⁶⁶ Scorpan 1977, 278, fig. 15.2.

⁶⁶⁷ Swan 2004, 379, fig. 27; Swan 2010, 112-115, pls. 65.2; 66-67; Swan 2019, 539, figs. 20.28. 22.635-22.638.

⁶⁶⁸ Hristov 2019, 107, no. 6.

⁶⁶⁹ Minchev 2011, 146-153.

⁶⁷⁰ Böttger 1991, 162, pl. 47.666; Conrad 1999, 179, fig. 1.1.7.

palatul imperial din Constantinopol⁶⁷¹. Curioasă este lipsa acestui subtip târziu atât la vest de Iatrus, cât și în nordul Mării Negre.

Exemplarele descoperite la Dinogetia sunt relativ numeroase, unele dintre ele deja publicate⁶⁷² și, împreună cu altele inedite, sunt prezentate în această lucrare. Reține atenția exemplarul **1002** care este complet ars. Această arsură nu cred că este numai din cauza incendiului locuinței în care se afla, dar probabil, și a arderii uleiului pe care îl conținea. O situație asemănătoare există la Dichin cu unele amfore de tip LRA 2⁶⁷³.

Riley consideră că acest tip de amforă are o origine, fie nord egeeană, fie pontică⁶⁷⁴. Deși inițial înclinam pentru o origine pontică⁶⁷⁵, după ce am vizitat Volos și am văzut abundența acestui tip de vas în această regiune, așa considera mai degrabă că originea lui este fie în Beotia, fie în nordul Mării Egee.

Catalog

Inv. 360. Partea superioară. Dinogetia 1958, S3A, carourile 18-19, -1,50m. DG 17,3; ÎP 10,5. (Pl. 88, 105).

Inv. 1002. Partea superioară. Dinogetia 1982, A, 7; -1,50m, marginea de sub groapă. DG 15,5; DT 6,25/4.5; ÎP 26. (Pl. 89, 105).

Inv. 1041. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 16; DT 5,8/4,1; ÎP 30. (Pl. 89, 105).

Inv. 1063. Toarta. Dinogetia 1960, AIII, în chiup 4. DT 5,5/4; ÎP 7,5. (Pl. 89).

Inv. 1182. Partea inferioară. Dinogetia 1960, AIII, vest b19, -2,50m. DB 4,3; ÎP 46. (Pl. 105).

Inv. 2044. Amforă fragmentară. Dinogetia passim. DG 17,6; DT 6/4; DM 53,5; ÎP 66. (Pl. 90, 105).

Inv. 2100. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 15,5; DT 5,6/4,1; ÎP 28,5. (Pl. 89).

Inv. 2162. Bază. Dinogetia 1954, A1, caroul 18, gr. DB 4,5; ÎP 5. (Pl. 90).

Inv. 2184. Bază. Dinogetia 1968, A passim. DB 4,5; ÎP 6. (Pl. 90, 105).

Inv. 2186. Fragment toartă. Dinogetia 1957, S4A, -4-6m. DT 5,1/4; ÎP 9. (Pl. 89).

Amfore din Africa de Nord

Această zonă de producție este relativ bine atestată mai ales în perioada romană târzie. Cele 35 de fragmente identificate reprezintă 16 buze, 4 toarte și 15 baze. Exemplarele analizate provin de la 4 spatheia de mici dimensiuni, 3 buze tip Keay 8B, o bază de Keay 55, 2 buze și o variantă de Keay 57, o buză de tip Keay 62Q și, probabil, o buză și o toartă a unui tip presupus a fi din Maroc. Aceste descoperiri se adaugă unora anterioare făcute la Tomis⁶⁷⁶, Tropaeum Traiani⁶⁷⁷, Topraichioi⁶⁷⁸, Murighiol⁶⁷⁹, Iatrus⁶⁸⁰, Tyritake⁶⁸¹, și epava descoperită recent în zona Sinope⁶⁸². Ele vin să susțină, intensele contacte ale zonei Dunării de Jos și ale Pontului cu nordul Africii în secolul al V-lea.

Deși comentarii se pot face doar despre acele piese sigur documentate, cum ar fi Spatheia, Keay 8B, Keay 55, Keay 57 și Keay 62Q, prezența unor baze, care probabil aparțin grupurilor Africana Piccolo și Grande, sugerează o aprovizionare a sitului cu produse africane încă din epoca romană timpurie.

Amfora tip Africana 2B

Este o amforă de mari dimensiuni, cu înălțimi ce variază între 94-104 cm, gât înalt, cilindric, toarte eliptice în secțiune, corp cilindric, terminat într-un picior masiv cilindric. Era produs la Zeugitana, Nabeul și în regiunea

⁶⁷¹ Hayes 1992, 63, type 4B, 103, fig. 47.158-160.

⁶⁷² Barnea 1966, 244, 257, figs. 8/6; 13/1; 15/6-7.

⁶⁷³ Swan 2007, 836, fig. 1.5-6.

⁶⁷⁴ Riley 1979, 188.

⁶⁷⁵ Opaïț 2004, 26.

⁶⁷⁶ Opaïț 1997/1998.

⁶⁷⁷ Grigoraș, Panaite 2021, 95.

⁶⁷⁸ Opaïț 1991a.

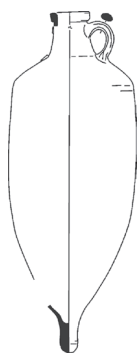
⁶⁷⁹ Opaïț 1991b.

⁶⁸⁰ Böttger 1982, 42, tip I.2, pl. 19. 229-231, 235-236, 238.

⁶⁸¹ Smokotina 2016, 715, fig. 4.1-2.

⁶⁸² Opaïț *et alii* 2019.

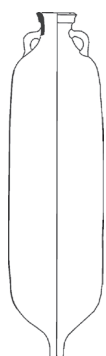

Sahel, la Leptiminus și Hadrumetum. Acest tip de amforă este reprezentat de partea superioară a unei amfore. Buza este în formă de migdală, cu partea inferioară atârând. Remarcabil este faptul că gâtul nu este prea tronconic. Pasta este dură, cu cuarț rotund gălbui opac, eolian și rară foramnifera. Culoarea este brun deschis (10YR 7/4) spre galben (10YR 7/6). Suprafața este roșie brună (5YR 6/4). Se datează în secolul al III-lea d.Chr. Textura pastei acestor fragmente sugerează o eventuală origine în Leptiminus.

Catalog

Inv. 257. Păstrată gura, gâtul și ambele toarte. Dinogetia passim. DB 13,5; DT 4,7/3; ÎP 20,5. (Pl. 85, 105).

Amfore tip Keay 8B/Bonifay 38

Acest tip este reprezentat de trei buze (**1944, 2064, 2136**) și probabil de unele baze cilindrice (**105, 117, 1160**). Buzele sunt rectangulare cu o largă concavitate la exterior, cu partea inferioară ușor atârând. Pasta este foarte fină, dură și compactă, fără incluziuni vizibile cu ochiul liber. Culoarea exemplarului **1944** este roșie portocalie (10R 5/8), în timp ce celelalte două buze sunt mai vineții (weak red 10R 5/2-5/4). Exteriorul este acoperit de acel tipic „skin” alburii cenușos (10YR 7/1-7/2). Originea acestui tip este în sudul provinciei Byzacena⁶⁸³ pe baza cercetărilor de teren de la Majoura și lunca(?). Se datează între anii 450-500 d.Chr. Este un tip relativ frecvent întâlnit în spațiul pontic la Tomis⁶⁸⁴, Nicopolis ad Istrum⁶⁸⁵, Panticapaeum⁶⁸⁶, Constantinopol⁶⁸⁷ și Pompeiopolis⁶⁸⁸. În cazul acestei amfore este interesantă legătura intensă între acest produs din sudul Byzacenei și zona Dunării de Jos și spațiul pontic.

Catalog

Inv. 105. Bază, piciorul cilindric. Dinogetia 1981, D, S3, caroul 20, pe podeaua de sec. IV. DB 6; ÎP 12. (Pl. 85).

Inv. 117. Buză. Dinogetia 1962, A, Sud b1, -2,20m. DB 4; ÎP 13. (Pl. 85, 105).

Inv. 1160. Buză. Dinogetia 1970, -2,70m S. DB 4,5; ÎP 11. (Pl. 85, 105).

Inv. 1944. Buză. Dinogetia passim, DG 16; ÎP 6. (Pl. 85).

Inv. 2064. Buză. Dinogetia 1984, D, S3, caroul 2-6. DG 13; ÎP 3,8. (Pl. 85)

Inv. 2136. Buză. Dinogetia 1960, AIII, sub b. DG 14.4; ÎP 4,5. (Pl. 85, 105).

Amfore tip Keay 55/Bonifay 44

O bază de amforă (**250**) în formă de buton aparține probabil tipului Keay 55. Buza este nediferențiată de gât, dar cu o muchie în interiorul buzei probabil pentru primirea capacului. Striații fine pe gât la nivelul atașului superior. Pasta este fină, cu rar cuarț ionian și goluri alungite create prin dispariția particulelor de calcar.

A fost produs la Nabeul⁶⁸⁹. El se datează aproximativ între anii 480-550 d.Chr. Are bune analogii la Tomis⁶⁹⁰ și Spania⁶⁹¹.

Catalog

Inv. 250. Bază. Dinogetia 1957, AIII, S5, -2,30m. DB 5; ÎP 4,8. (Pl. 86, 105).

⁶⁸³ Bonifay 2004, 132.

⁶⁸⁴ Opaț 1999.

⁶⁸⁵ Falkner 1999, 254-255, nos. 1076-1078, fig. 9.53.

⁶⁸⁶ Smokotina 2016, 715, fig. 4.1-2.

⁶⁸⁷ Hayes 1992, 63, fig. 22.1.

⁶⁸⁸ Material inedit.

⁶⁸⁹ Bonifay 2004, 135-137.

⁶⁹⁰ Opaț 1999, 54.

⁶⁹¹ Keay 1984, 289-293, fig. 125.

Amfore tip Keay 57/Bonifay 42

Este reprezentat de doar două fragmente de buză, unul păstrând și o toartă (**1099**, **2139**). Buza este rectangulară în secțiune, cu o ușoară concavitate la exterior, iar toarta este eliptică în secțiune. Un al treilea fragment de buză și toartă (**1588**) are buza ceva mai scurtă, mai mult triunghiulară decât rectangulară, iar concavitatea de la exteriorul buzei este mult mai accentuată, iar toarta este eliptică. Pasta unui exemplar (**1099**) este ceva mai grosieră, cu unele particule de calcar vizibile (3-4mm), culoarea fiind roșie (2.5YR 5/6), fără „skin” la exterior, iar a celuilalt (**2139**) este fină, cu nici o incluziune vizibilă, iar culoarea este roșie (10R 5/6) și acoperită de un „skin” alburiu cenușos (10YR 6/1-7/1). Ultimul exemplar (**2139**) are pasta apropiată de a primului, dar incluziunile de microfosile calcaroase sunt mai numeroase, împreună cu un cuarț foarte fin eolian.

Are analogii la Tomis⁶⁹², Panticapaeum⁶⁹³ și Tunisia⁶⁹⁴.

Catalog

Inv. 1099. Fragment al părții superioare. Dinogetia 1962, A, sud-vest b6, -1,80m. DB 13; DT 5,5/2,5; ÎP 15. (Pl. 86, 105).

Inv. 1588. Fragment buză și toartă. Dinogetia passim; DB 15; DT 4,6/3,1; ÎP 10,5. (Pl. 86).

Inv. 2139. Fragment buză. Dinogetia 1960, AIII nord b17a, -2.60 m; DB 15.4; ÎP 8,5. (Pl. 86, 105).

Amfore tip Keay 62Q/Bonifay 45

S-a păstrat doar un mic fragment de buză, în formă de bandă, ușor convexă spre exterior, puțin evazată, cu partea de sus ușor atârând (**2075**). Pasta este cărămizie, fină, compactă, cu foarte mici incluziuni albe, abundent cuarț eolian, izolate foraminifera. Culoarea este roșie cărămizie (culoare 2.5YR 6/6); exteriorul este „pink” (pink 7.5YR 7/4). În Scythia apare la Tomis, Halmyris⁶⁹⁵, Panticapaeum⁶⁹⁶, Tunisia și vestul Mediteranei⁶⁹⁷. Se datează între anii 475-550 d.Chr.

Catalog

Inv. 2075. Gură. Dinogetia 1983, D. 5/6. DG 14; ÎP 4,7. (Pl. 86).

Amfore tip nord african necunoscut (Maroc?)

Două fragmente, unul de gură (**2140**) și unul de toartă și umăr (**2152**), par să aparțină aceluiași tip prin pasta lor comună. Buza este rectangulară în secțiune cu „doppio gradeno” la exterior. O ușoară concavitate internă separă buza de gât. Toarta este eliptică în secțiune. Pasta este fină, dură, conchidală în spărtură, cu multe incluziuni foarte mici albe, calcaroase, cuarț cristalin și multe particule brune, provenite probabil de la un nisip de cuarț feruginos. Cum acest tip de nisip de cuarț este abundent în zona Marocului, mă întreb dacă nu poate fi căutată acolo originea acestui tip. Culoarea este roșie (red 10R 5/6-6/6).

Catalog

Inv. 2140. Gură. Dinogetia 1958, S3A, -3,40 m. DG 13,6; ÎP 5,4. (Pl. 87, 105).

Inv. 2152. Partea superioară. Dinogetia 1985. DT 4,5/2,3. (Pl. 87, 105).

Inv. 2660. Gură. Dinogetia 1960, AIII, nord-est b11, -1,80. DG 12; ÎP 6,8 (Pl. 87).

⁶⁹² Opaïț 2004, 33.

⁶⁹³ Smokotina 2014, 78, fig. 6.20-22.

⁶⁹⁴ Bonifay 2004, 135, fig. 73, cu bibliografia.

⁶⁹⁵ Opaïț 2004, 34.

⁶⁹⁶ Smokotina 2014, 78, fig. 6.28-30.

⁶⁹⁷ Bonifay 2004, 137, fig. 74, cu bibliografia.

Picioare de amfore africane (?)

Catalog

Inv. 102. Partea inferioară. Dinogetia 1969, SPV, caroul 7, -3,20m; DB 1,5; ÎP 12. (Pl. 88, 105).

Inv. 365. Partea inferioară. Dinogetia passim. ÎP 6,5. (Pl. 87, 105).

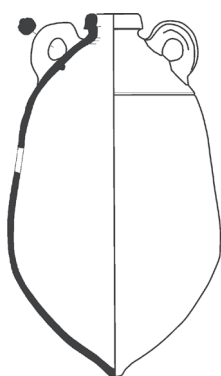
Inv. 367. Partea inferioară. Dinogetia passim. DB 4; ÎP 20. (Pl. 87, 105).

Inv. 1001. Partea inferioară. Dinogetia passim. DB 4,8; ÎP 28. (Pl. 88, 105).

Inv. 1311. Partea inferioară. Dinogetia 1962, A, sub b1. ÎP 6,5. (Pl. 88, 105).

Inv. 1581. Piciorul cilindric. Dinogetia 1967, S5, T6-7, caroul 5, -1,30m. DB 4,4; ÎP 10,5. (Pl. 87).

Amfore hispanice

Prezența amforelor hispanice la Dunărea de Jos în epoca romană târzie este oarecum surprinzătoare după absența lor în epoca romană timpurie. Chiar dacă amforele de tip Dressel 20 apar sporadic în Dacia⁶⁹⁸, apariția de Dressel 23 în Scythia în cursul secolelor al IV-lea și al V-lea este o interesantă noutate. În afară de Dinogetia, ele apar la Tomis⁶⁹⁹, Topraichioi, Murighiol și Ulmetum⁷⁰⁰. Aceste descoperiri se adaugă celor făcute în Franța⁷⁰¹ sau Cipru⁷⁰² și vin să ateste prelungirea datei exportului de ulei spaniol până cel puțin în secolul al V-lea. Totodată, descriu o imagine total diferită despre Spania vizigotă. Prezența lor demonstrează faptul că comerțul liber spaniol penetrează atât estul Mediteranei, cât și vestul Mării Negre. Desigur că este dificil de crezut că înșiși negustorii spanioli își

vindeau produsele la Dunărea de Jos. Cel mai probabil acest ulei ajungea aici, prin comerț privat, pe piețe intermediare, cea mai mare fiind Constantinopolul, de unde era cumpărat de oficialii imperiali și redistribuit trupelor din provincia Scythia. Probabil că se recurgea la acest ulei, suplimentar celui egeean în perioadele de criză alimentară. La Dinogetia, prezența uleiului hispanic este sugerată de patru exemplare fragmentare de tip Dressel 23 b-c/Keay XIII b-c⁷⁰³ sau grupele 1 și 2⁷⁰⁴; toate arată un profil oarecum diferit al buzelor și al toartelor, ceea ce este o caracteristică a producției spaniole romane târzii⁷⁰⁵. La acestea se mai poate adăuga un fragment de parte superioară (**1120**) cu o inscripție retrogradă [---]VATI? [---]NATI?⁷⁰⁶. Toate exemplarele se datează în secolul al V-lea.

Catalog

Inv. 1113. Partea superioară. Dinogetia 1969, SPV, caroul 2, -3 m. DG 14; DT 3,5/2,5; ÎP 10. (Pl. 91, 105).

Inv. 1120. Fragment de amforă. Dinogetia 1950, passim. DT 3,6/2,7; ÎP 5. (Pl. 91, 98, 105).

Inv. 2065. Partea superioară. Dinogetia passim. DG 12; ÎP 5,5. (Pl. 91).

Inv. 2073. Partea superioară. Dinogetia 1984, D, S3, D 2-6. DG 10,4; ÎP 6. (Pl. 91).

Inv. 2087. Partea superioară. Dinogetia passim. DT 4,5/3,4; ÎP 6. (Pl. 91, 105).

⁶⁹⁸ Ardeț 2006, 78-81.

⁶⁹⁹ Paraschiv 2006, 75, pl. 14.14.

⁷⁰⁰ Opaț 2004, 39, pl. 32. 1-2; la Ulmetum, amfora Dressel 23 apare într-un context datat 470-480 AD, informație C. Băjenaru.

⁷⁰¹ Becker *et alii* 1989, 658; Bonifay *et alii* 1989, 660.

⁷⁰² Meyza, Bagińska 2013, 142, fig. 7.a-c.

⁷⁰³ Berni Millet 1998, 61; Keay 1984, 140-141, figs. 55-56.

⁷⁰⁴ Berni Millet, Moros Díaz 2012, 207, fig. 18.

⁷⁰⁵ Berni Millet 1998, 58.

⁷⁰⁶ Mulțumesc lui P. Berni Millet pentru amabilitatea de a citi această dificilă inscripție.

Capace de tip necunoscut

Trei capace, **336**, **674** și **1995**, nu pot fi corelate cu anumite tipuri de amforă. Le includem însă în categoria amforelor pentru ulei datorită specificului acestor amfore, care necesitau o frecventă folosire a capacului.

Primul capac, **336**, are o formă elegantă cu o apucătoare evazată, corpul conic, iar suprafața de așezare are o concavitate pronunțată, care separă marginea de o nervură circulară, creând o adâncitură pentru a așeza capacul fix pe gura amforei. Pasta este fină, fără incluziuni vizibile cu ochiul liber, rare incluziuni brune și negre, rar cuarț unghiular, cenușiu și cuarț translucid. Culoarea este brun deschis (reddish yellow 5YR 6/6).

Al doilea capac, **674**, are o formă discoidală, cu marginea ascuțită, lipsit de apucătoare, suprafața superioară fiind aplatizată, iar cea inferioară având doar o ușoară concavitate. Pasta este fină, bine epurată, fără incluziuni vizibile cu ochiul liber, rare, foarte mici incluziuni brune și rar foraminifera. Culoarea este tot brun deschis (reddish yellow 5YR 6/6).

Al treilea capac, **1995**, are o formă trapezoidală, cu marginile ridicate și ascuțite, baza plană, iar în centrul părții superioare o mică apucătoare de numai 1 cm înălțime. Acest exemplar are o pastă și mai fină decât a exemplarelor anterioare, astfel că este imposibilă vizualizarea incluziunilor din pastă. La interior are o culoare gălbui deschis (pink 7.5YR 7/4), iar la exterior pare să aibă un înveliș („skin”) cenușiu-gălbui (pinkish gray 7.5YR 7/2).

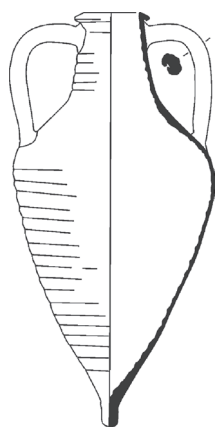
Catalog

Inv. 336. Capac, perfect păstrat. Dinogetia 1957, A III, sub b18a. DM 9,9; Î 5. (Pl. 84).

Inv. 674. Capac, perfect păstrat. Dinogetia 1949, III, caroul 7, -0,80m. DM 9; Î 1,7. (Pl. 84).

Inv. 1995. Capac, perfect păstrat. Dinogetia TB. DM 7,9; Î 2,1. (Pl. 84).

AMFORELE PENTRU PEȘTE

Destul de importantă este și prezența amforelor pentru pește la Dinogetia, desigur nu prin cantitate lor, ci prin contextul descoperirii lor, într-un sit aflat pe o insulă a Dunării. Unul dintre ele (**1141**) are paralele la Chersones (Sovhoz 10)⁷⁰⁷, Chersones (Kazatzkaya hill)⁷⁰⁸ în timp ce altul (**2153**) are paralele la Tropaeum Traian⁷⁰⁹, Chersones (Kazatzkaya hill)⁷¹⁰, Ust' Al'ma⁷¹¹ și Novae⁷¹². **1168** pare să fie varianta de secol II a lui Zeest 75 și are bune analogii în fortificația romană Susdal'skaya de lângă Chersones⁷¹³ și Halmyris⁷¹⁴.

Pentru perioada romană târzie este remarcabilă apariția unei amfore spaniole (**2089**) care are analogii bune în Scythia la Beroe⁷¹⁵, Iatrus⁷¹⁶ și Histria⁷¹⁷. Această amforă pare a fi o variantă a lui Beltran Forma 70⁷¹⁸. Probabil este ultima fază a tipului Beltran 72 și a unei amfore găsită pe epava Cabrera III ce datează din a doua jumătate a secolului al III-lea⁷¹⁹. Așa cum recent s-a menționat, acest tip de amforă face parte din același „*parvae trend*” identificat și în cazul amforelor Dressel 20 și a altor amfore din Baetica. Conform

⁷⁰⁷ Strjeletskiiy et alii 2005, 69, pl. VI.2; Opaïț 2007b, 113, fig. 21.

⁷⁰⁸ Kovalevskaya, Sarnovski 2019, 140, fig. 2.3.

⁷⁰⁹ Gămureac 2009, 252, pl. III.21.

⁷¹⁰ Kovalevskaya, Sarnovski 2019, 140, fig. 2.1.

⁷¹¹ Puzdrovskiiy, Trufanov 2016, fig. 96. 1.

⁷¹² Klenina 2005, 405, fig. 13.H.

⁷¹³ Comunicare personală Valentin Doroshko.

⁷¹⁴ Opaïț 1991a, 136, pl. 4.26.

⁷¹⁵ Opaïț 2004, 39-40.

⁷¹⁶ Böttger 1982, 124, no. 361, pl. 13b, 29/361.

⁷¹⁷ Exemplar nepublicat încă.

⁷¹⁸ Beltran 1970, 573, fig. 236.3.

⁷¹⁹ Bost et alii 1992, 132-134, fig. 29-31.

descoperirilor din Sevilla, Hispalis și Valencia ele erau produse până spre sfârșitul secolului al V-lea sau chiar începutul secolului al VI-lea⁷²⁰.

Ceea ce este important de subliniat este prezența acestui produs din pește procesat într-un sit lângă Dunăre, o apă care putea livra o mulțime de pește pentru hrana localnicilor. Într-un fel, situația este similară cu cea observată la Callatis, un important oraș maritim, care importa pește nord pontic⁷²¹. O posibilă explicație, în ambele cazuri, ar fi că elita locală dorea să-și arate statutul social, chiar în timpul iernii, când accesul la peștele proaspăt era restrâns și doar peștele conservat, de import, contribuia la păstrarea dietei și a statutului lor social.

Catalog

Inv. 1141. Gura. Dinogetia 1952, W1, caroul 2, -0,80m. DG 16; ÎP 5,5. (Pl. 92, 105).

Inv. 1168. Partea superioară. Dinogetia 1958, S5, caroul 4-5, -3,70/-4,00. DG 11,4; DT 4,6/2,4; ÎP 7,5. (Pl. 92, 105).

Inv. 2089. Amforă întreagă, lipsă toartele. Dinogetia 2002, M. S. D, caroul 7. DG 10; DT 2,4/2; ÎP 35,5. (Pl. 93, 105).

Inv. 2153. Gura. Dinogetia passim. DG 18.3; ÎP 4,5. (Pl. 92, 105).

Inv. 2154. Toartă. Dinogetia 1960, AIII, vest b.10, -2,20m. DT 6/4; ÎP 16,5. (Pl. 92).

Inv. 2712. Toartă. Dinogetia 1967, sub b.177, -1,85m. DT 5,3/3,6; ÎP 16. (Pl. 92).

CONCLUZII

Considerații tipologice și economice

Publicarea ceramicii de la Dinogetia vine să clarifice nu doar unele aspecte pur tehnice, metodologice legate de amforele care au circulat în provincia Moesia Inferior, ulterior provincia Scythia, dar oferă și posibilitatea unor interpretări de natură economică a tipurilor de comerț și a relațiilor economice existente în acest spațiu⁷²².

Contextul descoperirii acestei ceramicii, într-o mică așezare fortificată de pe frontiera Dunării de Jos, este și el unul specific provinciilor puternic militarizate, fenomen care își va pune amprenta nu doar asupra economiei, dar și asupra relațiilor sociale și culturale. Lucrarea este un fel de studiu de caz, care se va dovedi util pentru înțelegerea și comparația cu alte situri similare de la Dunărea de Jos, cum ar fi Ulmetum, Capidava, Nicopolis ad Istrum, Iatrus, Dobri Dyal sau Dichin.

Acest volum este dedicat studiului amforelor descoperite la Dinogetia, mai precis al alimentelor ce erau transportate în aceste vase, în principal vin, ulei și produse din pește. Se uită adesea că amforele erau recipiente create special pentru anumite produse, având un anume design care să faciliteze introducerea și extragerea produsului din amforă, precum și un transport cât mai optim al aceluși produs⁷²³. Recentele studii ceramologice au punctat destul de bine criteriile care se pot folosi în departajarea amforelor pentru vin, ulei de măsline și cele pentru produsele din pește⁷²⁴. Desigur că amforele, fiind deosebit de rezistente, puteau fi refolosite cu succes și pentru ambalarea unor produse alimentare sau nealimentare (cuie, rășini)⁷²⁵. Cu toate acestea, nu trebuie exagerat rolul lor economic. Ele puteau fi refolosite local sau în comerțul provincial pentru transportarea unor produse inferioare din punct de vedere economic produsului inițial, cu care ele ajungeau la acea așezare⁷²⁶. Ele nu pot fi luate în considerare decât rareori când se discută comerțul de lungă distanță intra-regional⁷²⁷.

⁷²⁰ González Cesteros *et alii* 2016, 213.

⁷²¹ Opaț, Ionescu 2016.

⁷²² O prezentare preliminară a rezultatelor studiului nostru a avut loc la conferința RCRF de la Cluj din 2018, cf. Opaț *et alii* 2020.

⁷²³ Bernal-Casasola *et alii* 2021, 499: "Our opinion, and that of the authors within this monograph, is that in Roman times each type of amphora was conceived at a specific time and in a specific region to store a particular type of product: otherwise, how do you explain the diversity of the typology? Thus, monovalence (each type or family of amphorae = certain content) must have been the normal situation from at least the Augustan times onwards".

⁷²⁴ Opaț 2021a, 2021b; Bonifay 2007, 2021; Carre, Pesavento Mattioli 2021.

⁷²⁵ Rădulescu 1973, 194-198, fig. 5-6.

⁷²⁶ Opaț 2021b, 357.

⁷²⁷ Peña 2007, 103.

Peña menționează chiar un negustor specializat în colectarea amforelor de vin, pentru a fi refolosite tot pentru acel produs⁷²⁸.

Următorul pas este prezentarea lor conform originilor, începând cu cele locale și regionale (pontice, egeene, levantine și nord africane) deci diacronic, dar și sincron, încercând să evidențiem nu doar existența mai multor variante, dar și a subtipurilor care reprezintă anumite ateliere producătoare ale acestor vase, uneori pentru sute de ani. Această diferențiere este folositoare atunci când dorim să definim rolul, atât economic, cât și dietetic, jucat de producția locală de vin în comparație cu vinurile mai fine și costisitoare importate din alte regiuni, dar și rolul uleiului sau produselor din pește.

În mod cert, această prezentare tipologică are anumite lacune datorate stadiului actual al cercetărilor. Lumea specialiștilor este conștientă de faptul că o tipologie trebuie să se bazeze nu doar pe forma vaselor, ci și pe studiul pastei lor⁷²⁹. Referitor însă la forma vaselor, situația este complicată deoarece nu întotdeauna cunoaștem forme integral păstrate. O tipologie realizată doar pe studierea anumitor părți ale amforei, de regulă partea superioară, este supusă unor erori. Desigur însă că, pentru o primă departajare a unor tipuri complet necunoscute până la momentul acelei descoperiri, poate fi acceptată și o astfel de tipologie. Situația este complicată și în cazul analizelor petrologice deoarece, pentru a fi eficiente, acestea trebuie să pornească de la analiza matricei petrografice și chimice a atelierului producător și să îi urmărească distribuția pe piețele de consum din imperiu, iar aceste ateliere, mai ales pentru estul Mediteranei, sunt foarte puțin cunoscute.

Vinul local: amforele de masă și ulcioarele amforoidale. Aceste recipiente, deseori și pe nedrept neglijate în literatura arheologică, au avut un rol important în economia așezărilor romane. Deși se pare că a existat o anume rivalitate între aceste vase în epoca romană timpurie, în epoca următoare amforele de masă s-au impus⁷³⁰. Situația la Dinogetia este oarecum complicată, deoarece cercetarea straturilor romane timpurii a fost redusă, în comparație cu cea a straturilor romane târzii sau bizantine. Din această cauză, comparațiile sau procentajele în care apar cele două tipuri ceramice pot să nu reflecte adevărata situație. De exemplu, numărul amforelor de masă romane timpurii este net inferior celui al ulcioarelor amforoidale. Este aceasta o realitate sau doar hazardul descoperirilor? Chiar și în cadrul ulcioarelor amforoidale ar putea exista cazuri de import al acestora din alte zone pontice. Fără descoperiri de ateliere sau cel puțin analize de pastă, situația rămâne încă neclară, dar este cert că ele trebuie tratate diferit de amforele de transport. Totuși, având în vedere că nu numai ulcioarele amforoidale sunt frecvente dar și unele amfore, precum cele de tip Dressel 24 similis sau Zeest 72, recipiente cunoscute pentru frecvența lor și pe alte situri, nu este exclus ca lipsa acestor amfore de masă să fie reală. Amfora de masă păstrată aproape complet (**2038**) este foarte asemănătoare cu un tip de vas frecvent descoperit în marele centru de la Troesmis⁷³¹, sediu al Legiunii a V-a Macedonica, și în castrul de la Barboși⁷³², ceea ce ne face să nu excludem un import de la Troesmis, cu care se învecina și care distribuia în teritoriul său aceste produse. Oricum, situația pare mai clară în epoca romană târzie, când dispar ulcioarele amforoidale și există doar amfore de masă. Aplicând o capacitate medie de respectiv 10 l pentru ulcioarele amforoidale și de 15 l pentru amforele de masă, ajungem la valori de 210 litri pentru ulcioarele amforoidale în epoca romană timpurie și de 345 litri pentru amforele de masă în epoca romană târzie. Aceste volume nu sunt de neglijat dacă avem în vedere că aceste recipiente erau folosite în mod cotidian și pentru mai mulți ani. Ele serveau probabil pentru o conservare temporară a vinului local, după extragerea acestuia din butoi până în momentul consumului. Nu în ultimul rând, trebuie remarcat că ulcioarele de masă sunt un produs tipic pontic deoarece ele sunt întâlnite doar pe coasta de vest și de nord a Mării Negre, dar unele vase au o pastă ce sugerează o origine sud pontică.

La aceste recipiente, desigur că ar trebui să adăugăm vinul păstrat în butoaie, care putea proveni fie din producția locală, fie din anumite centre provinciale, deoarece Dobrogea era o zonă producătoare de vin. Desigur

⁷²⁸ Peña 2007, 115.

⁷²⁹ Peacock, Williams 1986, 7-8.

⁷³⁰ Opaît 2003.

⁷³¹ Opaît 1980, 294, pl. I, 3-4.

⁷³² Exemplar inedit, Muzeul de Istorie Galați, inv. 13954.

că, există o diferență mare între o regiune producătoare de vin local, ca cea dobrogeană, și regiunile lipsite de cultură viticolă, cum ar fi limesul german, pannonic sau cel britanic. La Vindolanda, de exemplu, 99% din vin era importat în butoaie, iar butoaiele descoperite în Pannonia aveau capacități variind între 460-620 litri⁷³³. Probabil că această lipsa a amforelor de masă în epoca romană timpurie se datorează prezenței butoaielor și a burdufurilor. În niciun caz absența amforelor de masă nu sugerează și absența vinului sau oțetului, alimente indispensabile oricărei trupe militare.

Datarea amforelor de masă cu precădere în secolele IV-V, mai puțin în secolul al VI-lea, arată un consum consistent al vinului local, probabil de către o populație preponderent militară. Desigur că nu doar aceste recipiente sunt indicatori ai prezenței vinului local, acesta fiind transportat și depozitat în butoaie sau burdufuri, dar nu există date arheologice păstrate despre ele. La acestea se pot adăuga și amforele cu vin importate din alte zone, care puteau fi refolosite pentru păstrarea vinului local⁷³⁴. Instalațiile de producere a vinului nu au putut să reziste nici ele deoarece erau, mai mult ca sigur, realizate din materiale perisabile. Cu toate acestea, există mai multe reprezentări artistice care confirmă producerea vinului local⁷³⁵. Acesta era, cu siguranță, un vin de masă pentru consumul zilnic, nu doar al păturilor modeste ale societății, dar și al soldaților. În mod sigur, vinul local depășea cu mult, cantitativ, vinul importat în amfore. Recentele cercetări arheobotanice din Franța au aratat că, în afară de vița de vie domestică, era exploatată cu succes și vița de vie sălbatică (*Vitis vinifera* subspecia *sylvestris*), ceea ce confirmă abundența vinului de masă local⁷³⁶. Nu trebuie scoase din ecuație nici oțetul, nici *posca*, intens folosite în dieta zilnică, după cum atestă sursele scrise⁷³⁷.

Devastările suferite de zona Dunării de Jos mai ales în a doua jumătate a secolului al III-lea d.Chr. au determinat și intervenția autorităților, cum ar fi cea a lui Probus care acordă dreptul Galliei, Pannoniei și Moesiei de a planta vii⁷³⁸, activitate în care se pare că a fost antrenată și armata.⁷³⁹ Imperiul resimțea lipsa aprovizionării cu vin galic a trupelor de pe frontieră după criza în care intră Gallia la mijlocul secolului al III-lea. Se pare că participarea armatei la plantarea de viță de vie se datorează dorinței lui Probus de a ține trupele constant ocupate⁷⁴⁰. Această amplificare a producției locale de vin este confirmată și de producția locală de amfore pentru export, „scitice”, după cum atestă descoperirile de la Telița-Valea Morilor⁷⁴¹ și Noviodunum⁷⁴², care aveau o piață largă de desfacere în spațiul nord danubian⁷⁴³. Fără îndoială, importanta zonă viticolă nord dobrogeană profita de apropierea de marele centru de la Noviodunum, care oferea nu doar o piață de desfacere, personalul flotei⁷⁴⁴, dar ușura și o distribuție facilă peste Dunăre. Amforele „scitice” descoperite la est și sud de Carpați pot fi considerate și ca importanți indicatori ai zonelor de procurare a diverselor produse nord dunărene, cum ar fi grâne sau produse din piele, blănuri⁷⁴⁵. Oricum, apariția acestor ateliere de amfore, chiar dacă este limitată doar la secolul al IV-lea, sugerează maturitatea la care ajunsese economia acestei provincii, care devine și exportatoare de vinuri nobile, nu doar consumatoare.

Potrivit legislației din secolul al IV-lea, vinul nou trebuia livrat armatei, conform taxei *annona*, începând cu luna noiembrie urmând astfel a se evita livrarea vinului vechi, care era mai scump⁷⁴⁶. Acest vin de masă împreună cu oțetul făceau parte și din rațiile care se ofereau soldaților în timpul campaniilor⁷⁴⁷. O lege din anul

⁷³³ Marlière 2014, 55.

⁷³⁴ Lawall 2011, 27, 31; Peña 2007, 70. 82-97 consideră că și amforele pentru ulei și pește puteau fi refolosite pentru vin.

⁷³⁵ Opaț 2013, 35, fig. 4.

⁷³⁶ Figueiral *et alii* 2010; Bouby *et alii* 2011.

⁷³⁷ Pentru lunga listă de autori antici ce discută despre diferitele tipuri de oțet, cum ar fi *generosum acetum* „oțet de mare clasă”, *posca* și calitățile lor vezi Dalby 2003, 270, 316, 343; Brun 2003, 91-92.

⁷³⁸ Durliat 1990, 51; Brun, Laubenheimer 2001, 216-217.

⁷³⁹ SHA v. *Prob* XVII 5, citată de Zahariade 2006, nota 230.

⁷⁴⁰ Brun, Laubenheimer 2001, 216.

⁷⁴¹ Baumann 1995, 269-437; Opaț 2017b.

⁷⁴² Honcu, Mămălaucă 2021.

⁷⁴³ Opaț 2017b, 211.

⁷⁴⁴ *Codex Th.* 7.4.14 (365 AD); personalul flotei primea *annona* nouă luni în produse și trei luni în bani.

⁷⁴⁵ Whittaker 1983, 114; 1994, 114, 118, 121, 130.

⁷⁴⁶ *Codex Th.* 7.4.25 (398 AD).

⁷⁴⁷ *Codex Th.* 7.4.6 (360 AD).

360 cerea ca într-o zi să fie distribuit vinul, în cealaltă să fie dat oțetul⁷⁴⁸. Importanța acestui vin comun începe să fie tot mai apreciată de către specialiști fiind, pe drept cuvânt, considerat ca cea mai consumată băutură în epoca romană, atât de militari, cât și de populația civilă⁷⁴⁹. Ar fi greșit să considerăm consumul de vin din această epocă bazat doar pe descoperirile de amfore. Vinul nobil, transportat în amfore, era destinat folosirii în anumite perioade festive mai ales pentru a marca atât importanța momentului, cât și a persoanelor care îl foloseau. Înmulțind numărul de amfore cu volumul acestora se poate observa cât de reduse erau cantitățile de vin importat. Chiar dacă modeste, acestea nu sugerează și o redusă prosperitate monetară, deoarece prețul vinului importat era cu mult deasupra vinului local, după cum dovedește și o tablă cerată de Alburnus Maior⁷⁵⁰.

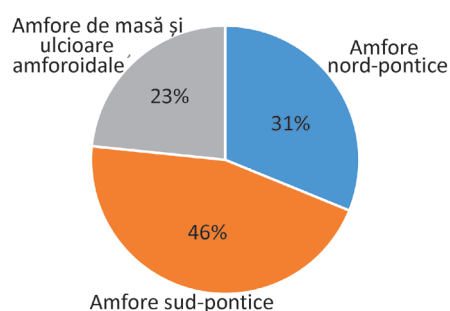
Vinul importat

Având în vedere că locuirea romană timpurie nu a beneficiat de o cercetare la fel de extinsă precum cea romană târzie, am decis să le prezentăm împreună, deoarece ar fi incorect să facem comparații între cele două epoci.

Amforele **pontice** ocupă un loc proeminent pe piața locală. Există însă o mare variație, atât cantitativă, cât și cronologică, în cadrul acestor centre pontice.

În perioada romană timpurie predomină vinul nord pontic prin 10 amfore Zeest 72⁷⁵¹. Acestea dețin o poziție dominantă atât prin numărul mare de exemplare descoperite, cât și prin capacitatea acestora. Ele au fost realizate în diferite module variind între 13, 26, 52 și 66 litri. Vinul nord pontic este urmat de cel sud pontic, reprezentat doar de centrul de producție Heraclea, prin 26 de amfore Shelov B-D⁷⁵². Interesant este că vinul de Heraclea este cel mai frecvent importat, atât la Dunărea de Jos, cât și la est de Carpați, încă din perioada preromană, a doua jumătate a secolului I î.Chr. și continuă a fi prezent, în cadrul aceluiași spațiu, până în secolul al IV-lea d.Chr. Este o dovadă clară că tradițiile și legăturile comerciale nu au fost influențate de schimbările politice, care au avut loc în acest spațiu după secolul I d.Chr. Acesta pare să fie un fenomen specific zonei pontice, deoarece amforele heracleene sunt bine reprezentate și pe piața nord pontică, tot până în secolul al IV-lea d.Chr. În mod sigur romanii nu aveau de ce să interzică comerțul cu regiunile din nordul Dunării, atâta timp cât negustorii heracleeni plăteau taxele vamale. Sinope sau alte centre sud și est pontice lipsesc în această perioadă de pe piața Dinogetiei, dar, din nou, se poate invoca lipsa unor săpături de amploare. După cum rezultă și din graficul nr. 1, putem aprecia că spațiul pontic a fost principalul furnizor de vin pentru Dinogetia în epoca romană timpurie⁷⁵³.

Dinogetia- amfore romane timpurii- centre de vin

Graficul nr. 1

Următoarea regiune exportatoare de vinuri pe piața Dinogetiei, în epoca romană timpurie, a fost **zona egeeană**, probabil cu mici contribuții din aria ciliciană. Această zonă nu este inclusă în graficul nostru deoarece nu numai că aceste amfore sunt puțin reprezentate numeric, ci și pentru că volumul lor este redus. Ceea ce este impresionant la aceste importuri este marea varietate a amforelor. Deși, din păcate, nu știm originea exactă a celor mai multe din ele, totuși unele centre, ca cele din zona Efes, poate Samos, Cos și Chios, pot fi presupuse. Aceste centre sunt cunoscute din antichitate pentru vinul lor de bună calitate și foarte scump, care a cucerit nu doar piața pontică, ci și pe cea a Mediteranei centrale, în frunte

⁷⁴⁸ *Codex Just.* XII.37 (*uno die vinum, alio die acetum*).

⁷⁴⁹ De Sena 2005, 138-140.

⁷⁵⁰ Tudor 1957, 171; Mrozek 1971, 445-447.

⁷⁵¹ Pentru aceste amfore am estimat o capacitate medie de 60 litri.

⁷⁵² Pentru aceste amfore am estimat o capacitate medie de 4 litri.

⁷⁵³ Pentru aceste ulcioare amforoidale am estimat o capacitate medie de 12,5 l.

cu Roma⁷⁵⁴. Deși cantitativ, aceste amfore nu jucau un rol economic important, totuși varietatea și raritatea lor ne permit să estimăm că o anumită pătură socială avea mijloacele și contactele necesare pentru a accesa aceste vinuri rare și scumpe. Puține numeric, aceste amfore vin să completeze complexul tablou al schimburilor economice existente la Dinogetia.

Un loc aparte în categoria **amforelor de origine necunoscută** îl ocupă amforele de tip Troesmis X. Cronologic, ele par să fie prezente la Dunărea de Jos încă din secolul I î.Chr.⁷⁵⁵ și continuă până către al treilea sfert al secolului al II-lea d.Chr.⁷⁵⁶. După cum arătam și în alte articole⁷⁵⁷, acest tip de amforă este răspândit cu precădere pe coasta de vest a Mării Negre, în spațiul est Carpatic, precum și în vestul Crimeei. Este, poate, cel mai răspândit tip de amforă în acest spațiu. Ocazional ajunge și la Atena. Prezența rășinei în interiorul acestor vase sugerează, probabil, transportul vinului. Cantitățile transportate erau impresionante, dacă luăm în considerare capacitatea lor, care era de cca. 60 litri. Nu am exclude, astfel, o origine vest pontică a lor, fiind produse probabil pe teritoriul Bulgariei de azi. Activitatea viticolă și comercializarea vinului din această zonă sunt bine exemplificate de inscripția de la Augusta Traiana a lui *Aurelius Sabinus Theophili f. Syrus*, preot al lui Dionisos și *negotiator vinarius Daciscus*⁷⁵⁸. Desigur, nu știm dacă vinul acesta era transportat în amfore sau butoaie, dar în mod sigur probează existența unei viticulturi puternice, capabile să întrețină un comerț intra-provincial. Probabil că acest vin era apropiat calitativ de vinul de masă, date fiind cantitățile care se exportau, poate mult mai alcoolizat pentru a rezista câțiva ani și a fi valoros pentru export. Desigur însă, că și prețul său era destul de accesibil unei pături sociale destul de largi, existente în orașele romane și grecești, castrarele militare sau *oppida* getice.

Vinul **pontic** din epoca romană târzie continuă a fi reprezentat pe piața Dinogetiei și în secolul al IV-lea prin câteva exemplare ale variantei finale a amforelor Zeest 72. Amforele de Heraclea apar în cantități reduse, fiind reprezentate de doar 12 amfore de tip Shelov F, a căror capacitate ar putea fi estimată la 20-24 litri. Amforele de Sinope, spre deosebire de epoca anterioară, ocupa un loc important în cadrul importurilor pontice mai ales în secolul al IV-lea⁷⁵⁹. Impresionantă este însă prezența vinului din acel centru sud pontic, tipul 1, imitație pontică a amforelor de tip LRA 1, despre care presupunem că provine din zona Amastris, care, cu cei 420 de litri pe graficul nostru, reprezintă aproape dublul vinului sinopean⁷⁶⁰. Probabil însă că, împreună cu tipurile 2-4, ajunge până la cca. 500 de litri. Remarcabil este faptul că acest „acme” al acestui centru este vizibil de asemenea la Iatrus⁷⁶¹, Histria⁷⁶², sau Pompeiopolis⁷⁶³, deci nu pare a fi o întâmplare. Vinul vest pontic, transportat în amfore tip Kuzmanov XV și XVI, este prezent în numeroase exemplare, dar de capacitate mică, de unde și cei 160 de litri din graficul nostru (Graficul nr. 3).

Vinul egeean continuă să fie reprezentat de amforele din zona Efes, dar mai ales de o largă varietate de amforele de tip **burduf**, o categorie de amfore care dobândește popularitate în epoca romană târzie⁷⁶⁴. Această diversitate rivalizează cu varietatea morfologică a amforelor egeene din perioada anterioară care, probabil, au adoptat și această nouă morfologie. Cu cei peste 1000 de litri de pe graficul nostru domină toate celelalte centre⁷⁶⁵. Varietatea morfologică și o anume lipsă de standardizare, în contrast puternic cu amforele de tip LRA 1, pare a sugera că ele ajungeau pe piața Dinogetiei grație comerțului liber, expediate dintr-o multitudine de centre producătoare egeene. Totuși, numeroase subtipuri burduf prezintă dipinti

⁷⁵⁴ Pentru o recentă discuție asupra calității și prețului acestor vinuri vezi Komar 2018.

⁷⁵⁵ Ele apar la Histria pe un nivel puternic incediat de la mijlocul secolului I î.Chr., cf. observațiilor făcute personal în depozitul sitului.

⁷⁵⁶ La Troesmis apar până în jurul anului 170 d.Chr., Opaț 1980, 308, tip X, pls. X.2; XV.1.

⁷⁵⁷ Opaț 1980; 1987; 2015; 2017a.

⁷⁵⁸ IGB III/2 1590 = IDRE II 351 = SE, no. 5; Ardevan 1988, 291-295; Bounegru 2002, 94-95; Matei-Popescu 2012, 88.

⁷⁵⁹ Cu toate acestea, trebuie ținut cont de faptul că capacitatea amforelor sinopeene „carrot” scade de la cca. 50 litri, în secolul al IV-lea, la cca. 7 litri, la mijlocul secolului al V-lea.

⁷⁶⁰ Pentru aceste amfore am estimat o capacitate medie de 10 litri.

⁷⁶¹ Böttger 1982, 48, tip II.3, pls. 12a; 23.

⁷⁶² Observații personale asupra amforelor descoperite la „Zona sacră”.

⁷⁶³ Opaț 2018, 702; Opaț 2021c, 324-326.

⁷⁶⁴ Opaț 2014b.

⁷⁶⁵ Pentru aceste amfore am estimat o capacitate medie de 22 litri.

cu notații de capacitate, ceea ce sugerează exercitarea unui control al oficialităților⁷⁶⁶. La aceste amfore se pot adăuga și câteva amfore cretane, dar apariția lor pare a fi mai frecventă spre cea de-a doua jumătate a secolului al VI-lea.

Marea apariție în secolele V-VI, nu doar în comerțul Dinogetiei, dar și al imperiului, este dezvoltarea industriei viticole în **zona levantină**, atât în Cilicia, cât și în cea palestino-feniciană. Acest spațiu cunoaște o profundă specializare în producerea unor vinuri superioare, care puteau fi lesne comercializate atât în Mediterana, cât și în spațiul pontic⁷⁶⁷. Amforele levantine de tip **LRA 1** și **LRA 4** au beneficiat de ample studii de specialitate, care s-au concentrat pe originea, evoluția lor morfologică și răspândirea lor din bazinul pontic până în Britannia⁷⁶⁸. Dacă din a doua jumătate a secolului al IV-lea penetrarea ambelor tipuri este relativ timidă, în secolele al V-lea și al VI-lea, LRA 1 domină comerțul cu vin din spațiul pontic și mediteranean. Așa cum sugerăm și într-o recentă lucrare, prezența masivă a acestei amfore, cu precădere în povinciile dunărene, de frontieră, poate fi datorată *annonae militaris*, atât pe fondul decăderii agriculturii în aceste provincii puternic devastate de invaziile barbare din secolul al V-lea⁷⁶⁹, cât și a introducerii vinului pe lista alimentelor *annonae*⁷⁷⁰. Analiza lor detaliată este importantă deoarece se pare că cele două tipuri de amfore ar putea reprezenta cele două tipuri de comerț existente în economia imperiului: cel dirijat de către stat/biserică și cel liber. Această situație pare să existe și la Dinogetia unde LRA 1 ocupă o poziție importantă și domină LRA 4. Pe de altă parte, așa cum rezultă și din studiile noastre de la Pompeiopolis, în nordul Anatoliei, pe piața acestui oraș domină autoritar vinul levantin, ceea ce ne-a făcut să credem că exista o diaspora levantină în acest oraș⁷⁷¹. Consumul vinului levantin pare a fi mai degrabă concentrat în anumite mari centre religioase și administrative, cantități limitate ajungând și în centrele fortificate de pe frontiera dunăreană, așa cum este cazul cu Dinogetia sau Iatrus. Nu excludem însă ipoteza conform căreia o anumită parte a vinului cilician putea ajunge la unele destinații și pe calea comerțului liber, negustorii cilicieni beneficiind chiar și de anumite favoruri fiscale, așa cum pare să rezulte și din tariful de la Abydos⁷⁷².

Tabloul importurilor de vin mediteranean este întregit de amforele de tip **Africana 3B** și **Spatheia**, ce apar în secolele IV-V, dar care, prin capacitățile lor de cca. 17-20 litri, nu joacă un rol important pe piața locală, decât ca indicatori ai unei aprovizionări diversificate și dovadă a unor legături comerciale sofisticate și articulate. În aceeași categorie de legături se înscrie și apariția câtorva spatheia miniaturale (vin?), care pătrund pe piața provinciei mai ales la sfârșitul secolului al VI-lea – începutul secolului al VII-lea și sunt importante dovezi ale continuității aprovizionării sitului în aceste dificile momente pentru limesul dunărean. Tot o apariție exotică este și toarta unei amfore siciliene de tip Keay 52.

Prezentarea amforelor de vin se încheie cu un mic grup de guri și baze, care aparțin unor tipuri de amfore necunoscute. Dată fiind atât lipsa de paralele bune, cât și starea lor fragmentară, o prezentare mai detaliată a acestora a fost dificil de făcut. Ele au fost totuși publicate în speranța că alte descoperiri vor putea facilita identificarea și mai buna lor descriere.

Uleiul de măsline (Graficul nr. 2)

Grupul amforelor pentru ulei este divizat și el cronologic în speranța că asemănările și deosebirile în aprovizionarea cu ulei a acestui sit de-a lungul celor șase secole de existență vor fi mai evidente. Așa cum arătam anterior, este greu de crezut că zonele exportatoare de ulei erau capabile să exporte ulei de prima calitate (*oleum floris*) în cantități mari atât în noua capitală, cât și la Dunărea de Jos⁷⁷³. Probabil că uleiul de

⁷⁶⁶ Un exemplar descoperit la Topraichioi poartă, în afară de dipinti, o stampilă pe toartă cu numele producătorului este o apariție rară în secolul al V-lea. cf. Opaïț 1991b, pl. 18.1.

⁷⁶⁷ Pentru relația dintre specializarea unei regiuni în producerea unui produs și apariția unui anume tip de amfora vezi și Lawall 2011, 27.

⁷⁶⁸ Yakobson 1951; Kuzmanov 1973; Riley 1976; Scorpan 1977; Egloff 1977; Böttger 1982; Peacock, Williams 1986; van Alfen 1996; Opaïț 2004; 2010; Pieri 2005; Reynolds 2008; Paraschiv 2006.

⁷⁶⁹ Karagiorgou 2001, 154-155; Opaïț 2017a.

⁷⁷⁰ *Codex Th.* 7.4.25 (398 AD).

⁷⁷¹ Opaïț 2021b.

⁷⁷² Guillou, Durliat 1984; Durliat 1990, 243-244.

⁷⁷³ Opaïț 2004, 97.

gradul doi și trei (*oleum sequentis* și *oleum cibarium*)⁷⁷⁴ era utilizat nu doar în bucătărie, ci și pentru igiena corporală și pentru iluminat.

Sursele care stăteau la baza aprovizionării cu ulei a limesului erau probabil similare cu cele ale *annonae civicae*: tributul și taxele plătite în produse de către provincii, domeniile imperiale și piața liberă⁷⁷⁵. Cert este că, zonele egeeană insulară și vest anatoliană, în epoca romană timpurie, sunt sursele autoritare în aprovizionarea cu ulei a Dinogetiei. Un alt centru este zona Ciliciei, dar în cantități aproape ne semnificative, dacă judecăm după faptul că acest centru este reprezentat doar de patru amfore de tip San Lorenzo 7. Situația acestor amfore este și mai complicată deoarece nu toate provin din contexte sigure date, astfel că este posibil ca **1098** și **1115** să poată aparține secolului al IV-lea d.Chr. Aceste amfore, deși puține, sunt importante deoarece vin să confirme existența unui comerț privat de ulei. Începând însă cu secolul al IV-lea d.Chr. continuitatea utilizării uleiului egeean este asigurată, la sursele anterioare adăugându-se și Peloponesul. Uleiul de măsline este transportat în amforele de tip LRA 2, care reprezintă continuarea morfologică a tipurilor Dressel 24 și 24 similis. Din păcate, precum în cazul amforelor pentru vin, puține ateliere care produceau atât amfore de tip Dressel 24 și 24 similis, cât și amfore de tip LRA 2 sunt cunoscute. Așa cum aminteam mai sus, pentru tipul Dressel 24 similis cunoaștem atelierele din Chios și Erythrai, probabil și Kyme⁷⁷⁶, iar pentru LRA 2 cunoaștem doar câteva note scurte despre producția lor în Argolida⁷⁷⁷ și probabil Cnidos⁷⁷⁸. Pentru o producție a lor în Chios, deocamdată, nu avem date concludente. Deoarece straturile romane timpurii au fost doar superficial descoperite la Dinogetia, este greu și riscant să avansăm cifre statistice. Dacă luăm însă în considerare situația descoperirilor din castrul de la Mălăiești⁷⁷⁹, putem spune că și descoperirile de amfore Dressel 24 și 24 similis indică o includere a Dinogetiei în sistemul militar roman de aprovizionare. În vestul imperiului, unde săpăturile au fost de amploare, se constată o preponderență uriașă a amforelor de ulei față de amforele de vin. Acesta este cazul, de exemplu, în Scoția unde amforele de ulei au o prezență de 80%⁷⁸⁰ sau în Vindolanda unde ele reprezintă 86% din totalul amforelor⁷⁸¹. Aceste statistici vin să confirme că vinul superior ajungea în cantități reduse, fiind rezervat mai ales ofițerilor în timp ce soldații se mulțumeau cu vinul de masă, *posca* și oțetul care ajungea în butoaie⁷⁸². Este interesant să menționăm că, dacă în a doua jumătate a secolului al III-lea d.Chr. se constată o prezență mai scăzută a amforelor Dressel 24 similis, continuatoarele lor, amforele de tip LRA 2, cunosc o creștere accentuată chiar de la începutul secolului al IV-lea d.Chr., probabil și ca urmare a unei reorganizări administrative, inițiată de Diocletian.

Pentru perioada romană târzie alte posibile surse de aprovizionare cu ulei ar putea fi și zona nord egeeană, de unde presupunem că veneau amforele de tip Zeest 80, precum și zona Siria-Fenicia-Palestina⁷⁸³. Dacă prima zonă este relativ bine reprezentată prin mai multe exemplare de mare capacitate, reprezentantele celei de-a doua zone sunt mult mai reduse atât numeric, cât și din punctul de vedere al capacității.

Ultima regiune care a alimentat cu ulei Dinogetia este nordul Africii. Această zonă producătoare reține atenția deoarece, conform statisticii, deși este cea mai îndepărtată sursă, este detul de bine reprezentată de amforele. Interesant este și momentul în care acestea apar, mai ales în a doua jumătate a secolului al V-lea d.Chr., în momentele cele mai grele pentru imperiu, când se pare că acesta cumpăra ulei de pe piața liberă, care era plină de ulei african, după ce nordul Africii fusese ocupat de vandali și nu mai era obligat să trimită uleiul annonar la Roma. Amforele nord-africane sunt deosebit de prezente și la Tomis, unde nu este

⁷⁷⁴ Amouretti 1986, 181.

⁷⁷⁵ Broekaert 2011, 594, 596.

⁷⁷⁶ Opaîț, Tsaravopoulos 2011.

⁷⁷⁷ Zimmermann Munn 1985, 342-342.

⁷⁷⁸ Empereur, Tuna 1989, 49.

⁷⁷⁹ Studiul amforelor de la Mălăiești va fi publicat în monografia castrului.

⁷⁸⁰ Fitzpatrick 1992, 181.

⁷⁸¹ Marlière, Torre Costa 2005, 216.

⁷⁸² Marlière 2002, 193.

⁷⁸³ Pentru sursele epigrafice care atestă o astfel de aprovizionare vezi discuția în Sarnowski 2013 și Łajtar 2013; Łajtar 2021.

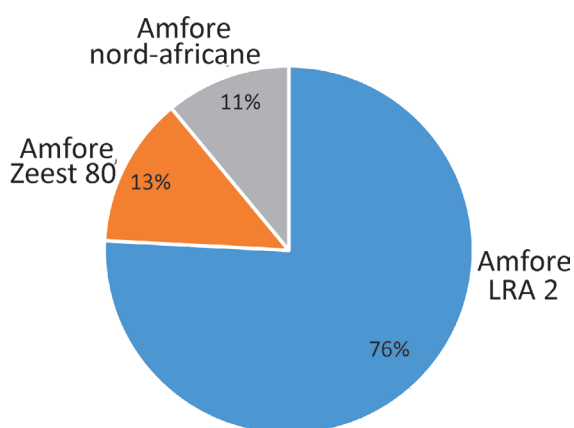
exclus să fi existat și o puternică comunitate africană, care facilita accesul acestui produs la Dunărea de Jos⁷⁸⁴. O sursă secundară o constituie și Spania pentru secolul al V-lea d.Chr.

Amforele pentru pește

Acestea sunt extrem de modest reprezentate pe piața Dinogetiei, fapt pe deplin explicabil dată fiind poziția geografică a așezării, înconjurată de apele Dunării și deci beneficiind atât de pește proaspăt prins și consumat imediat, cât și de pește preparat, fie sărat, fie afumat și consumat ulterior. Avem totuși pentru perioada romană timpurie câteva amfore nord pontice, iar pentru perioada romană târzie o singură amforă hispanică. Ele vin din nou să sugereze existența unei elite locale care avea atât posibilitățile materiale, cât și acces la o rețea comercială capabilă să satisfacă plăcerile palatinului și dorințele de epatare socială. Recent s-a sugerat că, cel puțin în vestul Europei, consumul de preparate din pește, care includea multă sare, era necesar pentru a suplini lipsa sării din dieta societății⁷⁸⁵. Nu credem că aceasta era și situația de la Dunărea de Jos, unde sarea putea fi procurată din salinile aflate în estul Daciei la Sânpaul, Sărățeni, Inlăceni, Olteni, Ocna Dejului, Salinae (Ocna Mureș), Ocna Sibiului, Ocnele Mari (Buridava)⁷⁸⁶. Sarea putea coborî pe râul Olt și ajunge ușor în provinciile sud dunărene.

Considerații economice și sociale

DINOGETIA-amfore romane târzii-
centre de ulei

Graficul nr. 2

Amforele de la Dinogetia ne dau posibilitatea să discutăm unele probleme de natură economică și socială atât pentru situl în cauză, cât și pentru toată zona Dunării de Jos..

În mod cert, prezența unei asemenea varietăți de amfore la Dinogetia a fost influențată de statutul geografic, economic și social al sitului. Atât amplasarea sitului pe Dunăre, cât și prezența militarilor, posesori ai unui statut social și financiar înalt, a avut influențe asupra comerțului practicat de această așezare. Deși problema naturii comerțului pare a fi abandonată în favoarea clarificării expansiunii și contracției economiei Imperiului⁷⁸⁷, totuși, discutând despre o așezare fortificată de pe granița imperiului, nu putem ignora faptul că a existat și un comerț dirijat de stat, în paralel cu comerțul liber. Aceste mărfuri, a căror circulație era dirijată de stat, nu erau totuși produse de lux, așa cum uneori se sugerează⁷⁸⁸, ci

erau produse de bază pentru militarii staționați la Dinogetia. Uleiul de măsline sau vinul erau produse obișnuite pentru dieta și igiena lor personală. În această privință studiul amforelor vine să arunce o lumină hotărâtoare. Este greu de admis că un anumit tip de comerț era favorizat de un anumit produs. Cel mai probabil, variaua doar cantitățile în care era livrat produsul respectiv. Cazul amforelor de ulei este cel mai concludent. În timp ce mai puțin de o treime ajungea, probabil pe calea comerțului liber, în amfore de tip Zeest 80 și nord-african, o infimă cantitate venind și din zona Palestinei, cea mai mare cantitate de ulei era subvenționată de stat în amforele LRA 2.

Există posibilitatea ca aceste cantități să fi variat și în funcție de perioada istorică. Prezența ierarhizată a acestor produse, fie că este vorba despre vin, ulei sau produse piscicole pe piața Dinogetiei vine să sublinieze

⁷⁸⁴ Opaț 1999.

⁷⁸⁵ Carreras, González Cesteros, 2013, 756.

⁷⁸⁶ Mihăilescu-Bîrliba, Asăndulesei 2019.

⁷⁸⁷ Bandow 2013, 16.

⁷⁸⁸ Poulter 2017, 92.

deosebirile sociale și economice existente în cadrul așezării. Astfel, dacă discutăm doar perioada romană târzie, mai bine cercetată arheologic, și analizăm prezența cantitativă a vinului, desigur că vinul produs local, sugerat de amforele de masă și probabil de existența butoaielor, trebuia să predomină, deși sunt greu vizibile arheologic. Când discutăm însă aspectele calitative ale acestor produse trebuie să analizăm aspectele legate de comerțul regional și interregional.

În cadrul vinului importat prin comerțul liber se observă o dominație considerabilă a zonei egeene, burduf, LRA 4 și Creta (cca. **1230 l**)⁷⁸⁹ față de zona pontică Sinope, Amastris (?) (**660 l**). Tot aici, merită subliniat faptul că aceste vinuri nu ajungeau tot timpul simultan pe piața Dinogetiei. Astfel, Sinope era favorizat mai ales în secolul al IV-lea d.Chr. și în prima jumătate a secolului al V-lea d.Chr., în timp ce Amastris (?) este mai cunoscut în secolele al V-lea d.Chr. și al VI-lea d.Chr., la fel ca și cel vest pontic. Vinul sudic, transportat în amforele de tip burduf și amfore LRA 3, este mult mai bine cunoscut din a doua jumătate a secolului al IV-lea d.Chr. și mai ales în secolul al V-lea d.Chr., în timp ce vinul de Gaza (LRA 4) este prezent mai ales în secolele al V-lea d.Chr.-prima jumătate a secolului al VI-lea d.Chr. Vinul cretan apare în cantități limitate către sfârșitul secolului al VI-lea d.Chr., un fenomen care pare tipic pentru tot bazinul pontic⁷⁹⁰. Vinul nord-african, în măsura în care avem certitudinea că aceste amfore de tip spatheia erau utilizate pentru vin⁷⁹¹, au o prezență modestă (c. 180 l) dar este important de menționat că apar cu precădere în secolul al V-lea d.Chr., având o contribuție importantă la susținerea pieței Dinogetiei în acest secol de cumpănă. Remarcabilă, în acest peisaj al vinului importat, este prezența ridicată a centrelor egeene, indicate de amforele burduf („bag shape”) și al celui centru sud pontic (Amastris?), ultimul imitând -și probabil concurând- cu amforele levantine de tip LRA 1. Merită menționată și slaba reprezentare a vinului superior transportat de amforele de tip Kapitän 2, care oricum își reduce prezența către sfârșitul secolului al IV-lea d.Chr. Prezența sa redusă ar putea fi datorată lipsei de săpături pentru epoca romană medie. Deci, este atestat un comerț puternic regional și intraregional⁷⁹², tot timpul existând grija de a suplini dispariția unei surse prin contactarea altei surse. Când vinul de Heraclea transportat în amfore de tip Shelov F își reduce prezența, pentru a dispărea la începutul secolului al V-lea d.Chr., este suplini de un alt centru heracleian care îl transportă în amfore „carrot” și de amforele sinopeene „carrot”. De la mijlocul secolului al V-lea d.Chr. și în secolul al VI-lea d.Chr. aceste amfore sunt suplinate de amforele care le imită pe cele LRA 1 (Amastris?).

Categorie	Buză	Bază	Toartă	Parte sup.	Parte inf.	Complet	Capac	Corp	Total		Total volum
Zeest 80	0	2	2	5	1	-	-	-	8	x60	480
LRA2	4	18	1	14	-	2	69	-	69	x45	3105
Nord-africane ulei	2	10	0	8	-	-	-	-	10	x60	600
LRA 1	3	1	-	30	-	1	3	-	35	x15	525
LRA 3	-	11	-	12	2	-	-	-	25	x5	100
LRA 4	5	1	-	1	1	-	-	-	8	x15	120
Cretane	1	2	-	6	-	-	-	-	9	x3	27
Vest-pontice	4	7	-	9	2	10	-	-	32	x5	160
Amastris? Tip 1	4	11	1	19	2	5	-	-	42	x10	420
Burduf	3	7	2	12	1	2	-	9	36	x30	1080
Sinopeene	3	6	-	2	1	-	-	-	12	x20	240
Nord-africane vin	6	2	1	-	-	-	-	-	9	x20	180
Spatheion-mic	2	-	-	-	-	-	-	-	2	x1	2
Amfore de masă	-	-	-	-	-	-	-	-	23	x15	345

Graficul nr. 3

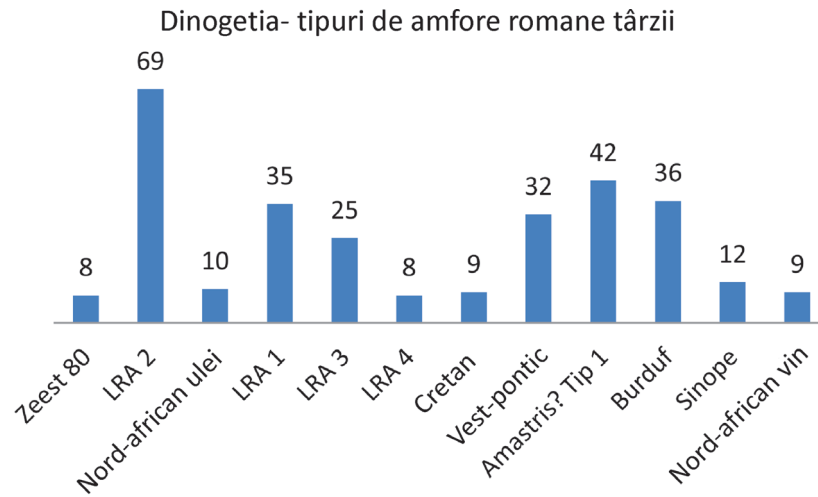
⁷⁸⁹ A fost calculat numărul minim de indivizi pentru fiecare tip de amfora, numărând buzele, toartele care au fost împărțite în două, bazele, părțile superioare sau inferioare. În cazul amforelor LRA 2 am luat în calcul capacelele.

⁷⁹⁰ Opaț 2004, 24; Fedoseev *et alii* 2010, 72-73; Smokotina 2008, 107-108, fig. 2-6; 2016, 716, fig. 6.2-3.

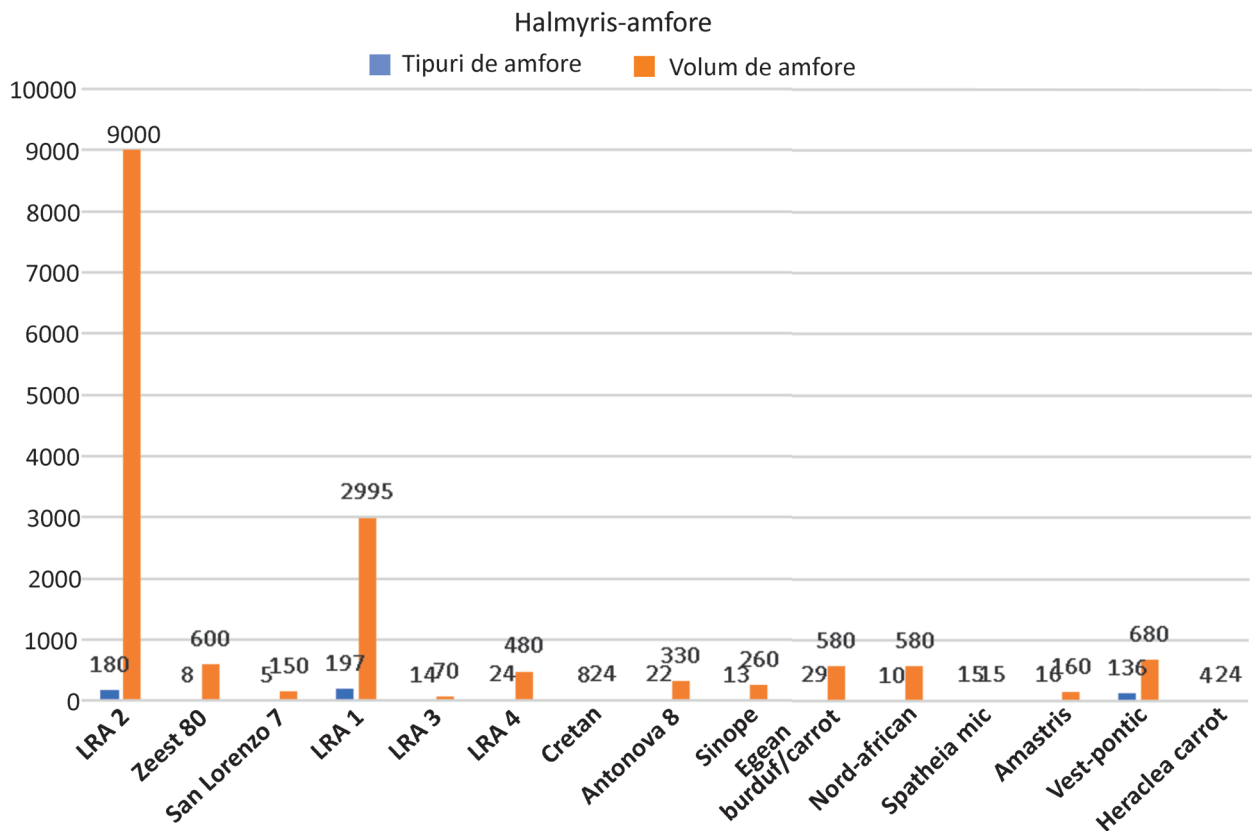
⁷⁹¹ Woodworth 2015.

⁷⁹² Pentru cele trei tipuri de comerț, local, regional și interregional vezi Morrisson 2012b, 4-5.

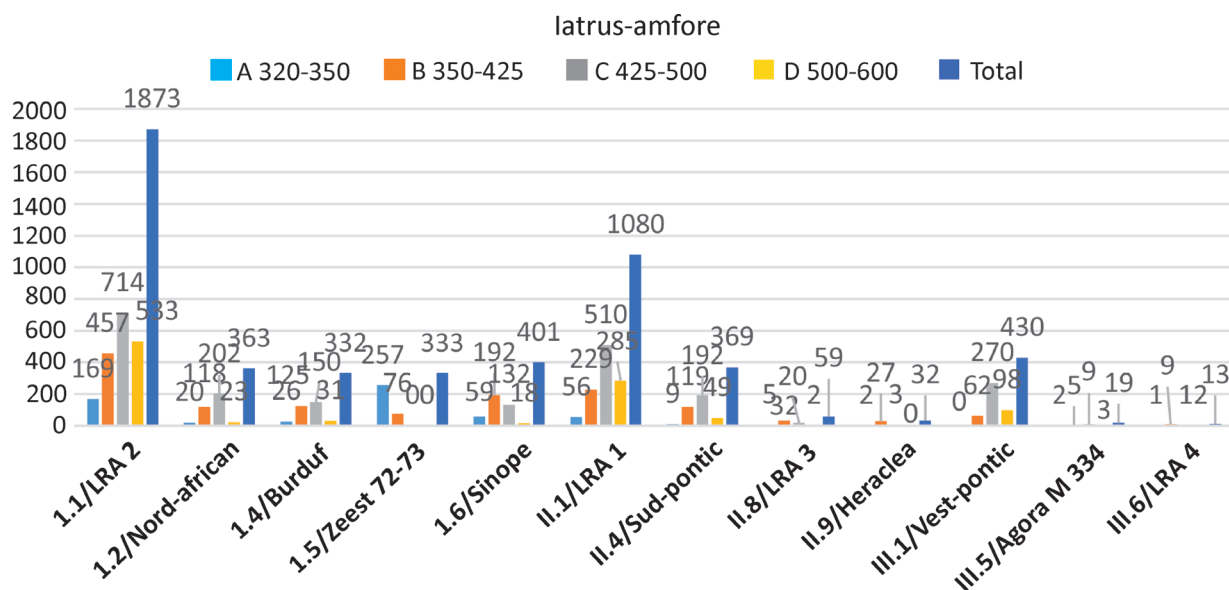

Graficul nr. 4

Graficul nr. 5

În perioada romană târzie este posibil să avem și un comerț al vinului cilician/cipriot transportat în amfore de tip LRA 1 și dirijat de stat. Interesant este și momentul apariției consistente a acestui tip de amforă la Dunărea de Jos, în al doilea sfert al secolului al V-lea d.Chr., ca urmare, mai ales, a distrugerii mediului rural de către invaziile barbare. Abandonarea mediului rural și refugiarea populației în zonele fortificate a silit, probabil, Imperiul să faciliteze crearea unor zone specializate precum Cilicia, Cipru și Palestina care să producă un vin

Graficul nr. 6

abundent și care era la un preț inferior vinului egeean. Atât la Topraichioi⁷⁹³, cât și la Halmyris⁷⁹⁴ observăm importuri masive de LRA 1 începând mai ales cu al doilea sfert al secolului al V-lea d.Chr. Oricum, așa cum arătam mai sus, sursele juridice indică grija statului de a trimite vin soldaților încă din secolul al IV-lea d.Chr.

Cel puțin aceasta era situația ce credeam că exista până la analiza amforelor de la Dinogetia. Știam că analizele de la **Topraichioi**, deși limitate, dat fiind că stratigrafia accesibilă se oprește în jur de 450/460 d.Chr., indică o prezență masivă a amforelor LRA 1 mai ales în al doilea sfert al secolului al V-lea d.Chr., dar acestea erau compensate în agregat de amforele egeene și de cele sud pontice (Sinope, Heraclea „carrot” și Amastris „carrot”)⁷⁹⁵. La **Halmyris** (Graficul nr. 5), unde descoperirile sunt mai edificatoare pentru secolele V-VI d.Chr., atât amforele levantine (LRA 4), burduf sau pontice sunt departe de a echivala cu vinul transportat de LRA 1 (197 exemplare cu un volum în medie de aproape 3000 de litri)⁷⁹⁶. În acest ultim caz prezența amforelor burduf este chiar șocant de redusă. La Iatrus (Graficul nr. 6) iarăși LRA 1 pare să aibă o prezență cu mult ridicată, peste celelalte amfore de vin. Să fi fost interesul negustorilor de vinuri egeene mai intens la Dinogetia, un important vad de trecere spre zona nord dunăreană, est carpatică, decât era la Halmyris? Este știut că în spațiul nord dunărean exista o preferință pentru vinul transportat în amforele de tip burduf⁷⁹⁷. Sau interesul Imperiului era mai manifest la Halmyris, astfel că-l aproviziona mai abundent cu vin annonar? Probabil că și garnizoana de la Halmyris era mult mai numeroasă și se simțea necesitatea unui surplus de vin annonar, fapt ce făcea o puternică concurență vinului de pe piața liberă. Este posibil ca și vinul local să fi fost mai abundent în zona Dinogetia, apropiată de importantul centru viticol din zona Noviodunum, decât era vinul local produs la Halmyris. Această comparație cu Halmyris ne ajută să înțelegem mai bine ce se întâmpla la Dinogetia care, se pare, se baza mai mult pe o multitudine de centre ale pieții libere, pontice și mai ales egeene. Prezența masivă a amforelor de tip burduf sugerează puternic prezența comerțului liber. O situație similară exista și la Parion unde amforele de tip burduf predomină⁷⁹⁸. Putem spune deci că este vorba de un fenomen general ce

⁷⁹³ Opaț 1991b.

⁷⁹⁴ Opaț 1991a; Topoleanu 2000.

⁷⁹⁵ Pentru detalii a se vedea Opaț 1991b, tabelul 1. În prezenta histogramă am simplificat prezentarea cum ar fi de exemplu considerarea tuturor subtipurilor și variantelor de amfore de tip burduf drept un singur tip, precum și adunarea amforelor de pe toate nivelele sitului. La fel am procedat și cu exemplarele de la Halmyris.

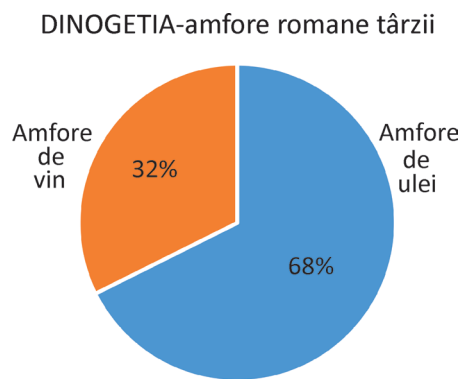
⁷⁹⁶ Pentru detalii a se vedea Opaț 1991a, tabelul 1; Topoleanu 2000, tabellele XX-XXII.

⁷⁹⁷ Dragomir 2001, 46, 49-50, 60-61, fig. 34.2; 36.1-2; 42.3; Opaț 2011, 105, fig. 3a-c.

⁷⁹⁸ Akkaș 2020, 228-304.

se întâmplă în comerțul liber. Această situație atestă nu doar conexiunile economice diversificate, dar și un anumit standard economic ridicat al locuitorilor care-și permiteau astfel de importuri. Este de la sine înțeles că această imagine a comerțului liber, extrem de diversificată la Dunărea de Jos, nu s-ar fi putut realiza fără o atentă cercetare statistică a acestor descoperiri ceramice.

Putem considera astfel, că în cazul unor produse care se puteau procura local, așa cum este vinul de masă sau cerealele, se căuta folosirea la maximum a resurselor locale, procurate fie prin intermediul taxelor, fie cumpărate de pe piața locală. Elita, fie militară, fie civilă, își permitea însă să folosească anumite canale comerciale pentru a avea acces la vinuri dintr-o multitudine de zone producătoare de vinuri superioare. Dacă aceste fluctuații sunt așa de evidente în cazul vinului, situația este total schimbată în cazul uleiului de măsline care nu se putea procura local, ci era importat din anumite zone specializate în producerea acestuia (Graficul nr. 7).

Graficul nr. 7

În ceea ce privește uleiul, înclinăm să dăm credit cercetătorilor care consideră că era îndatorirea statului de a-l livra trupelor militare. Colectarea taxelor era încredințată de către *procuratores Augustii* unor mari *societas publicanii*, care însă vor fi desființate spre sfârșitul secolului I – începutul secolului al II-lea d.Chr. Ce se întâmplă după aceea este mai greu de cunoscut, dar desigur că *legati augusti* au găsit o modalitate prin care să solicite prin *procuratores* fonduri pentru achiziția locală din provincia lor sau din cele învecinate⁷⁹⁹. Acești *procuratores* erau însărcinați nu doar cu colectarea impozitului, ci și cu transportul lui⁸⁰⁰, care putea fi făcut de anumite firme ale unor civili⁸⁰¹. Problema este dificil de rezolvat și deoarece termenul de *annona* este utilizat în sursele antice și pentru aprovizionarea Romei și pentru cea a armatei. Se pare că de la începutul secolului al III-lea d.Chr. rațiile soldaților erau distribuite fără a li se mai reține din salariu plata lor, deși sunt unele indicii că o adoptare a taxelor în bunuri începuse a fi practică din perioada Antoninilor⁸⁰². Deci o adoptare a sistemului de taxe în natură pare a fi o bună explicație, iar termenul de *annona militaris* pare să reprezinte tocmai adoptarea acestei practici⁸⁰³.

⁷⁹⁹ Carreras 2010, 154-155.

⁸⁰⁰ David 1977, 153.

⁸⁰¹ Adams 1995.

⁸⁰² Roth 1999, 241.

⁸⁰³ Roth 1999, 140.

Considerații finale

Data anexării Dobrogei la Moesia este destul de controversată, fie anul 46⁸⁰⁴, fie 69/70⁸⁰⁵. Această datare bazată pe sursele scrise va fi probabil deslușită de viitoarele cercetări arheologice care, deocamdată, sunt extrem de puține pentru secolul I d.Chr. Putem totuși menționa că în fortificația de la Barboși există un fragment de amforă Dressel 6A șampilat care se poate data în jurul anilor 40-50 d.Chr.,⁸⁰⁶ la Dinogetia apar importuri de *terra sigillata* occidentală, datate tot în jurul acestei date⁸⁰⁷, iar la Carsium un platou Dragendorff 15/17 datat în jurul mijlocului secolului I d.Chr.⁸⁰⁸. De menționat sunt și vasele decorate cu barbotină descoperite în zona Durostorum-Troesmis-Dinogetia ce apar începând cu mijlocul secolului I d.Chr.⁸⁰⁹. La aceste descoperiri ceramice se adaugă și unele vase de sticlă descoperite la Tropaeum Traiani⁸¹⁰, Noviodunum, Carsium și Ibida⁸¹¹ datate tot în jurul mijlocului secolului I d.Chr. O inscripție a lui Tarsa, fiul lui Duzius, *tesserarius* ce primește *honesta missio* în 71 d.Chr. și revine în satul său de la Mihai Bravu, (*vicus Bad...*) sugerează o recrutare locală în timpul lui Claudius sau Nero⁸¹². Numărul de personal militar staționat în provinciile de la Dunărea de Jos era impresionant. Pentru Moesia Inferior se estimează un număr de 31500⁸¹³ și o populație de cca. 300000 în secolul al III-lea d.Chr.⁸¹⁴. În perioada romană târzie, cele patru provincii Moesia I, Dacia Ripensis, Moesia II și Scythia erau apărate de o forță armată de cca. 44000 – 64000 *limitanei*⁸¹⁵ și c. 42000 *comitatenses* în secolele IV-V d.Chr.⁸¹⁶. Whittaker chiar estimează o armată de 120000 soldați în această zonă⁸¹⁷. În secolul al VI-lea d.Chr. o forță armată de cca. 9500-12000 de *limitanei* este presupusă a fi fost sub comanda fiecăruia din cei patru *duces* ai provinciilor de la Dunărea de Jos⁸¹⁸. Zahariade consideră o populație de cca. 650000-800000 locuitori pentru provincia Scythia, ceea ce pare exagerat⁸¹⁹. Dinogetia, prin poziția ei strategică, a beneficiat tot timpul Imperiului de o atenție deosebită fiind apărată, succesiv, de detașamente din *Legio V Macedonica*, *Legio I Italica*, *cohors II Mattiacorum*, *cohors I Cilicum*, *Classis Flavia Moesica* în epoca romană timpurie⁸²⁰, și de *Legio I Jovia* și *milites Scythici* în secolul al IV-lea d.Chr. și probabil prima jumătate a secolului al V-lea d.Chr., dar desigur că și în perioada următoare toate forturile de pe graniță trebuiau să aibe o unitate de *riparienses*⁸²¹.

Din punct de vedere al dezvoltării mediului urban și al celui rural, dacă ne referim doar la Dobrogea romană, un spațiu geografic distinct de restul provinciei Moesia Inferior, observăm anumite deosebiri între perioada secolelor I-III d.Chr. și secolul al IV-lea—primele decenii ale secolului al VII-lea d.Chr. Pentru epoca romană timpurie reține atenția urbanizarea limitată a acestei zone, unde centre ca Noviodunum, Troesmis și Durostorum, sedii de legiuni și bază navală, au obținut rangul de *municipium*, la care se adaugă Tropaeum Traiani⁸²². La aceasta se adaugă și o înființare masivă de sate romane care să constituie o infrastructură logistică

⁸⁰⁴ Vulpe, Barnea 1968, 48; Matei-Popescu 2013, 226-229; Matei-Popescu 2017, 21; Avram 2015; 2018.

⁸⁰⁵ Suceveanu 1971; Suceveanu 1991, 28.

⁸⁰⁶ Opaț 2011, 457-458, fig. 18.

⁸⁰⁷ V. Rusu-Bolindeț, A. Panaite, I. Paraschiv-Grigore, The supply of terra sigillata at Dinogetia in the Early Roman time (1st-3rd centuries AD): the vessels imported from the Western ceramic centers, prezentare susținută la conferința „Archaeologists at the meeting with history. In memoriam professorum Alexandru Barnea et Alexandru Avram. The 10th annual scientific communications session”, 15-16.04.2022. organizată la Facultatea de Istorie, București.

⁸⁰⁸ Chiriac 1999, 79-80, pl.4.4; Honcu, Chiriac 2015, 256.

⁸⁰⁹ Bounegru 1988/1989.

⁸¹⁰ Boțan, Talmațchi, Cristea-Stan 2020, 266-267.

⁸¹¹ Chiriac 2017, 197-198, pl. IV.1; sunt recunoscutor lui C. Chiriac și Șt. Honcu pentru semnalarea acestor descoperiri.

⁸¹² Mihăilescu-Bîrliiba, Ibba 2021, 30-31.

⁸¹³ Matei-Popescu 2010, 275.

⁸¹⁴ Duch 2015, 240, tab. 2.

⁸¹⁵ Treadgold, 1995, 52; Jones 1964, 682.

⁸¹⁶ Treadgold 1995, 50.

⁸¹⁷ Whittaker 1994, 99-112.

⁸¹⁸ Sarantis 2019, 334.

⁸¹⁹ Zahariade 2006, 139.

⁸²⁰ Suceveanu 1991, 49.

⁸²¹ Zahariade 2006, 180-181.

⁸²² Poulter 1983, 84-85; Suceveanu 1991, 47-54; Matei-Popescu 2014a.

puternică pentru armata romană⁸²³. O distanță apropiată între orașe ar fi însemnat o interferență mai mare a magistraților, deci a statului roman asupra aceluși spațiu geografic. Cu cât orașele erau mai depărtate, cu atât influența guvernului era mai limitată. Cu cât distanța dintre orașe era mai redusă, cu atât distanța dintre cetățeni și stat era mai redusă⁸²⁴. Această rarefiere urbanistică a fost de bun augur pentru dezvoltarea unui mediu rural robust. El era format dintr-un număr impresionant de 46 de *vici* atestați epigrafic, unii fiind *vici* ce s-au dezvoltat în preajma unor fortificații de pe linia Dunării precum Halmyris, Aegyssus, Dinogetia, Axiopolis, Capidava, Sucidava, sau Sacidava precum și numai cca. 68 *villae*, la care se adaugă 258 de situri cu urme de locuire din epoca romană⁸²⁵. Alți cercetători identifică numai 19 *villae* atestate epigrafic și 12 atestate arheologic⁸²⁶. Totuși, nu trebuie uitat că această colonizare cu veterani se adaugă colonizărilor etnice cu populație nord dunăreană de la începutul secolului I și celei din anul 62 d.Chr. Această nouă populație este acceptată cu propria ei structură socială și administrativă în frunte cu *principibus aut regibus suis* atât pentru *ripam quam tuebatur*, cât și *ad praestanda tributa*⁸²⁷. Totuși, având în vedere raportul dintre numărul de *vici* și *villae*, față de suprafața agricolă a acestei zone, considerăm că numărul și aportul lor la economia Dobrogei romane timpurii este exagerat⁸²⁸, deși în restul provinciei predomină sistemul de *villae*, care vor dispărea la sfârșitul secolului al IV-lea d.Chr.⁸²⁹. Statisticile realizate de A. Bâltăc nu doar pentru spațiul dobrogean, ci pentru toată provincia, ni se par mult mai apropiate de realitate⁸³⁰. Acești *vici* posedau toate caracteristicile unei organizări quasi-municipale ce putea suplini foarte ușor atribuțiile unei administrații urbane⁸³¹. Se asigură o structură flexibilă care să conecteze interesele imperiului cu societatea locală pentru o mai bună exploatare a resurselor, sub forma de taxare, precum și o mai bună recrutare pentru serviciul militar⁸³². Desigur că pentru o recrutare cât mai ușoară se apela la cooperarea cu elitele locale, la nivel de oraș sau de sat⁸³³. Observăm că a existat în mod cert o politică deliberată a statului roman, în această parte a provinciei, de a limita atât marile proprietăți, cât și marile aglomerări urbane.

Raportul covârșitor în favoarea așezărilor rurale a continuat probabil și în secolul al IV-lea d.Chr. și la începutul secolului al V-lea d.Chr., deși acum se dezvoltă și noi centre urbane, precum Ulmetum și Ibida pe axa centrală a provinciei, care vor adăposti și trupe mobile de *comitatenses*. Ascensiunea acestor noi orașe era sigur favorizată de amplasarea lor pe principalul drum din interiorul provinciei. Acest drum, spre deosebire de rutele maritime, era accesibil tot timpul anului, întreținut prin grija statului și având astfel un mai mare grad de predictibilitate⁸³⁴.

Favorizarea așezărilor rurale era necesară pentru a avea resurse pentru veterani, care primesc pământul vacant pentru a-l lucra, precum și echipamentul necesar, la care se adaugă scutirile de taxe pentru ei și familii, inclusiv taxele vamale⁸³⁵. Pentru secolele IV-VI d.Chr. avem decrete imperiale care impun ca fiii veteranilor să urmeze tot cariera armelor⁸³⁶. Situația se va schimba dramatic după anii 425/450 d.Chr. când, în urma atacurilor devastatoare ale populațiilor nord dunărene, satele sunt abandonate, iar populația se mută în zonele urbane fortificate. Așezările rurale care mai rămân, Bărăganu, Costinești, Niculițel, Palazu Mic, Topalu, Valu lui Traian erau în apropierea unor orașe fortificate ca Noviodunum, Capidava sau Tomis unde se puteau refugia în caz de pericol⁸³⁷. Totuși, legislația secolului al VI-lea d.Chr. ne dă de înțeles că se continuă cu acordarea de

⁸²³ Poulter 1980, 736; Duch 2017, 382.

⁸²⁴ Laurence, Trifilò 2015, 113.

⁸²⁵ Poulter 1980, 736 ; Bărbulescu 2001, 282-283.

⁸²⁶ Bâltăc 2011, 141, 149 identifică epigrafic 43 de structuri de tip *vicus*, 19 *villa*, 6 *loci*, 5 *canabae* și alte 6 cazuri incerte.

⁸²⁷ CIL XIV 3608 = ILS 986 = IDRE I 113; pentru discuția cea mai recentă vezi Avram 2015.

⁸²⁸ Baumann 1983, 148.

⁸²⁹ Curta 2001, 205; Rašev, Dinčev, Borissov 2005, 351; Poulter 2007, 79-82; Pouter 2017, 82-84.

⁸³⁰ Dintre aceste *villae* doar două, de la Madara și *Montana*, poate și villa senatorului din teritoriul orașului Tropaeum Traiani, par să fie impozante, în timp ce celelalte pot fi ale unor mici proprietari, cf. Bâltăc 2011, 151.

⁸³¹ Poulter 1980, 734, 736.

⁸³² Mihăilescu-Bîrliba 2015a; 2015b; 2015c; 2017; Mihăilescu-Bîrliba, Dumitrache 2013, 81-83.

⁸³³ Whitby 2021, 66.

⁸³⁴ Laurence, Trifilò 2015, 111.

⁸³⁵ C.Th. VII.20.3; VII. 20.8; Jones 1964, 617, 635; Whitby 2021, 66.

⁸³⁶ C.Th. VII.22 = C.J. XII.47.1; Haldon 1979, 23; Whitby 2021, 80; Elton 1996, 129.

⁸³⁷ Custurea 2019, 15, 43, 53, 85-86.

pământuri pentru *limitanei* în provinciile recent cucerite din Africa în 534 d.Chr.⁸³⁸, dar probabil că această politică era aplicată și soldaților *limitanei* din restul Imperiului. Recrutarea locală continuă și în secolul al VI-lea d.Chr., când serviciul în trupele de *limitanei* era considerat un privilegiu și nu o obligație⁸³⁹. Această acordare de pământ agricol nu însemna transformarea acestor soldați în țărani, căci în lege este stipulat clar de la bun început, că ei trebuiau *castra et civitates limites defendere*⁸⁴⁰. În cazul existenței unor mari latifundii lucrate de *coloni* aceștia ar fi fost scutiți de serviciul militar⁸⁴¹.

Descoperirile arheologice din provincia Scythia par să contrazică acele păreri conform cărora soldații nu-și lucrau personal propriul lor pământ⁸⁴². O situație asemănătoare a existat și la Dichin⁸⁴³. Este extrem de cunoscut că militarii romani erau permanent angajați în diverse lucrări în perioadele de pace. Această activitate agricolă includea multe sezoane moarte, lungi intervale de timp între arat/semănat și recoltat/depozitat. După cum demonstrează și descoperirile efectuate la Dinogetia, se ajunge la o strânsă coabitare între militari și civili, ambele categorii colaborând la efectuarea diverselor munci agricole, scopul final fiind o viață decentă și în final supraviețuirea. Se poate spune deci, că societatea acestui teritoriu era puternic militarizată, militarii devenind o adevărată castă, fiind puternic susținuți și de puterea oficială. Aceasta se vede din toată politica statului de-a lungul celor șase secole, deoarece *ripam quam tuebatur* era aceeași misiune atât în secolul I d.Chr., cât și în secolul al VI-lea d.Chr. Poate și existența acestei caste militare a Dobrogei romane este și explicația succesului apărării acestui teritoriu până în primele decenii ale secolului al VII-lea.

Săpăturile de la Dinogetia au documentat existența unei populații numeroase atât în fortificație, cât și în așezarea civilă din zona *extra muros*, care în epoca romană timpurie se extindea și peste brațul Dunării, în zona unde se afla și necropola. În epoca romană târzie se pare că așezarea civilă și termele se aflau doar în imediata apropiere a fortificației. Desigur o întrebare importantă ce trebuie pusă este despre cum se aproviziona această populație. Probabil că în secolele II-IV d.Chr., poate și până cândva în prima parte a secolului al V-lea d.Chr., militarii primeau grânele necesare prin taxele *annonare* plătite de populația rurală locală, așa cum bine argumentează Sarantis⁸⁴⁴. În cazul acelor *species annonariae* care trebuiau aduse din alte provincii se apela, până spre mijlocul secolului V d.Chr., la serviciul unor *primipili* civili⁸⁴⁵. Ce se întâmplă între mijlocul secolului al V-lea d.Chr., după dispariția așezărilor rurale ale provinciei Scythia și 536 d.Chr., anul înființării acelei *quaestura exercitus*⁸⁴⁶, este mai dificil de spus. Totuși, așa după cum arată descoperirile de amfore LRA 1 și LRA 2 datate în a doua jumătate a secolului al V-lea d.Chr., nu a existat o abandonare a aprovizionării fortificației⁸⁴⁷. Mai mult decât atât, aceasta s-a îmbunătățit printr-o mai activă implicare a flotei egeene după 536 d.Chr. În plus, situarea Dinogetiei pe Dunăre facilita accesul acelor *navae agrarienses*⁸⁴⁸, existența unui port fiind sugerată de prezența ștampilelor flotei de la Noviodunum⁸⁴⁹. Desigur că alimente precum cerealele, carnea, peștele și vinul de masă erau produse local. Așa cum corect punctează Sarantis, trupele de pe frontieră erau strâns integrate cu economia agricolă locală și nu primeau plata în produse agricole, ci în monede⁸⁵⁰. În perioadele de criză, când Imperiul nu putea să plătească salariile sau să trimită anumite produse *annonare*, era de așteptat ca acești soldați să se poată întreține singuri din produsele obținute de pe aceste pământuri⁸⁵¹,

⁸³⁸ CJ 1.27.2.8; Sarantis 2019, 348; Whitby 2021, 70-71, 112.

⁸³⁹ Jones 1964, 669-670.

⁸⁴⁰ CJ 1.27.2.8: *Qui possint et castra et civitates limites defendere et terras colere, ut alii provinciales videntes eos per partes ad illa loca se conferant.*

⁸⁴¹ Elton 2014, 135.

⁸⁴² Whitby 2021, 113.

⁸⁴³ Poulter 2007, 89.

⁸⁴⁴ *C.Th.* VII, 4, 15 (369 AD): order supplies of subsistence allowances to be brought to the camps by the provincials nearest to the borders; CJ 12.37.4 și CJ 1.4.18; Sarantis 2019, 349, 363 și notele 111, 191.

⁸⁴⁵ Jones 1964, 458, note 117; Łajtar, A. 2013; 2021; Sarnowsky 2013; Lemke 2015, 95-96; Sarantis 2019, 349.

⁸⁴⁶ Stein 1949, 474-475; Jones 1964, 280; Velkov 1977, 62; Torbatov 1997; Haldon 1999, 68; Curta 2001, 185; 2002, 11-12; Sarantis 2019, 349.

⁸⁴⁷ Aceeași situație se observă și la Dichin, cf. Swan 2007, 527-530.

⁸⁴⁸ Zahariade 2006, 180.

⁸⁴⁹ ISM V, 263; Suceveanu 1991, 93.

⁸⁵⁰ Sarantis 2019, 333, 349, 362-363.

⁸⁵¹ Whitby 2021, 112.

anunțând viitoarele reforme ale lui Heraclius, din secolul al VII-lea d.Chr.⁸⁵². Probabil însă că aprovizionarea cu produse agricole a unor trupe mobile de *comitatenses* staționate în Scythia sub conducerea unui *dux*⁸⁵³ era mai mult în atenția statului, deși nici în cazul lor nu este exclusă o aprovizionare locală, având în vedere teritoriul rural și mărimea unor orașe ca Tropaeum Traiani sau Ibida la care erau atașate fortificațiile anexe ale acestor *comitatenses*.

Având în vedere dimensiunile reduse ale fortificației – de 1,2 ha, cu numai 14 turnuri de apărare⁸⁵⁴ – plus așezarea civilă, putem estima că populația Dinogetiei era în jur de 600-800 oameni. Chiar dacă, cândva în prima jumătate a secolului al V-lea d.Chr., satele sunt abandonate, iar populația se refugiază în interiorul fortificațiilor, ei puteau lucra pământul agricol din vecinătate. Conform analogiilor din Anglia medievală, un orașel cu o populație de 1000 de locuitori avea nevoie de o suprafață de 12 km² de pământ arabil⁸⁵⁵. În mod sigur, locuitorii Dinogetiei secolelor al V-lea – al VI-lea d.Chr. dispuneau de această suprafață. În niciun caz ei nu se limitau la un mic grădinarit în preajma fortificației⁸⁵⁶. Edificator în această privință este marele număr de *dolia* descoperite în locuințele de la Dinogetia⁸⁵⁷, Histria⁸⁵⁸, Halmyris⁸⁵⁹, Ibida⁸⁶⁰ sau Tropaeum Traiani⁸⁶¹. La aceste *dolia* se adaugă și descoperirile de unelte agricole cum ar fi fiarele de plug descoperite la Dinogetia⁸⁶² și Topraichioi⁸⁶³ sau coasele și secerile descoperite la Topraichioi⁸⁶⁴. În mod sigur existau locuințe sezoniere, izolate, la mare distanță de orașe, formate dintr-o încăpere mare, rectangulară așa cum au fost descoperite în teritoriul Ibidei, la o distanță de cca. 15 km de orașul antic⁸⁶⁵ sau locuințele aflate la cca. 0,5-1 km de Argamum⁸⁶⁶.

În opinia noastră *annonae* livra doar unele produse agricole de bază pentru buna funcționare a trupelor, respectiv vinul în amfore de tip LRA 1 și uleiul de măsline în amfore LRA 2, la care se adăugau hainele militare⁸⁶⁷. Acestea erau și produsele exportate din plin de provinciile sudice incluse în *Quaestura exercitus*⁸⁶⁸. Sosirea acestor două tipuri de amfore la Dunărea de Jos ca parte a *annonei* este dovedit de faptul că prezența lor la nord de Dunăre este insignifiantă⁸⁶⁹. Ele nu erau limitate doar la provincia Scythia, ci ajungeau pe Dunăre până în Moesia Prima⁸⁷⁰, deci este dificil să fie legate de prezența anumitor sigilii comerciale⁸⁷¹. Chiar dacă *quaestura* se pare că dispăre cândva după 575 d.Chr.⁸⁷², grija Imperiului pentru aprovizionarea trupelor nu dispăre, după cum arată variantele târzii de LRA 2 descoperite la Dinogetia (**2111**), Halmyris⁸⁷³ și Histria care se pot data în jur de 620-625 d.Chr.⁸⁷⁴. Faptul că amforele egeene de tip burduf, sau LRA 3, sau palestinieniene de tip LRA 4 încep să ajungă mai rar la Dinogetia către sfârșitul secolului al VI-lea d.Chr. sugerează probabil că traficul comercial liber este tot mai afectat de situația politică instabilă din această zonă, iar cel care va prelua tot mai mult aprovizionarea cu vin și ulei a provinciei Scythia va fi guvernul și poate biserica. Autoritățile, după

⁸⁵² Whitby 2021, 112, nota 256.

⁸⁵³ Whitby 2021, 70-72; Sarantis 2019, 343.

⁸⁵⁴ Barnea 1991, 186.

⁸⁵⁵ Whittow 2013, 149.

⁸⁵⁶ Curta 2013, 836-837; 2017, 449-450.

⁸⁵⁷ Ștefan *et alii* 1953, 259, menționează că aproape în fiecare încăpere au fost descoperite chiupuri.

⁸⁵⁸ Florescu 1954, 112; Stoian 1954, 342-343.

⁸⁵⁹ Zahariade *et alii* 2006, 235.

⁸⁶⁰ Nuțu *et alii* 2008, 285.

⁸⁶¹ Talmațchi, Șova 2015, 154; Gamureac *et alii*, 2005-2006, 212.

⁸⁶² Ștefan *et alii* 1953, fig. 20; Barnea 1969, figs. 5, 7.

⁸⁶³ Opaț C. 1991, 322, no.VII, pl.55.6.

⁸⁶⁴ Opaț C. 1991, 322, no. V-VI, pl. 56.1.

⁸⁶⁵ Opaț *et alii* 1992, 105, fig. 4.2.

⁸⁶⁶ A. Streinu, A. Șerbanescu, M. Streinu, V. Lungu, Al. Baralis „Noi date despre câteva așezări rurale din teritoriile orașelor Histria și Argamum”, comunicare prezentată la ARA 2022.

⁸⁶⁷ C. Th. VII.6.5 (423).

⁸⁶⁸ Deligiannakis 2008, 228.

⁸⁶⁹ Curta 2016.

⁸⁷⁰ Bjelajac 1996, 67-76, tipurile XX-XXI.

⁸⁷¹ Curta 2002.

⁸⁷² Torbatov 1997, 85; Curta 2002, 17.

⁸⁷³ Opaț 1991a, 140, fig. 9.59; 10.62.

⁸⁷⁴ Condurachi 1954, 455, fig. 382.

cum arată descoperirile ceramice și numismatice, își vor face datoria până la retragerea trupelor militare. Incursiunile persane și invaziile arabe din perioada anilor 620-650 d.Chr. în Imperiu vor însemna și sfârșitul antichității romane târzii.

SUMMARY

The publication of the Dinogetia pottery clarifies not only some purely technical, methodological aspects related to the amphorae that circulated in the province of Moesia Inferior, later the province of Scythia, but also offers the possibility of economic interpretations of the types of trade and economic relations existing in this space.

The context of the discovery of this pottery, a small fortified settlement on the border of the Lower Danube, is also typical for this kind of highly militarized province. This militarization would make its mark not only on the economy but also on social and cultural relations. The paper is a kind of case study that will prove useful for understanding and comparing with other such sites on the Lower Danube, such as Ulmetum, Nicopolis ad Istrum, Iatrus, Dobri Dyal, or Dichin.

This volume is dedicated to the study of amphorae discovered at Dinogetia, with consideration of their contents mainly wine, oil, and fish products. It is often forgotten that amphorae were containers created especially for certain products, having a certain design that would facilitate the introduction and removal of the product from the amphora, as well as a more optimal transport of that product.

Recent ceramological studies have pointed out quite well the criteria that can be used in separating amphorae for wine, olive oil, and fish products. Of course, amphorae, being particularly durable, could be successfully reused for other food or non-food products (nails, resins). However, their economic role should not be overstated. They could be reused locally or for provincial trade to transport economically inferior products to the original product with which they arrived at that site. They can only be taken into account when discussing regional and intra-regional, long-distance trade.

The next step is to present them both according to their origins, starting with the local and regional ones (Pontic, Aegean, Levantine, and North African) as well as diachronic and synchronic, trying to highlight not only the existence of several variants but also subtypes that represent workshops that produced these vessels, sometimes for hundreds of years.

This differentiation is useful when we want to define the role, both economic and dietary, played by local wine production compared to finer and more expensive wines imported from other regions as well as oil or fish products.

This typological presentation certainly has some shortcomings due to the current state of research. The scholarly world is aware that a typology must be based not only on the shape of the vessels but also on the study of their fabrics. However, regarding the shape of the vessels, the situation is complicated because we do not always know the whole preserved shape. A typology is made only on the study of certain parts of the amphora; usually, the upper part is subject to errors. Of course, for the first separation of some completely unknown types until the moment of that discovery, such a typology is also acceptable. The situation is also complicated in the case of petrological analyses because, in order to be effective, they must start from the analysis of the petrographic and chemical matrix of the manufacturing workshop and follow their distribution in the consumer markets in the empire, and these workshops, especially in the eastern Mediterranean, are very little known.

Local wine: table amphorae and table jugs

These vessels, often unjustly neglected in the archaeological literature, played an important role in the economy of Roman settlements. Although it seems that there was a certain rivalry between these vessels in the 1st-3rd centuries AD, in the following era the table amphorae prevailed. The situation at Dinogetia is somewhat complicated because the research of the early Roman strata was reduced compared to that of the late Roman or Byzantine strata. Because of this, the comparisons or percentages in which the two types of

ceramics appear may not reflect the true situation. For example, the number of early Roman table amphorae is significantly lower than that of table jugs. Is this a reality or just a product of chance? There are uncertainties also regarding table jugs, as there may be cases of their import from other Pontic areas. Without workshop discoveries, or at least fabric analyses, the situation remains unclear, but it is certain that they should be treated differently than transport amphorae.

However, given that not only table jugs are common but also some amphorae such as Dressel 24 similis, or Zeest 72, containers that are known for their frequency also on other sites, it is possible that the lack of these table amphorae is real. The almost completely preserved table amphora 2038 is very similar to a type of vessel frequently discovered in the great legionary center of Troesmis and the camp of Barboși, so we do not exclude an import from Troesmis, with which it borders and which had these products in its territory. However, the problem seems clearer in the late Roman era when table jugs disappear and there are only table amphorae. Applying the same average capacity, as that used in another case for amphorae in the territory of Ibida, respectively 10 l for table jugs and 15 l for table amphorae, we reach values of 262 liters for table jugs in early Roman times and 460 liters for table amphorae in the late Roman era. These volumes are not to be neglected if we consider that these containers were used daily and for many years. They were probably used for the temporary preservation of local wine after it was taken out of the barrel and consumed. Last but not least, table jugs are a typical Pontic product because they are found only on the west and north coasts of the Black Sea, although some vessels have a fabric that suggests a southern Pontic origin.

To these containers, we should of course add the wine stored in barrels that could come either from local production or from certain provincial centers because Dobrogea was a wine-producing area. Of course, there is a big difference between a region like Dobrogea and other regions without viticulture, such as the German, Pannonian, or British limes. At Vindolanda, for example, 99% of the wine was imported in barrels, and the barrels discovered in Pannonia had capacities ranging from 460 to 620 liters. It is probable that the lack of table amphorae in the early Roman era is due to the presence of casks, barrels, massive barrels, and skins. In no case does the absence of table amphorae suggest an absence of wine or vinegar, food indispensable to any military troop.

The dating of table amphorae, especially in the 4th-5th centuries, less so in the 6th century, shows a consistent local consumption of local wine, probably by a predominantly military population. To these can be added the wine amphorae imported from other areas that could be reused to store local wine. The wineries and the presses could not be found either because they were more than likely made of perishable materials. However, there are several artistic representations that confirm the production of local wine. This was of course a table wine for daily consumption by the modest layers of society and also soldiers. Certainly, this local wine far exceeded, in quantity, the imported wine. Recent archaeobotanical research in France has shown that in addition to domestic vines, wild vines (*Vitis vinifera* subspecies *sylvestris*) were also successfully exploited, confirming the abundance of local table wine. Neither vinegar nor posca should be taken out of the equation; both were intensely used in the daily diet as evidenced by written sources.

The devastation suffered by the Lower Danube area, especially in the second half of the 3rd century, also led to the intervention of authorities such as Probus, who granted the right of Gaul, Pannonia, and Moesia to plant vines. It seems that the army was also trained in this activity of planting new vineyards. The empire felt the lack of supply of Gallic wine to the troops on the frontier after the crisis in Gaul entered in the middle of the third century. It seems that the participation of the army in the planting of vines is due to his probable desire to keep the troops constantly occupied. This intensification of local wine production is also strengthened by the local production of „Scythian” amphorae for export, as evidenced by the discoveries at Telita-Valea Morilor and Noviodunum, which had a large market in the northern Danube. Of course, this important wine-growing area in northern Dobrogea benefits from the proximity to the large center of Noviodunum, which not only offered a market, the fleet being well paid, but also facilitated an easy distribution across the Danube. The „Scythian” amphorae discovered to the east and south of the Carpathians can also be considered important indicators of the procurement areas of various North Danube products, such as grains or leather products, and furs. However, the appearance of these amphora workshops, even if it is limited to the 4th century,

suggests the maturity reached by the economy of this province, which also becomes an exporter of fine wines and not just a consumer.

According to the legislation of the 4th century, the new wine had to be delivered to the army, according to the annona tax, starting in November, thus avoiding the delivery of the old wine, which was more expensive. This table wine together with the vinegar were also part of the rations given to the soldiers during the campaigns. A law from 360 required that one day the wine be distributed, the other be given vinegar. The importance of this common wine is beginning to be more and more appreciated by specialists. It is rightly considered the most consumed beverage in the Roman era, both by the military and by the civilian population. It would be wrong to consider the consumption of wine from this era based only on the discoveries of amphorae. The fine wine, transported in amphorae, was intended for use during certain festive periods, especially to mark both the importance of the moment and the people who used it. When we multiply the number of amphorae by their volume, we can see how small these quantities of imported wine were in comparison with the wine carried by some large barrels. These modest amounts do not suggest small monetary prosperity because the price of this wine was well above the local wine, as evidenced by a tablet waxed found at Alburnus Maior.

Imported wine

Since the early Roman settlement has not benefitted from such extensive research as the late Roman settlement, we decided to present them together because it would be incorrect to make comparisons between the two epochs.

Pontic amphorae occupy a prominent place in the local market. But there is a great variation, both quantitative and chronological, within these Pontic centers.

Thus, in the early Roman period, the Pontic North wine predominated through 10 amphorae Zeest 72. They hold a dominant position both by a large number of specimens discovered and by their capacity. Zeest 72/73 amphorae were made in different modules ranging from 13, 26, 52, and 66 liters. The southern Pontic wine is represented only by Heraclea in the form of 26 Shelov B-D amphorae. It is interesting that Heracleian wine is most frequently imported both to the Lower Danube and to the east of the Carpathians since the pre-Roman period, the second half of the 1st century BC., and continues to be present in the same space until the 4th century AD. It is clear evidence that traditions and trade ties were not influenced by the political changes that took place in this space after the 1st century AD. This phenomenon is specific to the Pontic area because the Heracleian amphorae are also well represented in the northern Pontic market as well until the 4th century AD. Certainly, the Romans had no reason to ban this trade in non-Roman space in the north of the Danube as long as the Heracleian merchants paid customs duties. Sinope or other southern and eastern Pontic centers are missing from the Dinogetia market during this period, but, again, the lack of extensive excavations for this period can be invoked. However, both Sinope and other northern Pontic producers are rarely present in the northern Danube area. As can be seen from the graph, we can appreciate that the Pontic space was the main supplier of wine for Dinogetia in the early Roman era.

The next wine exporting region on the Dinogetia market, in the early Roman era, was probably the Aegean area with small contributions from the Cilician area. This area is not included in our chart because not only are these amphorae less represented numerically but also the volume of these amphorae is small. What is impressive about these imports is the great variety of amphorae. Although unfortunately, we do not know the exact origin of most of these amphorae, still some centers such as those in the area of Ephesus, perhaps Samos, Cos, and Chios, can be assumed. These centers have been known since antiquity for their high quality and very expensive wine, conquering not only the Pontic market but also that of the central Mediterranean, led by Rome. Although these amphorae, quantitatively, did not play an important economic role, their variety and rarity still allow us to estimate that a certain social stratum had the necessary means and contacts to access these rare and expensive wines. Although few in number, these amphorae complete the complex picture of the economic exchanges that existed at Dinogetia.

A special place in the category of amphorae of unknown origin is occupied by Troesmis X amphorae. Chronologically, they seem to have been present on the Lower Danube since the 1st century BC and continue

until the third quarter of the 2nd century AD. As we have shown in other articles, this type of amphora is spread mainly on the west coast of the Black Sea, in the eastern Carpathian area, and in western Crimea. It is perhaps the most common type of amphora in this space. Occasionally it arrives in Athens. The presence of the resin inside these vessels unequivocally suggests the transport of wine. And the quantities transported were impressive if we consider that these amphorae had a capacity of ca. 60 liters. We would not rule out a West Pontic origin, probably produced in the territory of today's Bulgaria. The viticultural activity and the commercialization of the wine in this area are well exemplified by the inscription from Augusta Traiana of Aurelius Sabinus Theophili f. Syrus who was the priest of Dionysus and negotiator vinarius Daciscus. Of course, it is difficult to know if this wine was transported in amphorae or barrels, but it certainly proves the existence of strong viticulture able to maintain an intra-provincial trade. This wine was probably close to table wine, given the exporting capacity, perhaps with higher alcohol content, to last a few years and be valuable for export. Its price was also quite affordable for a fairly wide social strata, existing in Roman and Greek cities, military camps, or Getic oppida.

Pontic wine from the late Roman era (the 4th-early 7th centuries) continues to be represented in the Dinogetia market in the 4th century through a few examples of the final version of Zeest 72 amphorae. Heracleian amphorae appear in small quantities because there are only 12 Shelov F amphorae representing maybe 20-24 liters. Sinopean amphorae, unlike the previous centuries, occupy an important place in Pontic imports, especially in the 4th century. Impressive is the presence of wine from that south Pontic center, type 1, Pontic imitation of LRA 1 amphorae. It is assumed by us to be from the Amastris area, which with the 420 liters on our chart represents almost double the Sinopean wine. Probably together with types 2-4, it reaches up to ca. 500 liters. It is remarkable that the acme of this center is also visible at Iatrus, Histria, or Pompeiopolis, so it does not seem to be a coincidence. Western Pontic wine, transported in Kuzmanov XV and XVI type amphorae, is present in many copies but of small capacity—hence the 160 liters in our chart.

Aegean wine continues to be represented by amphorae in the Ephesus area, but especially by a wide variety of bag-shape type amphorae, a category of amphorae that gained popularity in the late Roman period. This variety rivals the morphological variety of earlier Aegean amphorae, which probably adopted this new morphology as well. With the over 700 liters on our chart, it dominates all the other centers. The morphological variety and a certain lack of standardization, in stark contrast to the LRA 1 amphorae, seem to suggest that they reached the Dinogetia market thanks to free trade shipped from a multitude of Aegean manufacturing centers. However, many bag-shaped subtypes have dipinti indicating capacities, which suggests they were under the control of manufacturers when a stamp is present or mainly shipping and customs officials. Some Cretan amphorae can be added to these amphorae, but their appearance seems to be more frequent towards the second half of the 6th century.

The great appearance in the 5th-6th centuries not only of trade of Dinogetia but also of the empire is the development of the viticultural industry in the Levantine area, both in Cilicia and in the Palestinian-Phoenician region. This space has deep specialization in the production of superior wines that could be easily traded both in the Mediterranean and in the Pontic area. Levantine amphorae of type LRA 1 and LRA 4 have benefited from extensive specialized studies that have focused on their origin, their morphological evolution, and their distribution from the Pontic basin to England. If from the second half of the 4th century the penetration of both types is relatively timid, in the 5th and 6th centuries LRA 1 dominated the wine trade in the Pontic and Mediterranean areas. As we suggest in a recent paper, the massive presence of this amphora, especially in the Danube border provinces, may be due to the *annona militaris*, due to both the declining agriculture in these provinces severely devastated by barbarian invasions in the 5th century and the introduction of wine on the list of the *annona* foodstuffs. Their detailed analysis is important because it seems that the two types of amphorae could represent the two types of trade existing in the empire's economy: the one run by the state/church and the free one. This situation seems to exist in Dinogetia where LRA 1 occupies an important position and dominates LRA 4. On the other hand, as a result of our studies from Pompeiopolis in the north of Anatolia, in whose market Levantine wine dominates, we posited that there was a Levantine diaspora in this city. This Levantine wine seems to be rather concentrated in certain large religious and administrative

centers, reaching in limited quantities the fortified centers on the Danube border, as is the case with *Dinogetia* or *Iatrus*. However, we do not rule out that a certain portion of Cilician wine could reach some destinations through free trade, the Cilician merchants even benefiting from certain fiscal favors, as it seems to result from the tariff from *Abydos*.

The picture of Mediterranean wine imports is completed by nine African 3B and *Spatheia* amphorae that appear in the 4th-5th centuries but which, through their capacities of c.17-20 liters, do not play an important role in the local market. Nonetheless, they serve as indicators of a diversified supply and proof of sophisticated and articulated trade links. The appearance of some miniature *spatheia* entering the provincial market, especially at the end of the 6th century and the beginning of the 7th century, is important in supporting the same category of connections and they are important proofs of the continuity of the site supply in these difficult moments on the Danube limes. The handle of a Sicilian Keay 52 amphora is also an exotic appearance.

The presentation of the wine amphorae ends with a small group of mouths and bases belonging to unknown types of amphorae. Given both the lack of good parallels and their fragmentary condition, a broader presentation of them was difficult to make. However, they have been published in the hope that other discoveries will be able to facilitate their identification and better description.

Olive oil

The group of oil amphorae is also divided chronologically in the hope that the similarities and differences in the supply of oil to this site over the six centuries of existence will be more obvious. As shown above, it is hard to believe that oil-exporting areas were able to export premium oil (*oleum floriss*) in large quantities to both the new capital and the Lower Danube. Probably the second and third-grade oil (*oleum sequentis* and *oleum cibarium*) was used not only in the kitchen but also for body hygiene and lighting.

The sources which supported the limes' oil supply were probably similar to those of the civic *annona*: the tribute and tax paid in products by the provinces, the imperial domains, and the free market. What is certain is that the Aegean Island and western Anatolian areas, in the 1st-3rd centuries, are the authoritarian sources in the supply of olive oil to *Dinogetia*. Another center is the Cilicia area but in almost insignificant quantities because this center is represented only by three San Lorenzo 7-type amphorae. The situation of these amphorae is even more complicated because not all of them come from certain dated contexts, so it is probable that 1098 and 1115 could belong to the 4th century. These amphorae, although few, are important because they confirm the existence of the private oil trade. However, starting in the 4th century, the continuity of the Aegean oil is ensured, to which the Peloponnese is added. Olive oil is transported in LRA 2 type amphorae which represent the morphological continuation of Dressel 24 and 24 *similis*. Unfortunately, as in the case of wine amphorae, few workshops are known that produced both Dressel 24 & 24 *similis* type amphorae, as well as those dedicated to LRA 2 type amphorae.

As I mentioned above, for the Dressel 24 *similis* type we know the workshops from Chios and Erythrai, probably also Kyme, and for LRA 2 we know only a few short notes about their production in Argolida and probably Cnidos. For their production in Chios, we do not yet have conclusive data. Because the early Roman layers were only superficially discovered, it is difficult and risky to advance statistical figures. However, if we take into account the situation of the discoveries in the camp from Mălăiești, we can say that the discoveries of amphorae Dr 24 and 24 *similis* also indicate the inclusion of *Dinogetia* in the Roman military supply system. In the west of the empire, where excavations are extensive, there is a huge preponderance of oil amphorae over wine amphorae. This is the case, for example, in Scotland where oil amphorae have a presence of 80% or Vindolanda where they represent 86% of all amphorae. These statistics confirm that the superior wine arrived in small quantities and was reserved especially for the officers while the soldiers were satisfied with the table wine, *posca*, and vinegar that arrived in barrels. It is interesting to note that if in the second half of the 3rd century there is a lower presence of Dressel 24 *similis* amphorae, their successors, LRA 2 amphorae, experienced a sharp increase since the beginning of the 4th century, probably as a result of an administrative reorganization initiated by Diocletian.

For the late Roman period, other possible sources of oil supply would be the North Aegean area, where we assume that the Zeest 80 amphorae came from, as well as the Syria-Phoenicia-Palestine area. If the first zone is relatively well represented by several high-capacity specimens, the examples of the second zone are much smaller both numerically and quantitatively.

The last region to supply oil to Dinogetia is North Africa. This product is extremely well represented, occupying third place after Zeest 80. It is also interesting when they appear, especially in the second half of the 5th century, in the most difficult times for the empire when it seems that the empire buys oil from the free market which was full of African oil after North Africa was occupied by Vandals and the area were no longer obliged to send oil to Rome. North African amphorae are especially present in Tomis, where it is possible that there was a strong African community that facilitates the access of this product to the Lower Danube. A secondary source is Spain for the 5th century.

Fish amphorae

These are modestly represented on the Dinogetia market, a fact that can be fully explained given the geographical position of the settlement which is surrounded by Danube waters and therefore benefitted from both freshly caught and consumed fish and prepared fish, either salted or smoked and consumed later. However, we have three North Pontic amphorae from the early Roman period and only one Hispanic amphora from the late Roman period. They suggest the existence of a local elite that had both the material possibilities and the commercial network necessary to satisfy both the pleasures of the palatine and the desires of social impress. It has recently been suggested that, at least in western Europe, the consumption of fish dishes, which included a lot of salt, was necessary to make up for the lack of salt in society's diet. We do not believe that this was also the situation on the Lower Danube, which could procure salt from the salt pans located in the east of Dacia at Sânpaul, Sărățeni, Inlăceni, Olteni, Ocna Dejului, Salinae (Ocna Mureș), Ocna Sibiului, and Ocnele Mari (Buridava). The salt could flow down the Olt River and easily reach the southern Danube provinces.

Considerations regarding the nature of trade

The amphorae from Dinogetia give us the opportunity to discuss some economic and social issues of both this site and this area of the Lower Danube. Certainly the presence of such a variety of amphorae at Dinogetia was influenced by the geographical position and economic and social status of the site. Both the location of the site on the Danube and the presence of the military, owners of a high social and financial status, exerted influences on the trade practiced by this settlement. Although the problem of the nature of trade seems to have been abandoned in favor of clarifying the expansion and contraction of the empire's economy and since our subject is a fortified settlement on the border of the empire, we cannot omit the fact that there was a state-run trade in parallel with free trade. These state-shipped products were not, however, luxury products, as is sometimes suggested, but commodities for the military stationed at Dinogetia. Olive oil or wine were common products for their diet and personal hygiene. In this regard, the study of amphorae sheds decisive light. It is difficult to admit that a certain type of trade was favored by a certain product. The case of oil amphorae is the most conclusive. While less than a third was likely to reach free trade in Zeest 80 and N African amphorae, with a small amount coming from the Palestinian area, the largest amount of oil was subsidized by the state in LRA 2 amphorae.

It is possible that only the quantities in which a certain product was delivered varied. These quantities probably varied according to the historical period. The hierarchical presence of these products, whether it is wine, oil, or fish products on the Dinogetia market, emphasizes the existing social and economic differences within the settlement. Thus, if we discuss only the late Roman period, better archaeologically researched, and analyze the quantitative presence of wine, of course, the locally produced wine, suggested by table amphorae and probably the existence of barrels, should predominate, although they are difficult to see archaeologically. However, when discussing the qualitative aspects of these products, we must analyze the aspects related to regional and inter-regional trade.

In the wine imported through free trade, there is a certain balance between the Pontic area Sinope, Amastris (?) (660 l) and the Aegean, bag-shaped, LRA 4, and Crete (c. 1000 l). Here, too, it is worth noting that these wines did not always arrive simultaneously on the Dinogetia market. Thus, Sinope was favored especially in the 4th and first half of the 5th century, while Amastris (?) is better known in the 5th and 6th centuries, as well as the western Pontic. Southern wine, transported in bag-shaped type amphorae and LRA 3 amphorae, is much better known from the second half of the 4th century and especially the 5th century, while Gaza wine (LRA 4) is present especially in the 5th and the first half of the 6th century. Cretan wine appears in limited quantities towards the end of the 6th century, a phenomenon that seems typical for the whole Pontic basin. N African wine, insofar as we are certain that these spatheia amphorae were used for wine, has a modest presence (c. 180 l) but it is important to mention that they appear mainly in the 5th century, having an important contribution to the support of the Dinogetia market in this century of the watershed. Remarkable in this landscape of imported wine is the high presence of the Aegean centers, indicated by the bag-shaped amphorae and that south Pontic center (Amastris?), the latter imitating and probably competing with the LRA 1 type. Worth mentioning is the weak appearance of the superior wine carried by the Kapitän 2 amphorae, which in any case reduced its presence towards the end of the 4th century. Its low presence could be due to the lack of excavations that represent Middle Roman times. So, there is a strong regional and intra-regional trade, always taking care to make up for the disappearance of one source by contacting another source. When Heraclea wine, which was transported in Shelov F amphorae, reduces its presence and disappears at the beginning of the 5th century, it is replaced by another Heracleian center that transported them in carrot amphorae and by the Sinopean carrot amphorae. From the middle of the 5th century and in the 6th century, these amphorae are replaced by amphorae that imitate LRA 1 (Amastris?).

In the late Roman period, it is possible to have a state-run trade in Cilician/Cypriot wine transported in LRA 1 type amphorae, mainly due to the destruction of the rural environment by barbarian invasions. The abandonment of the countryside and the refuge of the population in the fortified areas probably forced the empire to facilitate the creation of specialized areas such as Cilicia, Cyprus, and Palestine to produce abundant wine and which was probably at a lower price than Aegean wine. In both Topraichioi and Halmyris, we see massive imports of LRA 1 beginning especially with the second quarter of the 5th century. However, as shown above, legal sources indicate the state's concern to send wine to soldiers since the 4th century.

However, the analysis of the amphorae from Dinogetia suggests a slightly different situation. We knew that the Topraichioi analyses, although limited given that the accessible stratigraphy stops around 450/460 AD, indicate a massive presence of LRA 1 amphorae, especially in the second quarter of the 5th century, but these were compensated in aggregate by the Aegean and South Pontic (Sinope, Heraclea carrot and Amastris carrot) amphorae. At Halmyris, where discoveries are more notable for the 5th-6th centuries, both Levantine amphorae (LRA 4), bag-shaped or Pontic, are far from equivalent to wine transported by LRA 1 (197 specimens with a total volume of almost 3000 liters). In the latter case, the presence of bag-shaped amphorae is even shockingly low. At Iatrus again LRA 1 seems to have a much higher presence than the other wine amphorae. Could it have been the interest of the Aegean wine merchants more intensely at Dinogetia, an important ford to the northern Danube area, east Carpathian, than it was at Halmyris? It is known that in the northern Danube area there was a preference for wine transported in bag-shaped-type amphorae. Or was the interest of the empire more evident in Halmyris so that it was supplied more abundantly with wine for annona? It is likely that the Halmyris garrison was much more numerous and there was a need for a surplus of wine for annona, which made it a strong competitor to the wine on the open market. It is possible that the local wine was much more abundant in the Dinogetia region, close to the important wine center in the Noviodunum area than the local wine produced in Halmyris. This comparison with Halmyris helps us to better understand what is happening in Dinogetia, which seems to be based more on a multitude of free, Aegean, and Pontic free-market centers. This situation attests not only to the diversified economic connections but also to a certain high economic standard

of the inhabitants who could afford such imports. Of course, this highly diversified image of free trade on the Lower Danube could not have been achieved without careful statistical research into these ceramic discoveries.

We can thus consider that in the case of products that could be purchased locally, such as table wine or cereals, the maximum use of local resources purchased either through taxes or purchased from the local market is sought. The elite, whether military or civilian, allowed themselves to use certain commercial channels to gain access to wines from a multitude of superior wine-producing areas. If these fluctuations are so obvious in the case of wine, the situation is totally changed in the case of olive oil that could not be purchased locally but was imported from certain areas specialized in its production.

As for olive oil, we are inclined to give credit to researchers who believe it was the state's duty to deliver oil to military troops.

The collection of taxes was entrusted by the procuratores Augusti to large *societas publicani* which, however, will be abolished towards the end of the 1st-beginning of the 2nd century.

What happens after that is harder to know, but of course, the *legati augusti* have found a way to solicit funds through procuratores for local acquisition in their province or neighboring ones. These procuratores were in charge not only of collecting the tax but also of transporting it, which could be done by certain companies of some civilians. The problem is difficult to solve because the term *annona* is used in ancient sources for both the supply of Rome and the army. It seems that from the beginning of the 3rd century the rations of the soldiers were distributed without withholding their salary, although there are some indications that the adoption of taxes on goods had begun to be practiced since the Antonines. So, adoption of the tax system in kind seems to be a good explanation and the term *annona militaris* seems to be just the adoption of this practice.

Final considerations

The date of the annexation of Dobrogea to Moesia is quite controversial, fixed either in 46 or 69/70. This dating based on written sources will probably be discerned by future archaeological research which, for the time being, is extremely scarce for the 1st century AD. However, we can mention that in the fortification from Barboși there is a fragment of a stamped Dressel 6A amphora that can be dated to around the years 40-50 AD, while at Dinogetia there are imports of western *terra sigillata* dated also around this date. At Carsium a Dragendorff plate 15/17 is dated around the middle of the 1st century AD. Also worth mentioning are the vessels decorated with slip discovered in the Durostorum-Troesmis-Dinogetia area, which appear starting from the middle of the 1st century AD. To these ceramic discoveries, there are also some glass vessels discovered at Tropaeum Traiani, Noviodunum, Carsium and Ibida, all dated around the middle of the 1st century AD. An inscription of Tarsa, son of Duzius, *tesserarius* who receives the *honesta missio* in 71 AD and returns to his village from Mihai Bravu, suggests a local recruitment during the time of Claudius or Nero.

The number of military personnel stationed in the Lower Danube provinces was impressive. For Moesia Inferior it is estimated that there were 31,500 and a population of about 300,000 in the 3rd century. In the late Roman period, the four provinces of Moesia I, Dacia Ripensis, Moesia II, and Scythia were defended by an armed force of about 44,000 – 64,000 *limitanei* and about 42,000 *comitatenses* in the 4th-5th centuries. Whittaker even estimates an army of 120,000 soldiers in the area. In the 6th century, an armed force of ca. 9500-12000 *limitanei* is supposed to have been under the command of each of the four *duces* of the provinces of the Lower Danube. Zahariade considers a population of about 650,000 to 800,000 inhabitants for the province of Scythia, which seems exaggerated. Dinogetia, through its strategic position, received special attention throughout the empire, being defended during the 2nd and the 3rd centuries by different detachments from *Legio V Macedonica*, *Legio I Italica*, *cohors II Mattiacorum*, *cohors I Cilicium*, *Classis Flavia Moesica*. *Legio I Iovia* and *milites Scythici* defended Dinogetia in the 4th century and probably the first half of the 5th century. Of course, in the following period, all the forts on the border had to have a unit of *riparienses*.

From the point of view of the development of the urban and rural environment, if we refer only to the Roman Dobrogea, a geographical area distinct from the rest of the Lower Moesia province, we notice certain differences between the 1st -3rd centuries and the 4th century-the first decades of the 7th century. For the early Roman era, the limited urbanization of this area is noteworthy, where centers such as Noviodunum,

Troesmis, and Durostorum, headquarters of legions and the naval base, obtained the rank of municipium, to which was added Tropaeum Traiani. To this is added a massive establishment of Roman villages that would constitute a strong logistic infrastructure for the Roman army. Close space between cities would have meant a greater interference of the magistrates, and of the Roman state over that geographical space. The farther away the cities were the more limited the government's influence. Also, the shorter the distance between the cities, the shorter the distance between the citizens and the state. This urban sprawl was auspicious for the development of a robust rural environment. It consisted of an impressive number of 46 epigraphically attested vici, some of which were developed near fortifications on the Danube line, such as Halmyris, Aegyssus, Dinogetia, Axiopolis, Capidava, Sucidava, or Sacidava, and only c. 68 villae, to which are added 258 sites with traces of Roman settlements. Other researchers identify only 19 epigraphic and 12 archeologically attested villae. However, we must not forget that this settlement with veterans is in addition to the ethnic colonization of the northern Danube population from the beginning of the 1st century and the year 62 AD. This new population is accepted with its own social and administrative structure led by principibus aut regibus suis, both for ripam quam tuebatur and ad praestanda tributa. However, considering the ratio between the number of vici and villae, compared to the agricultural area of this area, we consider that their number and contribution to the economy of early Roman Dobrogea is exaggerated, although the rest of the province predominates the system of villae that will disappear at the end of the 4th century. We believe that Băltăc's count, made not only for the Dobrogea area but for the whole province, seems to us much closer to reality. These vici possessed all the characteristics of a quasi-municipal organization that could easily replace the attributions of an urban administration. It provides a flexible structure that connects the interests of the empire with the local society for better exploitation of resources in the form of taxation as well as better recruitment for military service. Of course, for the easiest possible recruitment, cooperation is needed with the local elites at the city or village level. We notice that there was certainly a deliberate policy of the Roman state, in this part of the province, to limit both the large properties and the large urban agglomerations.

This overwhelming relationship in favor of rural settlements probably continued into the 4th and early 5th centuries, although new urban centers such as Ulmetum and Ibida are now developing on the central axis of the province, which will also house mobile comitatenses. The rise of these new cities was certainly favored by their location on the main road inside the province. And this road, unlike the sea routes, was accessible all year round, maintained by the care of the state, and thus had a higher degree of predictability.

Favoring rural settlements was necessary in order to have resources for veterans who receive vacant land for work as well as the necessary equipment plus tax exemptions for them and their families, including customs duties. For the 4th- 6th centuries, we have imperial decrees that require the sons of veterans to follow the entire career of arms. The situation will change dramatically after the years 425/450 when, following the devastating attacks of the northern Danube populations, the villages are abandoned and the population moves to fortified urban areas. The remaining rural settlements, Bărăganu, Costinești, Niculițel, Palazu Mic, Topalu, Valu lui Traian, were near fortified towns such as Noviodunum, Capidava or Tomis where they could take refuge in case of danger. However, 6th century legislation suggests that land continued to be granted to the limitanei in the newly conquered provinces of Africa in AD 534, but this policy was probably applied to the limitanei soldiers in the rest of the empire. Local recruitment continued in the 6th century when service in the limitanei troops was considered a privilege and not an obligation. This granting of agricultural land does not mean the transformation of these soldiers into peasants because the law clearly stipulates from the beginning that they had to castra et civitates limites defense. In the case of large estates worked by settlers, they would have been exempted from military service.

Archaeological discoveries in the province of Scythia seem to contradict those opinions that the soldiers did not personally work their own land. A similar situation existed in Dichin. It is extremely well known that the Roman militaries were permanently engaged in various works during peacetime. We do not see why they and their families cannot plow, sow and harvest their grain. This agricultural activity included many dead seasons and long intervals between plowing/sowing and harvesting/storage. As the discoveries made at Dinogetia show, close cohabitation between the military and civilians is reached, both categories collaborating

in carrying out various agricultural works, the ultimate goal being a decent life and ultimately survival. It can be said that the society of this territory was strongly militarized, the military becoming a true caste, being strongly supported by the official power. This can be seen in all state policies throughout the six centuries, as *ripam quam tuebatur* was the same mission in both the 1st and 6th centuries AD. Perhaps the existence of this military caste of Roman Dobrogea is also the explanation for the success of the defense of this territory until the first decades of the 7th century.

The excavations at Dinogetia documented the existence of a large population both in the fortification and in the civil settlement in the *extra muros* area, which in early Roman times extended over the Danube branch, the area where the necropolis is located. In the late Roman period, it seems that the civil settlement and the baths were only in the immediate vicinity of the fortification. Of course, an important question to ask is how to supply this population. Probably in the 2nd-4th centuries, perhaps even in the first part of the 5th century, the military received the necessary grain through the annual taxes paid by the local rural population, as Sarantis rightly argues. In the case of those species *annonariae* that had to be brought from other provinces, it was called, until the middle of the 5th century, to the service of some *primipili*. What happens between the middle of the 5th century, after the disappearance of the rural settlements of the province of Scythia, and 536, the year of the founding of that *quaestura exercitus*, is more difficult to say. However, as the LRA 1 & 2 amphorae discoveries dating to the second half of the 5th century show, there was no abandonment of the fortification supply.

The supply of the fortification was of course improved by the more active involvement of the Aegean fleet after 536. In addition, the location of Dinogetia on the Danube facilitates access to those *navae agrariense*, the existence of a port being suggested by the presence of Noviodunum fleet stamps. Of course, products such as cereals, meat, fish, and table wine were produced locally. As Sarantis correctly points out, the troops on the frontier were closely integrated with the local agricultural economy and did not receive payment in agricultural products but in coins. In times of crisis, when the empire could not pay salaries or send certain products, it was expected that these soldiers could support themselves with the products obtained from these lands, heralding the future reforms of Heraclius in the 7th century. It is probable, however, that the supply of agricultural products by mobile troops of *comitatenses* stationed in Scythia under the leadership of *dux* was more in the state's attention, although in their case a local supply is not excluded either, given the size of cities like Tropaeum Traiani or Ibida, to which were attached the annexed fortifications of these *comitatenses*.

Considering the small size of the 1.2 ha fortification, with only 14 towers, plus the civilian settlement, we can estimate that the population of Dinogetia was around 600-800 people. Even if, sometime in the first half of the 5th century, the villages were abandoned and the population took refuge in fortifications, they could work the agricultural land in the neighborhood. According to the analogies of medieval England, a small town with a population of 1,000 inhabitants needed an area of 12 km² of arable land. Surely the inhabitants of the Dinogetia of the 5th-6th centuries had this surface. In no case were they limited to a small garden near the fortification. The large number of *dolia* discovered in the houses of Dinogetia, Histria, Halmyris, Ibida, or Tropaeum Traiani is enlightening in this respect. To these *dolia* are added the discoveries of agricultural tools such as the plow iron or the sickles and scythes discovered at Dinogetia and Topraichioi. Certainly, there were seasonal dwellings, isolated, at a great distance from cities, consisting of a large, rectangular room as the room was discovered in the territory of Ibida, at a distance of approx. 15 km from the old town or the house located at approximately 1 km from Argamum.

In our opinion, the *annona* delivered only some basic agricultural products for the proper functioning of the troops, respectively the wine in LRA 1 amphorae and the olive oil in LRA 2 amphorae, to which military clothes were added. These were also the products fully exported from the southern provinces included in the *Quaestura exercitus*. Proof that these two types of amphorae reached the Lower Danube as part of the *annona* is the fact that their presence north of the Danube is insignificant. They were not limited to the province of Scythia but reached the Danube as far as Moesia Prima, so it is difficult for them to be linked to the presence of certain commercial seals. Even though the *quaestura* seems to have disappeared sometime after 575, the empire's concern for the supply of troops did not disappear as shown by the late LRA 2 variants discovered at

Dinogetia (2111), Halmyris, and Histria which may date to around 620-625. The fact that Aegean bag-shaped type amphorae (LRA 3) or Palestinian amphorae of type LRA 4 begin to reach Dinogetia less frequently by the end of the 6th century probably suggests that free trade is increasingly affected by the unstable political situation in this area. The government will increasingly supply Scythia with wine and oil. And it, as only the ceramic and numismatic discoveries show, will do its duty until the withdrawal of the military troops. The Persian encroachments and the Arab invasions from the years 620-650 in the empire will also mean the end of late Roman antiquity.